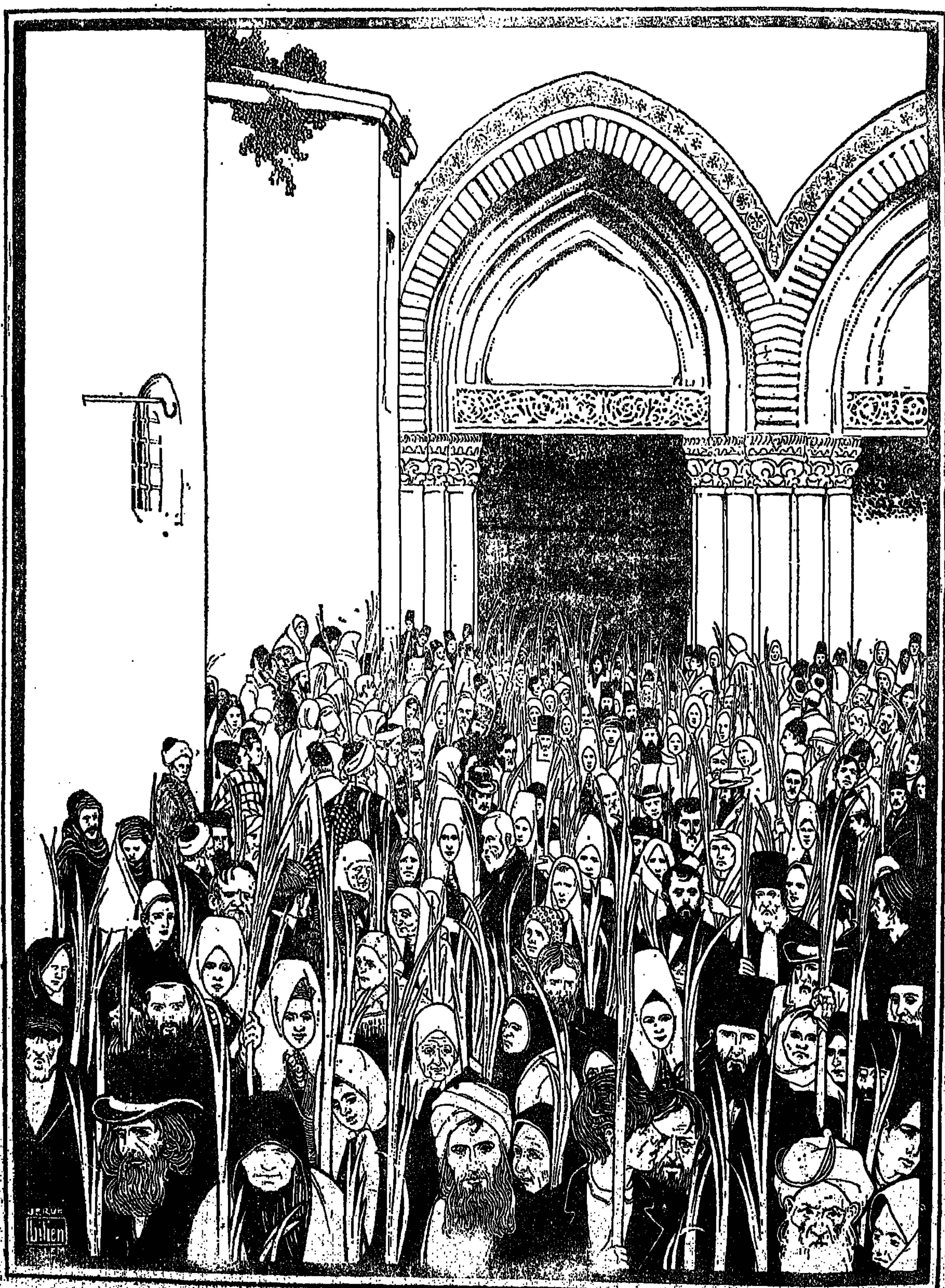

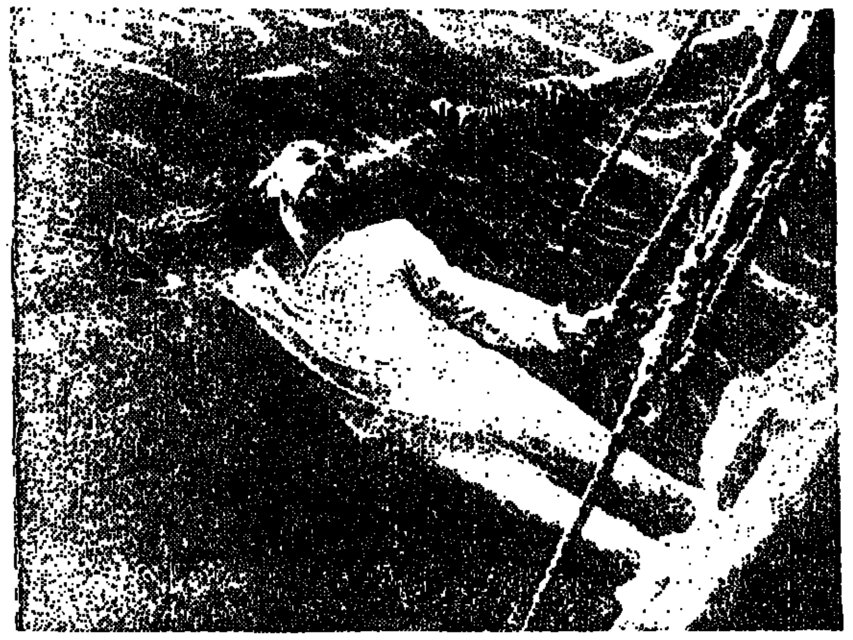

רובינזון קרוזו - לפני ואחרי

את ספרו הקלאסי של דניאל דיפו רבו החדישו לא פעם. עכשיו עוסק במלאכה זו צוות של שירות השידור הבריטי. בתפקיד הגיבור שספינתו נטרפה בים משחק סטנלי בייקר.

דיפו כתב אלגוריה על העולם „המודרני" — של זמנו (הספר נכתב בשנת 1719). מפיקי הסידרה הנוכחית, שנועדה לטלוויזיה, מבטיחים שהם לא יחסכו מן הצופים שום פרטים ריאליסטיים. בתצלומים: רובינזון מגיע, חצי־מת, לאי „שלו", והפרא „ששת" שם במו ידיו את רגלי רובינזון על ראשו לאות הכנעה.

עוד אחד שרצה לטוס

מדי פעם מנסים אנשים את כוחם בטיסה ללא עזרת מנועים, אפילו בעידן הטילוני. ארתור אפסי מאורגון (ארה"ב) נראה כאן לאחר נסיונו — תלוי במטוסו כעכביש שנלכד ברשת.

הוא ניסה להמריא מגבעה לא גבוהה, אבל כעבור 100 מטרים נתפס בחוטי מתח חשמלי גבוהה ונשרף בן־רגע.

צ'רצ'יל מחייך

לכבוד יום הולדתו ה־100 של וינסטון צ'רצ'יל שיחול באוקטובר השנה יוציא השירות הבולאי הבריטי בול לזכרו.

הבול, בערך נקוב של חמישה וחצי פנס, מראה את ראש הממשלה מחייך כשהסיגר הטיפוסי שלו תקוע בפיו.

למעשה, התצלום ממנו נלקחה דמותו של צ'רצ'יל מראה אותו שונה לחלוטין — ופחות פציפיסטי: ראש ממשלת בריטניה צולם בשעת סיור במתקני הגנה כשבידו תת־מקלע.

גנב בארובה

בשעת חצות חש לפתע אלפונס ב. מהעיירה גלסנקירכן (גרמניה), צורך עז בלגימת י"ש. הבחור בן ה־21 החליט „לארגן" לעצמו כמה בקבוקי משקה מהסופר־מרקט הסמוך.

הוא טיפס אל גג החנות ונכנס למה שחשב לארובת־עשן. למעשה היה זה צינור מיזוג האויר, צר למדי (30 על 30 ס"מ). כאשר ירד בו נתקע ולא היה מסוגל להתקדם עוד וגם לא לצאת חזרה כלפי מעלה.

מלמטה שפכו על הבחור התקוע שני דליים של סבון נוזלי כדי שיוכל להחליק עד לנקודה בה פרצו מכבי האש חור בגג כדי לחלצו. שם חיכתה לו כבר המשטרה והגנב „המשוחרר" נלקח לכלא.

חותם

גל' 40 (247) שנה ה'
י"ח תשרי תשל"ד, 4 אוקטובר 1974

המערכת והמנהלה: בית „על המשמר" רח' בן־אביגדור 4 תל־אביב. המען למכתבים, תגובות והערות: שירות „שם ועול" תל־אביב. עורך ראשון: בצלאל לב ז"ל.

העורך: ישראל זמיר; עריכה גראפית: „טיס"; צלמת: ריבה סגל; מזכירה: נורית לבנה; זוכרי המערכת: י' אופן, צ. בן־שלום, מ גילת, ד גפן, ג. חנזר, ד. חריה י' סובול מ. סטנית, י. קאנץ, ג. קוגן, ת. רז, ת. שור

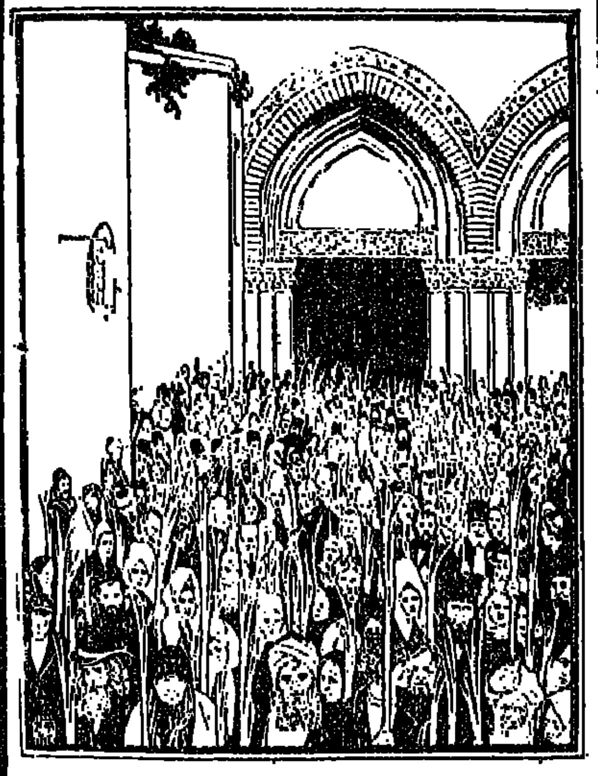

סוכות — תחריט, מ. ליליין

בגליון זה:

סוכה על זחל"ם — ישראל זמיר	2
התתמוך ישראל בירדן — ראובן מרוז	3
עליה וקוץ בה — ישראל זמיר	4
לחיות בסוכה — דורית גפן	6
טיפה בים השוליים — גוגת קוגן	8
טילבסטר השחור — משה מנחם	10
העשירי (סיפור) — שלום עליכם	13
הספרות הקיבוצית בעיני עצמה — שלומית טויב	14
מחזרן של נעליים צחובות — גיורא מנור	16
טורים: אהרון בכר, יגאל גלאי, גוגת קוגן, יהושע סובול, לור	18
נוח חולך	20
אשה עבריה — צביה בן־שלום	21
לוח שידורי הרדיו	22
הטלוויזיה חלימודית והכללית	23
עולם מוזר	24

סוכה על זחל"ם

סוללת תותחים בעיצומו של קרב. חיילים בקסדות ובשכפ"צים נושאים בחפזון פגזים מן המשאיות אל התותחים, טוענים את בתי־הבליעה וממהרים להתרחק כשהידיים סותמות את האוזניים. הם עבדו במהירות, בקו־חתנות, בדייקנות. לועי התותחים מכוונים צפונה, לעבר המובלעת, מדי פעם פגזים סוריים נוחתים סביבנו ברעש גדול. לא הרחק עמד זחל"ם וסכך של ירק טרי עליו. דומה כי ענפיהם של הזית והאקליפטוס השתרגו זה בזה. קבוצת חיילים, ובראשם קצין מזוקן, פוסעים בצעדים לאים אל זחל"ם־הסוכה. הקצין מושיט לולב וכל חייל, לפי תורו, מברך. בין החיילים מצויים כאלה שאינם בקיאים בהילכות החג. המפקד מברך והללו חוזרים אחריו מלה במלה. כל זה נערך בצנעה, ביראת־כבוד, ללא מלים מיותרות. ההפגזה מתגברת. בתוך הזחל"ם שותים יין במסטינגים, מברכים עליו ואוכלים מנות־קרב. אני אוזר עוז ושואל את הקצין:

„אתה בטוח שאתה נוהג נכון?"

הקצין נועץ בי מבט כבד. עפעפי עיניו כבדים. עיניו אדומות. נראה שיממות לא עצם עין. על פניו מרוחה תערובת של כתמי פיח ובוץ.

„בטוח. בטוח". משיב בקול עמוק ונמרץ.

„?"

„במלחמה זקוקים לאמונה, להרבה אמונה, ולא חשוב איזו. בלי אמונה לא מנצחים במלחמות!"

לרגע נדלקו עיניו. חיילים הגניבו מבט של הערצה והמשיכו לאכול.

כעבור ימים אחדים חלפתי שוב באותו ציר תנועה. בין בילים ותרמילי פגזים עמד זחל"ם מפויח, פגוע, שחור. עליו שרידים של סכך שנשרף. בפאתיו נעוצים עדיין כמה בדי אקליפטוס ירוקים, רעננים, כאילו זה עתה נקטפו.

אינני יודע מה עלה בגורל אותה יחידת תותחנים; לא פגשתי את הקצין עוד, אינני יודע גם אם זחל"ם־הסוכה, שספג פגיעה ישירה, היה מאוייש אותה עת או לא. בדי אקליפטוס ירוקים, רעננים על זחל"ם שחור מפויח... חול־המועד סוכות. תשל"ד...

י. זמיר

התתמוך ישראל בירדן

מאת ראובן מרוז

המחלוקת ביחסי סאדאת־חוסין בדבר הנציגות הלגיטימית של הפלשתינאים – מעוררת השערות והשלכות לגבי השפעתה של ישראל. מחבר המאמר מביא את הערכותיו האישיות לגבי השאלה: היש לעודד את הקמתה של מדינה פלשתינאית בגדה או לעצור בעדה זו דרך ירדן.

לפני שבוע־שבועיים נדמה היה כי מצרים וסוריה עדיין מרבות לחזור אחרי ירדן, משלחות מסוריה היו יוצ־אות ובאות אל רבת־עמון, כדי לחזק את החזית־המזרחית שהוקמה מחדש. המצרים הירבו בהצהרות דו־מש־מעיות, שעיקרן לחיות בשלום עם החצר הירדנית ועם אש"פ.

יחד עם זאת, ניתן היה להניח כי יד ירדן על העליונה, וכי המצרים הגיעו למסקנה, שיש לממש את האופציה הירדנית ולהקפיא את העניין הפלשתינאי, וזאת משום עמדותיו הקיצוניות והבלתי־מתפשרות של אש"פ. ההי־מנעות משינויים ב„אמנה־הפלשתינאית", הקוראת לחיסולה הפיזי של מדינת ישראל, והקרע שאינו ניתן לאיחוי בקרב ארגוני החב־לה (בין „המתונים" ל„קיצוניים") כפי שהת־גלע במועצה הלאומית הפלשתינאית שהת־כנסה בקאהיר — עקב כל התופעות הפולי־טיות הללו התייאשו המצרים מהאפשרות לראות באש"פ את נציגם הבלעדי של הפלשתינאים, וחששו להופיע עם ארגון קי־צוני ומפולג זה, שאין להם שליטה עליו, בעצרת האו"ם ובוועידת ז'נבה.

התייאשות מצרים מאש"פ נתנה את אותו־תיה בפגישת סאדאת־חוסין מה־18 ביולי, שנסתיימה בהצהרה הרואה את ירדן כנציגה הלגיטימית של הפלשתינאים, שהם אזרחי ירדן.

ה„ברוגז" של ערפאת

הסורים, שלא כמצרים, ניסו להח־זיק בכל האופציות ולהשאירן פתוחות. לפיכך, לא הצטרפו רשמית להצהרה זו. אך כיוון שהבינו כי הכוח הצבאי הממשי, אם תפרוץ מלחמה חדשה, מצוי בידי הצבא הירדני, עשו לילות כימים, כדי לחזור אחר הירדנים ולרתום אותם למרכבתם הצבאית. כך ניסו הסורים לשמור על האופציה הצבאית בברית עם ירדן, ועל האופציה המדינית בהמשך חברית עם אש"פ.

נוכח הצהרת חוסיין—סאדאת לא ישב ערפאת בחיבוק ידיים והחל משחק „ברוגז" עם קאהיר. הוא ביטל ביקור, שעמד לערוך במצרים וסירב להיענות להפצרות סאדאת לבוא לקאהיר.

בישיבות אש"פ הושמעה ביקורת קשה כנגד מצרים, ולאחר שהשיגו המחבלים את תמיכת לוב, אלג'יר וסוריה — אייתו לדרוש הכרעה מחודשת בפיסגה הערבית לגבי הייצוג הפלשתינאי. נוכח לחץ פלשתינאי זה, הצליח סאדאת לדחות את מועד כינוס הפיסגה מספטמבר לאוקטובר, וזאת מתוך מטרה להר־וויח זמן ולנסות לכנס, לישיבה משותפת, את ירדן, אש"פ וסוריה לתיאום עמדות ולהשגת פשרה כלשהי. גם מדיניות זו נכשלה. או אז החל סאדאת לדבר בשני קולות, תוך הפעלת לחצים על ירדן ועל אש"פ כאחד. משלא הועילו לחצים אלו, וירדן לא נכנעה, כינסה קאהיר את הסורים ואת נציגי אש"פ בקאהיר לישיבה בה סוכם שוב כי „אש"פ הוא הנציג הבלעדי של הפלשתינאים". בישיבה הובעה התנגדות לכל הסדר חלקי דוגמת הפרדת כו־חות בין ירדן לישראל, והוכרה „הקמת שלטון עצמי לפלשתינאים בכל שטח פלשתיני ש־שוחרר".

המפתח בידי ישראל

נראה כי נוכח הקפאון שהשתרר, התייאשה מצרים מהסכם הפרדת־כוחות בין ישראל לירדן, שיביא לתזוזה מדינית ויקבע עובדות מדיניות חדשות, שיחזקו את המלך הירדני. במקביל, היה עליה לנקוט עמדה סופית לפני מועד כינוס הפיסגה באוקטובר. ההחלטה המשולשת בקאהיר נועדה איפוא לייצב את חזית המאבק לקראת הדיון המדיני בנושא הפלשתינאי באו"ם ובוועידת הפיסגה הערבית, ונתקבלה לנוכח כשלונו של חוסין להביא את „הסחורה", דהיינו להשיג נסיגה ישראלית ע"י „הסכם ההפרדה" עם ירדן.

תגובת ירדן, המקפיאה את כל הפעילות המדינית לקראת ההליכה לז'נבה, אינה אלא סטירת־לחי מצלצלת שנועדה להחזיר את הסורים, את המצרים ואת אש"פ מהזיותיהם בהקיץ אל המציאות הריאלית, שמשמעותה:

— ישראל מוכנה לשאת ולתת רק עם ירדן.

— ישראל לא תכיר באש"פ כ„פרטנר" למו"מ.

הכוח הצבאי והמדיני נתון, כיום כמו בעבר, בידי ירדן ובידיה בלבד.

וכך שוב חזרו מצרים ואש"פ לנקודת המוצא.

באופן פאראדוקסלי מצוי המפתח לתסבו־כת בידי ישראל. אם תסכים ישראל לשאת ולתת עם אש"פ, כנציגת הפלשתינאים, היא תוציא בכך את הרוח ממפרשי הממלכה ה־האשמית. עצם הטלת „ווטו" ישראלי על שיחות עם אש"פ בכל מסגרת שהיא מחזקת את ידי ירדן בכל דיון אפשרי ובכל פורום ערבי ובינלאומי. לפיכך, הטענה כי עלינו למהר ולנהל מו"מ עם ירדן על הסכמי ההפ־רדה, בטרם תתחזק אש"פ ויירד מעמדה של ירדן, אין לה על מה לסמוך. די בסירובנו העיקבי לשאת ולתת עם אש"פ כדי לחזק את העמדה הירדנית בקרב מדינות ערב, משום שבאופן פוטנציאלי רק ירדן ולא שום גוף ערבי אחר תהיה מסוגלת גם להבא להביא לנסיגות ישראליות מהגדה.

יש מזרחנים ופרשנים מדיניים הרואים מזה זמן רב בירדן בר־מינן פוליטי, הנתון כל־כולו לחסדי ישראל, וטענתם היא שישראל עושה מיצגה מדיני כאשר היא מניחה את כל הביצים בסל הירדני ואינה שוחרת על אופציות של מו"מ עם הפלשתינאים. טענתם היא, שאם אי־אפשר לקיים שיחות עם אש"פ הרי שיש לסייע ולטפח הנהגה פלשתינאית בשטחים ועימה לנהל מו"מ על הקמת מדינה פלשתינאית בשטחים.

טוב או רע לישראל

על סמך מה ניתן לראות בממלכה ההאשמית בר־מינן פוליטי? כלום למשטר הבדווי של סעודיה, כווית ונסיכויות המפרץ יש זכות קיום פוליטית יותר מאשר לירדן, רק משום שלמזלן נמצא בהן נפט, המאפשר להן כיום לא רק להכתיב צעדים פוליטיים בעולם הערבי, אלא לגרום למשבר כלכלי־עולמי ולשלוט על המערכת המוניטרית בעו־לם? אילו היתה ירדן ההאשמית בעלת אוצרות בלתי מבוטלים של נפט, היו בוודאי כל הפרשנים למיניהם, המטילים כיום ספק בזכות קיומה המדיני ומטיפים להכרה במדינה פלשתינאית על חשבון היישות הירדנית, משנים זה מכבר את עמדתם ומסבירים, בכל האמצעים העומדים לרשותם, עד כמה חשוב לנו לקיים יחסים ומו"מ עם ירדן דווקא, ולר־אות בה נציגת הפלשתינאים ושיש לפעול כדי למנוע הקמת מדינה נוספת בין הים למדבר.

נדמה שאף־על־פי שאין לירדן אוצרות טבע, שהיו מאלצים את פרשנינו להכיר ב־יישות הפוליטית הירדנית כפרטנר למו"מ, הרי שיש לה עדיין די כוח פוליטי לאלץ את מדינות־ערב להכיר בה כנציגתם של הפלשתינאים הנושאים דרכון ירדני בשיחות ז'נבה ובפורומים אחרים.

השאלה אם מצב זה טוב או רע לישראל, או שמא עדיף לנהל מו"מ עם הפלשתינאים על עתידם הפוליטי ולא עם ירדן, וכך לפתור, אחת ולתמיד, את הבעיה הפלשתינאית, אינה כל־כך רלבנטית, כל עוד ירדן הינה יישות פוליטית עצמאית שיש לה הרבה מה לומר במערך הפוליטי של המזרח־התיכון, וכל עוד גבולנו המזרחי משותף עם ירדן ולא עם יישות ערטילאית שאינה ממשות פוליטית הקיימת הלכה למעשה. מי שעדיין לא השת־כנע כי רב כוחה של ירדן לכפות את יישותה ורצונה על הנעשה סביבנו — ייווכח בכך הלכה למעשה ע"י צעדיה המדיניים של ירדן לעתיד לבוא.

משמעות מדינה פלשתינאית

במאבק הנטוש כיום בין ירדן לבין אש"פ על הייצוג הפלשתינאי — עמדתן של מצרים וסוריה, כאמור, היא אמביוולנטית. יש־ראל יכולה ע"י מדיניותה לחזק או לרפות את עמדת ירדן בקרב מדינות ערב, נוכח יחסן הדו־ערכי והמשתנה מחודש לחודש. עיקרה של עמדה דו־ערכית זו נעוץ ביסודות הסכסוך הישראלי—ערבי.

מי שמאמין בהשקפה, האומרת כי מדינות ערב מסרבות לכרות שלום אמת עם מדינה יהודית; מי שמאמין שההכרזות על „שלום צודק" של מדינות־ערב אינן אלא מסווה ל„שלום ערבי", שפירושו חיסולה של יש־ראל כיישות יהודית ריבונית; מי שמאמין כי תפיסת־העולם הערבית רואה בישראל גוף זר ומלאכותי, פרי האימפריאליזם המערבי, אשר גזל את אדמת־פלשתין הערבית, גירש את בעליה התוקיים ומאיים בעצם קיומו על האומה הערבית ותרבותה — ראה בהקמת מדינה פלשתינאית שלב מתקדם לקראת „הש־לום הצודק הערבי", שפירושו חיסול מדינת־ישראל. מי שמאמין בכך יגרוס גם שעל ישראל לתמוך ולחזק את עמדתה של ירדן בעולם הערבי, ע"מ למנוע הקמת מדינה פלש־תינאית, שהיא שלב מתקדם בתהליך חיסולה הפיזי של מדינת היהודים.

מי שאינו גורס כי זוהי השקפת עולמם של הערבים, אלא טוען כי הקמת מדינה פלש־תינאית בשטחים תשחרר את מצרים מהת־חייבויותיה הבינערביות להקמת מדינה פלש־תינאית, ותפנה את מירצה והתעניינותה לפת־רון בעיותיה הפנימיות — ממילא יטען שיש לעשות הכל ע"מ להחליש את מעמדה של ירדן, לחזק את מעמד הפלשתינאים ולפעול להקמת מדינתם בשטחים, דבר שיביא בכנפיו את השלום הנכסף. לפיכך, מעמדה של ירדן בעולם הערבי ותמיכתנו בה אינו אקט טאקטי בלבד, אלא צעד בעל משמעות יוצאת מהכלל, המקרב או מרחיק את השלום באיזור ואת סכנת השמדתה של מדינת ישראל. זו הדילמה העומדת בפני מדינת ישראל.

נראה כיום שהיישות הירדנית הינה יצור מדיני חי וקיים, בעל כושר התמודדות מדי־נית, שלא רק מדינות ערב אלא גם מדינת ישראל איננה יכולה להתעלם ממנו.

בקרוב אנו עתידים לחזות בשינוי ערכים נוסף בקרב המדינות הערביות ביחסן לירדן, ושוב נהיה עדים לפגישת פיסגה נוספת בין חוסיין לסאדאת, שתלווה בחיבוקים ובנשי־קות־לחי מצלצלות טיקסיות, שישכיחו מלב כולנו, שרק אתמול הגיעו היחסים ביניהם כמעט לידי קרע. אל נשכח שלאחרונה עדיין חזרו מצרים וסוריה בכל המרץ אחר ירדן, לשם החייאת החזית המזרחית, והשבת הס־

(המשך בעמוד 25)

עליה וקוצבה

בשיחה עם יצחק שני — מנהל מחלקת־העליה וראובן מעיין — מנהל מחלקת „ארגון והסברה" של הסוכנות־היהודית בצרפת

מאת ישראל זמיר

- הקהילה היהודית הצרפתית אינה מודעת למשימות העליה, כי עד עתה דרשנו כסף ולא עולים!
- מלחמת יום הכיפורים נתנה אליבי לאלה שלא התכוונו לעלות ואלה שרצו — דחו בינתיים זאת.
- צריך לתקן את חוק זכויותיו של עולה וליצור תקנים קבועים שחיי עולה לא יתלו משגעונות של פקידים מקומיים.
- גם העיר וגם המושבה חייבות להשתלב בקליטת נוער יהודי מתנדב ולא רק קיבוצים ומושבים.
- יש להקים בכל עיריה ובכל מועצה מקומית (סגן ראש עיר או מועצה), שיעסוק בבעיות של קליטה.

לא קל להיות שליח ישראלי בימים אלה ולעסוק בעליה או בהסברה. לא פשוט לשכנע יהודים שיעזבו הכל מאחורי גוום, יאורזו את ה„פעקאלאך", יטלו את האשה והילדים ויעלו ציונה. ליהודים שלנו אוזניים רגישות הכרויות לציון. הם שומעים על קשיי כלכלה, על בעיות של שיכון, על צרות בעבודה ועל בעיות בטחון, הם קולטים את קולות ההי והנהי על המחדל שהיה. הם קוראים עיתונים ישראליים ושואלים: האומנם זו השעה לקום ולעלות? ושמא מוטב להמתין קמעה, עד יעבור זעם? עד שוך האינ־פלציה? עד שנחתום על הסדרי־שלום? ה„יורדים" אף הם אינם מעלים ליהודי צרפת את המוראל. ומאידך גיסא, מצוקות יהודיות ישנות־נושנות: החינוך היהודי שאיננו, הבנות שהגיעו לפירקן ונערים לא־יהודים כרוכים סביבן, וכהנה וכהנה.

האם צרפת, על מחצית מיליון יהודיה, שולחת עולים?

שני: צרפת אינה שולחת. יהודים שולחים את עצמם ואנו מעודדים בכל האמצעים.

כיצד מעודדים?

שני: יש עידוד ישיר ויש עידוד עקיף. עידוד ישיר משמעו ששליח העליה נפגש עם המשפחה, מדבר עימה ומנסה להוכיח לה שיהיה להם ולילדיהם טוב יותר אם יעלו. השפעה עקיפה מתבצעת בדרך כלל ע"י קרוביהם שבארץ. בל נשכח שקיימת זיקה יהודית, לחצים יהודיים ועוד.

מעיין: הקהילה היהודית הצרפתית אינה מודעת למשימות העליה. העליה אינה עומדת כאן על סדר־היום. והאשמה? בנו: בסוכנות־היהודית, במדינת־ישראל, על שלא הטלנו עליהם את משימת העליה. אין העליה בבחינת אתגר לקהילה. דאגנו רק למגביות. שר־האוצר הקודם, פנחס ספיר, הטיל על יהדות המערב משימה — מיליארד ורבע דולר, אך אף פעם לא הטיל על כל קהילה לשלוח ארצה כך־וכך יהודים. על צרפת יש להטיל מיכסה של לפחות 5000 עולים לשנה.

שני: אין לקהילה כוח להכריח פרטים לעלות. מיכסת כסף — אפשר, למשל, ניקח את אנטוורפן. אם יהלומן יהודי לא יתרום סכום מסויים למגבית — הוא יוחרם ע"י עמיתיו הסוחרים. זהו לחץ חברתי. אך לגבי עליה — הדבר בלתי אפשרי.

מעיין: אך ניתן ליצור אוירה שתעודד עליה, להטיל משימות שיתקבלו על דעתם.

שני: מסכים. ממשלת־צרפת רואה בכל יהודי — אזרח צרפתי. אין כאן מומנט דתי לגבי הרישום. הקהילה היהודית הינה גוף צרפתי, ואין ביכולתה לעודד הגירה — דבר שהסוכנות היהודית, כגוף חיצוני, מסוגלת לעשות. כספה של יהדות צרפת מועבר לישראל לקליטה. תחילה סייעו בקליטתה של יהדות צפון־אפריקה וכיום — של יהדות רוסיה. ישראל קרובה לליבם. או כיצד „מוכרים" אותה? כדי למכור מטאטא — יש להעמיד אשה נאה בעלת שמלה קצרצרה ומחשוף המושך את העין. צריך להציג משהו מושך, וזו ישראל.

מעיין: אבל העליה אינה מועלית כתביעה בפני הקהילה היהודית בצרפת. הקהילה כאן עסוקה כל־כך בבעיותיה ומריבותיה הפנימיים.

מדוע מאז מלחמת יום־הכיפורים העליה מצרפת בנסיגה?

שני: יחסם של היהודים הצרפתיים לישראל לא נשתנה. הוא יחס קרוב, חם, דואג. הם אוהבים את המדינה וגאים בה. אולם אחרי מלחמת יום־הכיפורים, אנו הישראלים הצגנו את המדינה בצורה לא נכונה. זכרנו רק את שני ימי המלחמה הראשונים ולא עוד. במלחמת העצמאות היינו עם בן 700 אלף ואיבדנו כ־6000 בנים. גם מבחינת האחוז וגם מבחינה אבסולוטית היה זה מספר לאין ערוך גדול יותר, ולא נפלה רוחנו. ואילו הפעם מדברים וכותבים רק על היומיים הראשונים. יש לזכור שכאשר עם יוצא למלחמה פעם הוא נוחל נצחון גדול יותר ופעם פחות. חייבים לזכור שבישראל לא כל־כך מהר נגיע לשלווה. גם באירופה הוויכוחים בעניין הגבולות טרם נסתיימו. מסקנתם של יהודי צרפת — „רגע. בואו נשב ונחכה; נראה מה קורה שם". ולכן היהודי הצרפתי אינו ממהר לעלות לישראל. הוא מחכה. הוא אומנם רוצה מאוד לשאוב עידוד מאיתנו, אך אנו (העם בישראל) איננו מעודדים אותו כל־כך.

הלך־הרוחות השורר בארץ, הבעיות הכלכליות, בעיות הקליטה — כל אלה משכנעים אותו שלא למהר; מוטב להמתין ולראות כיצד יתפתחו פני הדברים. הם ממשיכים איפוא בעיסוקיהם היומיומיים, וממתינים לשעה שתבוא.

מעיין: מסכים בכל הנוגע להשפעתה השלילית של ישראל על הגולה, ההד החוזר לגולה — הוא רב. אם הנהגת ישראל במבוכה — הרי מבוכת היהודים כאן — גדולה הרבה יותר. מלחמת יום־הכיפורים נתנה אליבי לאלה שלא נתכוונו לעלות, ואילו אלה שנתכוונו — דחו בינתיים את עלייתם.

כיצד משפיעים ה„יורדים"?

שני: חושבים לא מעטים חזרו. אילו היינו יותר נדיבי לב לגבי קליטתם בארץ — היינו יכולים להגדיל את מספר השבים בחזרה.

למה אתה מתכוון?

שני: ראה, אני נפגש עם יהודים ששהו בישראל כשנת־שנתיים בשנות החמישים. באותה תקופה היה המיתון הידוע, והם לא עמדו בלחץ וחזרו. החוזרים הם בעלי דרכון צרפתי ולכן זכו כאן למענקים שונים, עד שיסתדרו. הללו עדיין מגיעים מדי פעם למשרד. אני מאזין לסיפוריהם ופשוט מזדעזע. יתכן שהעולה דאז אינו צודק, אך עם רושם זה הוא חזר, עם רושם זה הוא חי כבר למעלה מעשרים שנה. קשה לו לשכוח את חוויתו במעברה. מה אמרה לו אותה עובדת סוציאלית... כיום הוא רוצה לחזור, אך אין לו יותר זכויות של עולה. אין מתחשבים בסוגיה — מתי עלה? מה אירע עימו בארץ וכו'.

קח למשל את אותו היהודי. ספר במקצועו. יליד ליאון שבדרום צרפת ולו אשה ועשרה ילדים. הוא שהה שנה במחנה פרדס־חנה בבנות ... ביקש רשיון לפתוח מספרה. לא קיבל. ביקש דיור — נדחה. לבסוף התייאש וחזר לצרפת. היום כשהוא רוצה לעלות — אין לו זכויות של עולה. בינתיים קרה גם אסון במשפחתו — אחיו נהרג בתאונת־דרכים והוא נטל אליו גם את ארבעת ילדי אחיו. אולי אין זה מקרה טיפוסי. אך זהו מקרה.

לגבי יהודים אמידים — בעיית הזכויות אינה קיימת. הם באים, קונים דירה, מסתדרים. אך מה לגבי אותו ספר מסכן?

מה היית מציע כתיקון לגבי זכויותיו של עולה?

שני: צריך למצוא דרכים כיצד לעזור לאנשים מסוגו של הספר מליאון. אתן עוד דוגמה. (מעלעל בתיקו) היה אצלי לאחרונה זוג עם שני ילדים. הם היו בארץ בשנות השישים. הוא רצה להיות שוטר. אך לא הצליח כל־כך, ואילו אשתו עבדה. הם לא נקלטו וחזרו. לפני מלחמת יום־הכיפורים החליט הבעל לנסות שוב. המתינו לדירה שאליה היו צריכים להיכנס (בגבעת־אולגה) ונסעו לביקור ולהתארגנות. כשהיו בארץ נעלבו קשה. ממה? „לכל מקום שבאנו והראינו תעודת־עולה ובה כתוב ,תושב חוזר' — הסתכלו עלינו הפקידים בבוז כזה והחזירו לנו מיד את התעודה..." מספר הבעל בהתרגשות. האשה מציגה את הילדים. „הרי למענם אנו חוזרים; מהו פשענו?"

רציתי מאוד להחזירם ארצה, אך הם נשברו בהיותם בביקור ולא חזרו. אינני מסתכל על העליה במשקפי הסטאטיסטיקה. אני מתאמץ לראות בכל עולה בעיה יהודית אנושית. הלא אנו אומרים כאן לעולים ואף לחוזרים: „יש לכם זכות על ארץ זו. כיהודים. כמונו כמוכם". אך אם פקיד אינו עונה באדיבות, לך ותתווכח עימו כי זכויות העולה אינן נופלות מזכויותיו. אחרת אנו עושים פלסתר את „חוק השבות". מוכרחים להגיע לידי כך שהדברים ייכנסו לתקנים ושטיפול נאות בעולה לא יהיה תלוי במצב ליבו או ברוע־ליבו של הפקיד.

מי הם העולים שבכל־זאת עולים?

שני: אנו מטפלים בכל העולים. אך דגש מיוחד מושם על בעלי מקצוע. לבעל־מקצוע יש סיכוי סביר למצוא עבודה ולרוב גם דירה באותה סביבה. אנו מסייעים לו לצאת לסיור מוקדם ארצה, כדי לבחון את ההצעות השונות שאנו מציעים לו. קיימת תכנית בשם „תור ועלה", הכוללת בין היתר גם שבוע בבית־מלון. לחלק ניכר מהנוסעים יש קרובים והם גרים אצלם.

היה אצלי חשמלאי. חמישה ילדים. רוצה לחיות במושב. שמע על קשיי קליטה והחליט לנסוע ולראות במו־עיניו. הוא התארגן יחד עם עוד כמה בעלי מקצוע בתחום התחזוקה והחליטו בכל־זאת לעלות כקבוצה מליאון ישר לאשדוד. הם באו והביאו עימם את כלי־העבודה, טנדרים, והסתדרו לא רע.

האם הנסיעה כולה על חשבון הסוכנות?

שני: אם המדובר בזוג, אנו מסבסדים שליש של כרטיס העולה 900 פרנק. לגבי בעלי־מקצוע אנו עושים מאמצים גדולים. איננו משאירים אבן בלי להפוך אותה. אנו מחפשים אותם. משפחות ברוכות־ילדים הן משפחות מצויינות לעליה; אל תשכח שכאן הן זוכות לסיוע, לתקצבות ואפילו לחופשות, וכל זה על חשבון הממשלה!

מה לגבי השכבות האמידות?

שני: אלה עולים בכוחות עצמם ואינם נעזרים בנו. יהודים מהשכבות הבינוניות ומטה — עולים דרכנו. לגבי מקרים סוציאליים — רק בבדיקה קפדנית ואישור מהארץ.

מה לגבי נישואי־תערובת? האם זהו נימוק הדוחף לעליה?

שני: כן, בהחלט. יהודי רוצה להמשיך להיות יהודי. הבת מתבגרת. היא יפה והיהודי שלנו מפחד. הבן כבר הולך עם גויה והיהודי שלנו חש שלא בנוח ומחליט לעלות.

סיפר לי כאן יהודי שיש לו שני בנים, האחד התחתן עם גויה והשני עם גיורת. אומר האב: „הייתי במחנה השמדה. איכשהו ניצלתי. עכשיו, לנגד עיני נכחדת משפחתי. זה כואב, כואב, מאוד..." וזוהי טראומה ואולי אחד המניעים הגדולים לעלית.

מעיין: אבל מגיע דליל מבחינת מספר העולים. השאלה שמציקה לי היא, כיצד ליצור אוירה לעליה? צריך לקבוע יעדי עלית, אתגרי עלית, יעדים ציבוריים.

שני: עברנו לחוגי־בית במקום אסיפות, שאין היהודים באים אליהן. השנה נלך מדלת אל דלת כשהדגש יהיה על בעלי־מלאכה ובעלי־מקצוע למיניהם.

מה לגבי אקדמאים?

שני: הללו באים מעצמם ומסיבות שונות.

כיצד מתקבלים כאן הדיבורים על המחדלים, למיניהם?

שני: לאחרונה פורסמה בעיתונות פרשת אלי זעירא. כאן לא תופסים את העניין. לקצין כה בכיר יש כאן צי של משרתים, ולא מבינים מה פתאום נטפלו אליו על שלושה חיילים שסייעו לו בעקירת עץ.

מעיין: יש אימרה צרפתית: „כשהמדינה בוערת — הסבתא מסתרקת". הארץ כמרקחה ומתווכחים על נטיות שוליות כאלה או אחרות של השלטון.

מה בכל־זאת יכול להוציא יהדות שאננה זו משלוותה?

מעיין: לעולם לא נוכל להתחרות עם צרפת בתנאים. ארץ זו מעניקה חינוך אוניברסיטאי חינם. כיעד ציבורי ראשון אני רואה את הנוער, שאליו יש לפנות ולומר כי תפקיד לו במדינה. יש לומר להם: „אתם עולים לישראל כי יש לכם משהו לתת לה ולא לקבל". אני מאמין שתהיה התלהבות. אנו צריכים לעבוד עם דמיון־יוצר. היו כ־6000 שרצו לבוא לעזרת ישראל במלחמת יום־הכיפורים. כמה שלחנו? 600. מדוע? כי לא היו בארץ כלים לקליטתם. כלומר, לא היינו ערוכים. חסרים לנו כלים לקליטה! אתה יודע שמכל קבוצה של מתנדבים היוצאת לישראל — נשארת כמחצית בארץ? הקולטים העיקריים הם הקיבוצים והמושבים. ומה על העיר? האין העיר מסוגלת לקלוט? מוכרחים להיערך גם לכך! מחלקות־התרבות של העיריות חייבות להיערך לקליטתם של בודדים שיגורו אצל משפחות ישראליות. סידור כזה קיים באנגליה. בתי התגוררה הקיץ בבית של משפחה אנגלית ומאז נוצרו קשרים הדוקים בין שתי המשפחות.

מתנדבים כאלה שרצו להגיע כשפרצה המלחמה — להם לא היו בעיות. משפחות־האימוץ בקיבוצים בהם בילו — שמחו לקבל את פניהם. נוער מתנדב חוזר אז לארץ, כיוון שהכל הכירוהו והוא חש עצמו שייך לשם. זה יוצר תודעה יהודית; קשר בין הישראלי ובין בן־גילו איש־הגולה. כתבתי על כך לארץ עוד לפני שלוש שנים ולא זכיתי למענה.

אם לא נתבע מיהודי צרפת משימה דמיונית מוגדרת...

למשל?

מעיין: למשל? חפירת תעלה שתחבר את ים המלח עם הים־התיכון; זו תהיה תשלובת שתחייב מהנדסים, ארכיטקטים, פועלים. כל אלה יחזרכנו כאן ויחד יכינו את הפרוייקט! רק דברים גדולים בכוחם למשוך נוער. מדוע נדלק בשעתו הנוער לייבוש ביצות? כי הוא הרגיש שבבואו עשה מעשה גדול! אחרת. הוא מדשדש בביצה חברתית ומנהל חשבונות קטנים.

שני: אינני מאמין בכל אלה. אינני מאמין שמצוי כאן נוער שעשוי „להידלק". יש הבדל בין מייבשי הביצות שגדלו בתנועות־נוער וחונכו לחלוציות לבין המציאות של צרפת בשנת 1974. ישנו אתגר כל כך מושך כמו השירות בצה"ל, ונוער אינו בא. איני גורע מרעיונו של ראובן מעיין, אך אין עם מי לחולל את המהפכה.

בשנים האחרונות החלה כאן התעוררות לחיי מושב. התחלנו לעודד. מלאנו מושב אחד, את רמות־מאיר, המשגשג כיום; אחריו עבדנו על ניר־משת, אך לא מצליחים כל־כך. איני מאמין בעליה המונית של נוער מצרפת. האם מה שקרה במלחמת יום־הכיפורים זיעזע את יהדות צרפת?

מהו בכל־זאת הסיכוי?

שני: עליה המונית? לא, אך טפטוף של עליה — כן, זו תהיה עליה נבחרת. אנו נגיע לכל בית. אני מאמין גדול בדינאמיקה הנוצרת סביב משפחה שעלתה. הכל מתעניינים בה. מגיעים מכתבים, טלפונים — ואם הקליטה מצליחה — השפעתה עצומה.

יש חשיבות עצומה לאווירת הקליטה בארץ. יש לנו בארץ המון סגנים, ואילו סגן־ראש־עיר לקליטת־עליה — אין. מדוע תפקיד כזה אינו קיים במועצת הפועלים? במועצה המקומית? מדוע אין צוות אחראי לקליטה שתפקידו לעשות צרות לכל הגורמים ובכך לסלול את דרכו של העולה?

לו היינו מדינה בת חמישה מיליון — היתה התמונה אחרת. אך לאן נגיע אם פקיד אינו משיב כהלכה? אם שכנה אינה מתעניינת במשפחה החדשה שבאה לגור ממולה? אין הרגשה שהקליטה הפכה לעניין לאומי. אין לנו בארץ תודעה של קליטה.

מעיין: לצרפתים גם כן יש בעיות של קליטת מהגרים מצפון־אפריקה. הם נערכו למבצע לאומי באמצעות כל כלי התקשורת. העיריה אירגנה פגישות בין הבאים לבין „הוותיקים" — כך גם בבתי־הספר ובשאר המסגרות. חייבים ליצור מערכת ציבורית בה העולה יחוש שאכן הוא רצוי, שאכן הוא סוף־סוף שב הביתה אל עמו.

שני: אם רוצים בעליה — תלוי הדבר במידה רבה בנו, אך לא פחות בישראל ובפקידיה. הצלחה בקליטה מולידה עליה. ולכן נחוצה בארץ הסברה שקטה, עניינית, ולא ביקורת קטלנית. מדי שבוע נחוץ שנראה בטלוויזיה אנשים היושבים ודנים בנושאי העליה והקליטה.

בארץ מדברים על כך שהעליה זוכה לדירות המגיעות לבני־הארץ, למשפחות מרובות־ילדים, לעדות נחשלות. מה אתם מסבירים לעולה מה מצפה לו?

שני: אני מסביר לעולה אלו קשיים מצפים לו. כל מה שאנו כאן מבקשים הוא שהנחיתה שלו בארץ תהיה רכה. פעם כולם גרו באוהלים, העולה כיום אינו מוכן לכך, לכולם יש דירות, אין צורך להתחיל הכל מהתחלה. האם בארה"ב שוב חוזרים אל הקרון ואל האינדיאנים? לישראלים יש הרגשה שמגיע להם, כי הם שירתו וכו'. העולה אינו לוקח דבר מישראלי. עליית העולים היא שנותנת, ובשל כך נוצרת בארץ תנופה כלכלית, תקשורת, בבניה, במסחר, במלאכה, כל־אחד מרוויח מכך!

כל ישראלי הטוען שהעולה גוזל ממנו — מבטא הרגשה מזוייפת!

היהודי כאן תורם למגבית ובכך מסייע בעקיפין גם למשפחות ישראליות רבות.

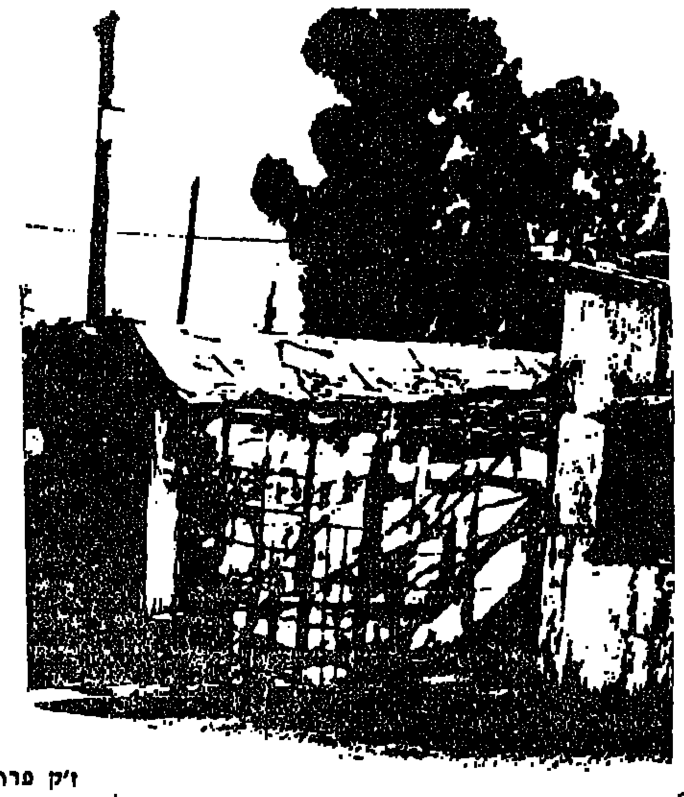

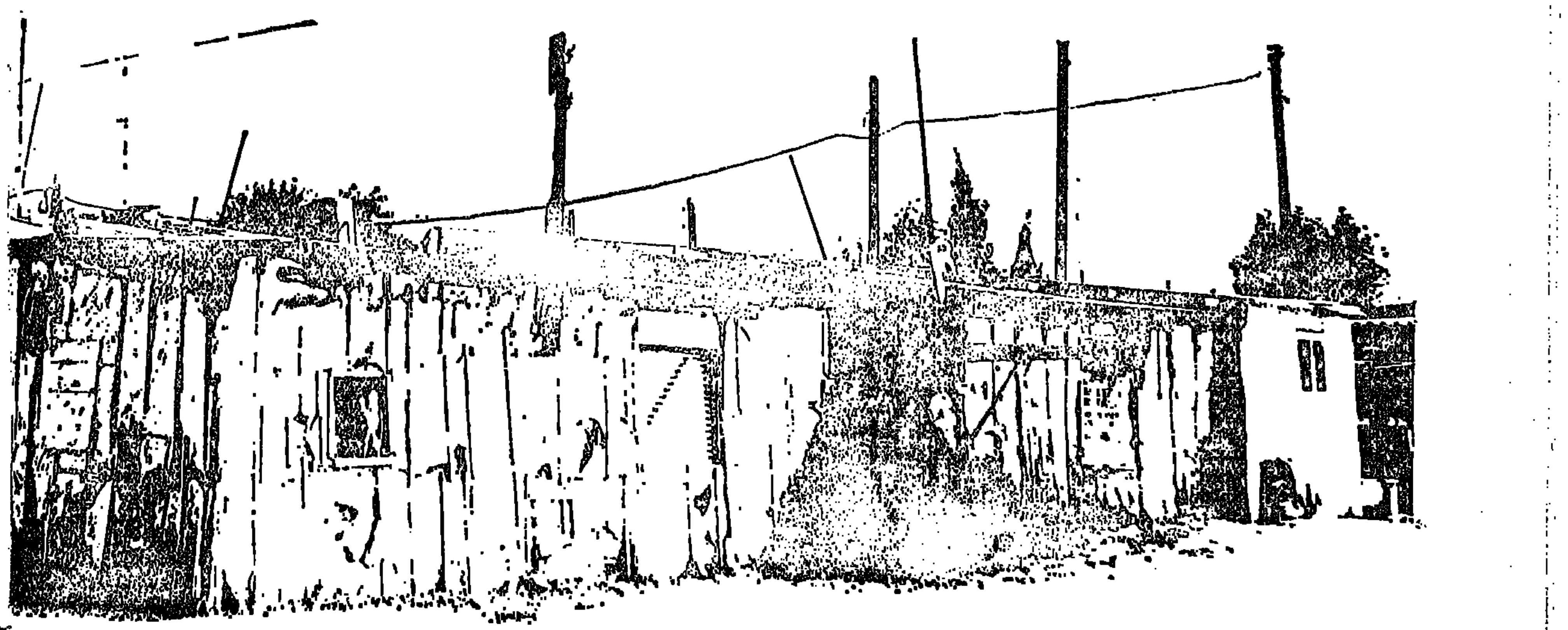

לחיות בסוכה

יש היושבים בסוכה שבעה ימ
בשנה ויש החיים בה כל ימות השנה.
סיפורה של שכונת־הארגזים, שכונה
של בתים רעועים, צריפים מטים לנפול,
זוהמה מחרידה ומחדלים
ביורוקראטיים הגובלים עם פשע

מאת דורית גפן
צילמה ריבה סגל

על „שכונת הארגזים", אשר שמה הוסב ל־שכונת „איילון", כבר נכתב וסופר הרבה. אם רוצים למצוא דלות, עוני רב, לכלוך, זוהמה, תרבות של תת־דיור ומצוקה — אין צורך להר־חיק לכת. אפשר להיכנס לשכונה עלובה זו ולר־אות כל זאת ועוד יותר.

שכונת „איילון" אינה שכונת עוני יחידה בתל־אביב, ישנן שכונות נוספות. אך בעוד שבשכונות אחרות מנסים כאילו להסתיר את המצוקה פנימה — בבתים (ולא תמיד בהצלחה), הנה בשכונת איילון מציג העוני את תעודת־הזיהוי שלו כבר בכניסה — במבני העץ, שהרקבון מכרסם בהם בכל פה. זוהי ה„אוברטורה" — הפרולוג. ואילו הדראמה עצמה מצויה בתוך הצריפונים המטולאים בהם מתנהלים חיי אדם — מבוגרים, ילדים ותינוקות.

הכל מלא מים

בבוקרו של היום בו באנו לשכונה, כמעט לא נראה איש. המקום דמה לשכונת רפאים. הצריפונים זנוחים כאילו נעזבו מהדייריהם. רק מזרון או ספה עלובה הע־ידו, כי כאן בכל זאת גרים אנשים, שאינם כרגע „בבית". אין הם חוששים כנראה שמישהו יחמוד את „רכושם".

בפתח אחד הצריפים פגשנו באשה בריאת בשר, ש־החזיקה בידיה תינוק־בכיין וניסתה להרגיעו. על פניה אפשר היה לקרוא את דאגותיה. עוד בטרם החלטנו לגשת אליה פנתה היא אלינו. ייתכן כי סברה לתומה, שאנו אנשי המחלקה־הסוציאלית, או אנשי מימסד אחר שבאו לעזור לה. כאשר הצגנו את עצמנו גילינו בפניה הבעת אכזבה. בכל זאת הזמינה אותנו להיכנס לביתה. ברגע הראשון קשה היה להתרגל לחושך ששרר בתוך הצריף. כשהתרגלו ה־עיניים ראינו בחדר ספה ושולחן־פורמייקה, שנראה כנטע זר. בצד אחד עמדה מיטת תינוק ישנה, מלאה שמיכות ובגדים, ולידה עגלת־תינוק. האריחים העקומים והשבורים היו נקיים. הבית היה נקי. במטבחון הקטן עמדו שני סירים מבהיקים בנקיונם. גם תנור הבישול הצטיין בנקיונו. איזה ניגוד בין שבר הצריף לבין הנקיון. בחדר השני שמענו קול של ילדה קטנה שבכתה וקול של גבר שצעק עליה בפרסית. המילים נשמעו כגידופים. הגבר צעק משהו אל האשה וזו השיבה לו בצעקות עצבניות. אפשר לשער, שהסבירה לו שמישהו בא. ואומנם, כעבור דקות אחדות יצא מן החדר גבר כחוש. בגופיה, שנראה חולני. האשה הציגה אותו כבעלה ואמרה, כי הוא חולה ולכן נשאר בבית. „הוא חולה לעתים קרובות", הסבירה, „יש לו בעיות עם הגב וכל מיני דברים — קשורים עם עצבים".

גברת עטשי דיברה בעצבנות, במהירות, בדחיפות, כאילו הייתי האדם שיכול אולי לעזור לה. העברית שבפיה — משובשת. המבטא הפרסי והיגויו המיוחד משווים לעברית צליל זר. היא מרימה את ידה לעבר התיקרה ומראה לי את החורים והסדקים הרבים. „עוד חודש יורד כאן גשם" היא אומרת — „הכל מלא מים. בכל מקום נכנס מים. בתוך המיטות, על הילדים, עלינו. עוד חודש יורד גשם. אני לא רוצה לחיות פה. ילדים חולים. אני חולה. בעלי חולה, בעוד חודש יורד גשם פה".

הגשם שעלול לרדת מטריד את מנוחתה, והיא שבה וחוזרת ומזכירה לי את הגשם בכל משפט שני, כאילו יש משהו מאגי באמירה חוזרת זו, ובכוחה אולי לעצור את הגשם...

סחבת ב„חלמיש"

שאלתיה אם לא עשתה מאמצים להתפנות מן המקום ולעבור לדירה של ממש. היא מספרת שפנתה לחברת „חלמיש" העירונית, לדבריה, הגישה בקשה עוד לפני כשנה־וחצי, ואף מילאה את כל הטפסים הדרושים. היו אצלה כל מיני אנשים. מהנדס ורופא בדקו את הבית. היא לא רוצה שום דבר. רק בית. בית של ממש. בית שהגשם לא חודר פנימה. שאפשר לעבור בו חורף יבש. הרבה פעמים היתה ב„חלמיש" ולפני שבועות אחדים הובטח לה, כי עניינה יסודר בהקדם. אך תשובה לא הגיעה. היא חוזרת על עניין „חלמיש" מספר פעמים. שוב ושוב אותם הפרטים.

בעלה, שהסתובב כשתילדה על ידיה, מתערב עכשיו בשיחה ואומר: „בואי, תראי איך אנחנו חיים כאן. בואי, תביטי. בואי" — יש משהו תובעני בקולו. הוא מראה לי את פינת השירותים. „אין מים חמים. הילדים מתרחצים במים קרים. גם בחורף. בואי, תראי את החורים ברצפה וב־קירות, מאיפה שנכנסים הנחשים והעכברושים. אני סותם את זה בסמרטוטים אבל זה לא עוזר הרבה". — הוא מושך, בחמת־זעם, מספר סמרטוטים התקועים בכל מיני חריצים ומעיף אותם הצידה. „העכברים נכנסים למיטות של הילדים, מסתובבים על השולחן ובתוך הקופסא של הלחם. לפני כמה ימים אכל עכבר אחד את המוצץ של התינוק". משה עטשי מדבר במרירות רבה. לשאלתי היכן מכינים שלושת ילדיו, הלומדים בבית הספר, את שיעוריהם, הוא מצביע על השול־חן היחיד ועל הרצפה ואומר: „כאן הם מתגלגלים, עושים שיעורים, ישנים ואוכלים. אין להם מקום. אנחנו רק רוצים דירה שנוכל לחיות כמו בני אדם בלי נחשים ועכברים".

כאשר אני עוזבת את משפחת עטשי מתחננת לפני האשה שאטפל בעניינה אצל חברת „חלמיש". אני מסבירה לה שאיני שייכת לחברה זו, אך מבטיחה לה, כי אברר ואבדוק ב„חלמיש" מה קורה עם התיק שלהם. המצב המזעזע של משפחה זו רדף אחרי. פניתי לחברת „חלמיש" ושאלתי על התיק של עטשי. מנהל החברה, ז'ק פרחי, הסביר לי בפרוטרוט את הפרובלמטיקה הרבה של השכונה כולה, השייכת ל„מינהל־מקרקעי־ישראל", ואת הבעיות הספציפיות של משפחת עטשי, אשר בה התעניינתי. מר פרחי הסביר, כי ועדה סוציאלית בדקה את הפרטים של המשפחה. מאחר שנתגלו סתירות במימצאים הוחלט לשלוח ועדה נוספת.

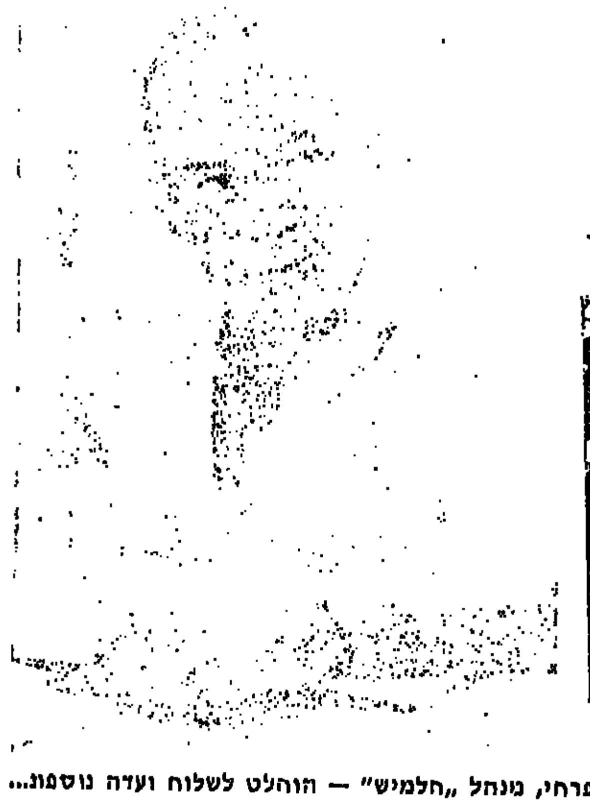

ז'ק פרחי, מנהל „חלמיש" — הוחלט לשלוח ועדה נוספת...

משפחת עטשי — אנחנו רק רוצים דירה שנוכל לחיות בלי נחשים...

מה יש? כל הזמן יש כאן עכברים

הוא גילה לי, כי ישנם מימצאים מסויימים בקשר לראש המשפחה, המקשים על מציאת פתרון מקובל של מתן הלוואה מוגברת לרכישת דירה בשיכון. לדעתו, הפתרון הסביר לגביהם זו דירה בשכר חודשי, אם כי גם בעניין זה עלולות להיות בעיות. מר פרחי ניסה להסביר, כי חברת „חלמיש" אינה יכולה לסייע בכל מקרה. שאלתי אותו אם לא הוקמה חברה עירונית זו כדי לפתור את מצוקת הדיור בשכונות העוני, והאם אין אחד מתפקידיה לאפשר לאנשים להתפנות ממקומות כמו „שכונת הארגזים" לדירת אנושית יותר? הוא אישר זאת, אך חזר אל הפרובלמטיקה של משפחת עטשי ועל כך שוועדה נוספת תבדוק את העניין. אמרתי למר פרחי, כי איני יודעת מה עשויה ועדה זו להחליט. לי, על כל פנים, הספיקו עשרים דקות של שהות בבית משפחת עטשי, כדי להיות בטוחה לחלוטין שיש לפנות את המשפחה מן הצריף, בו היא מתגוררת על חמשת ילדיה. הצעתי לו שיגש ויראה את הדברים במו־עיניו ולא יזדקק לדיווחי ועדות.

ההסברים הקשורים לראש המשפחה לא שיכנעו אותי. שאלתי האם בגלל בעיות של אב מותר לנו לחרוץ את גורלם של חמישה ילדים שיגדלו כ„בעיות".

איש שיחי, החייב לפעול לפי נורמות וקריטריונים יבשים, הבטיח שיעשה מאמץ לטיפול מיוחד ומהיר בתיקה של משפחת עטשי.

זנבו של עכבר

בשכונת איילון אין מקבלים בסבר־פנים אוהד אנשים זרים. במיוחד לא כאלה הבאים לשאול שאלות. האנשים ממורמרים. אשה אחת, אשר כמעט ושברה את מצלמתה של צלמת־המערכת, התפרצה כנגדנו בצעקות „כל הזמן באים פה לצלם. מה יש לכם פה לצלם? רק מצלמים ושום דבר לא עוזרים". האשה ניסתה לגרש אותנו מן השכונה, בטענה — „זו האדמה שלנו. אתם שכנזים חושבים שאנחנו טפשים. חושבים רק לכם שכל. הולכים אוניברסיטה. אנחנו יש יותר שכל בראש".

בינתיים החלו מתגודדות מספר נשים, שיצאו מבתיהן לשמע צעקות האשה. אשה מבוגרת תפשה בידי ומשכה אותי אחריה, כשהיא אומרת בכאב מהול בזעם — בואי, תראי איך אנחנו גרים כאן. בלי מים, בלי ביוב לבית־שימוש. את ה„קקה" שמים בדלי. בואי תסתכלי בדליים. איפוא אפשר לשפוך את הדליים? רק בחוץ! או כל יום יש ריב, צעקות ומכות עם השכנים, כי אני שופכת ה„קקה" על יד הבית שלהם. או איפה לשפוך? איפה? — היא שואלת.

בינתיים נאספו כמה ילדים שחזרו מבית־הספר הגובל עם בתי השכונה. היתה להם הפסקה והם באו „לחטוף" כריך ולשתות מים קרים. האישה שצעקה בדבר המחסור ב־ביוב גרה בצריף משופץ, שסביבו יש גם גינה קטנה. על קירות העץ הוסיפו טיח ואף אבני־ירושלים. „עשינו את השיפוצים בשנה שעברה. עכשיו כבר לא נכנס גשם. תמיד היה לנו גשם בבית. בחורף השכונה כמו שלולית ענקית אחת. הילדים כל הזמן משחקים במים. מתקררים, נעשים חולים ומתלכלכים". —

אחת הילדות משמיעה צווחה. אנחנו מפנים עינינו אליה, כדי לראות מדוע צווחה ונמלטה בבהלה. אחד הילדים מחזיק בצבת זנבו של עכבר שמנמן. הוא תפש אותו בתוך הבית והרגו. עכשיו הוא נושא אותו בזנבו החוצה — כדי להשליכו. הבעת התדהמה של הצלמת ושלי זוכות כאן לצחוק של זלזול מצד הנשים שמסביבנו.

„מה יש? כל־הזמן יש כאן עכברים".

הילד והעכבר מסעירים אותי.

הכל ידוע...

אני מחליטה לגשת לבית הספר הסמוך, הניצב במרחק של עשרה צעדים. מטרידה אותי השאלה — האם אחות בית־הספר יודעת כיצד חיים הילדים הלומדים בבית־ספרה? האם היא מכירה את תנאי הדיור שלהם? את המצב ההיגייני והסאניטרי של בתיהם?

האחות איננה. לא חשוב. אשאל את המנהל. המנהל מסביר לי באדיבות כי אינו רשאי להשיב לשאלותי ללא אישור מיוחד של משרד־החינוך ועיריית תל־אביב. יש הוראות קבועות. הוא רק מסכים להשיב, כי ידוע לו כיצד חיים ילדי השכונה.

אני מנסה להציל מפיו האם הוא או אחות בית ספר, שזהו תפקידה, הולכים לבתי הילדים. האם ראתה האחות את התנאים? האם דיווחה על כך לעיריה? הוא מסרב בעק־שנות להשיב ורק אומר, כי האחות שבבית הספר היא חדשה. היא הגיעה רק בתחילת הלימודים וספק אם היא מתמצאת כבר בעניינים אלה.

ידוע לי, כי חלק ניכר מתושבי השכונה אינם רוצים לעזוב את השכונה ולקבל פתרון דיור באמצעות הלוואות גבוהות ובתנאים נוחים, כפי שמציעה להם חברת „חלמיש". אותם תושבים, שרובם פלשו בשעתו למקום ונטלו לעצמם את הצריפים, באים עתה בתביעות לפיצויים גדולות. האדמות הן של „מינהל־מקרקעי־ישראל", ועליו לתת את הפיצוי הכספי במידה שאומנם הוא מגיע. גם אם נכונה הטענה, שהמבוגרים הם האחראים לדחיות הרבות של פניה ל־שיכונים, אסור לשכוח את הילדים. הם גדלים כאן בתנאים איומים ובלתי אנושיים. לילדים אלה יש לדאוג לפחות ל־תנאים סניטריים והיגייניים מינימליים ולא לתת להם לחיות בסכנה של מחלות איומות.

טיפה בים השוליים

מאת גוגה קוגן
צילם עמירם ברוטמן

לכאורה הדבר פעוט — טיפה בים. אך ככל שמתקרבים לטיפה הזאת היא הולכת וגדלה, היא נהפכת למשהו ענק ובעל משמעות. נאמר לנו: בימים אלה מסתיים קורס לרצפות של נערי שוליים, עבריינים בכוח, אשר הסכימו להשתתף בקורס לרכישת מקצוע. חמישה נערים מתוך שישה שהתחילו — סיימו. אם להציל נפש אחת בישראל הינה מצווה גדולה שבגדולות, הרי הצלת חמישה הינה דבר שראוי לכתוב עליו.

באתר בניה בחיפה חיפשנו „קבוצת נערים מהקורס לרצפות". בעל הקיוסק, אליו באים לקנות את בקבוקי הקולה כל פועלי הבניה מהסביבה, הראה לנו את המקום המדוייק. צעדנו בין ערימות של זיפזיף וחומרי בניין ומצאנו את החבורה יושבת במעגל בפתח בניין בבניה. מסתבר שנקלענו לרגע של ויכוח סוער, הנערים צעקו בקולי קולות נגד בחור אשר נראה כמדריך: משקפיים, מכנסיים קצרים, חולצה פתוחה ושיער דליל. על ידו עמד איש בניין ותיק, שכמוהו כבר נעלמים מנוף ארצנו — מכנסיים קצרים נוסח תקופת החלוצים המוקדמת, גופיה, כובע טמבל ו... עפרון באוזן — סמל שהוא אינו פועל פשוט, אלא מנהל עבודה.

תספרו את הכל

כניסתנו למעגל סיימה את הוויכוח. התברר לנו, מתוך הסברו של המדריך, כי הגענו בשעת משבר. אחד הנערים נעלב מוויכוח סרק והסתלק, למרות שיחתו עם המדריך. הוויכוח הקולני נסב על הצורך ללכת לחפש אותו ולהחזירו או לא. למדריך נשבר, הוא לא הולך יותר לחפש אנשים, אין טעם. זה שהלך ידע בדיוק מה הוא מפסיד ומה הוא מרוויח. „עכשיו בטח הוא משוטט בשוק, או סוחב משהו מכיס" — אומר המדריך. לא יעבור יום או יומיים והוא כבר יהיה בידי המשטרה. ככה זה. הוא לא הולך לחפש אותו.

אחד הנערים מבטיח שהוא יילך לחפש אותו אחרי ה־עבודה, כי הוא מכיר אותו ויצליח לדבר על ליבו שיחזור. בינתיים הגיעו עיתונאי וצלם, ועובדה זאת חשובה מכל דבר אחר. היום הם יוצאים מאלמוניותם, היום הם חשובים כי באו לכתוב עליהם ולצלם אותם. כאשר פורשים לצד כדי לספר על עצמם, צועק המדריך אחריהם: „תספרו את הכל, בלי להסתיר גם את הדברים הזימתיים!"

הראשון הוא אליהו ביטון, בן 17. הוא מספר על עצמו כי בהיותו ב„קלט גיבורים" (מעין מועדון יום המעסיק נערים בעבודות קטנות שונות), משם לקח אותו מיכה המדריך לקורס. לפני כן למד מספר כיתות ועבד בכל מיני עבודות. כך התגלגל, אך הוא טוען שאין לו תיק במשטרה.. עבודה זאת שהוא לומד עתה, תיתן לו אפשרות להתפרנס בכבוד.

בהתחלה היה קשה עד שלמדו, בעזרת המדריך המקצועי מנחם, את עיקרי המקצוע. היום, לקראת סיום הקורס, הוא מסוגל לעשות נורמה כמו פועל ותיק — אם רק יחליט זאת ולפי מצב רוחו. איך הוא הצליח להגיע לסיום הקורס? הכל תלוי במדריך. „צריכים אחד שלא יפנק. בן אדם שיתן על הראש" — אומר ביטון. היו לו סיכסוכים פה ושם עם מנחם, אשר מתעצבן מהר מאוד ולפעמים לא מסוגל להחזיק אותם. אבל מיכה המדריך הוא דבר אחר. מיכה לקח אותו כל יום בשעה שש בבוקר ודאג לו כמו אבא. לפני כן לא היה מסוגל להיפרד מהמיטה עד הצהריים. מיכה הוציא אותו אפילו בכוח, ונוסף לכך לימד אותו שיעורים פרטיים „חינם" במקצועות שהתקשה בהם לקראת הבחינה בסוף הקורס.

יעקוב ממן, בן 16, למד רק 8 כיתות. עבד בחשמל והיו לו „קצת בעיות עם המשטרה", על גניבת ארנקים ופריצות קטנות. הסתובב בשוק הרוכלים ושמע על הקורס ב„קלט". למה הוא בא? כי נשבר לו להסתובב, הוא רוצה תעודה כי „זה עוזר בחיים". נוסף לזה נותנים פה קצת כסף כיס, דבר המאפשר לצאת קצת לבלות. אבא לא יכול לתת כסף כי הוא מפרנס 7 נפשות. גם אותו לקח מיכה בידיו ו„דאג לו כמו אבא". בהתחלה היו לו אי אלה מריבות עם יתר החברה, אבל עכשיו כולם כמו אחים, ממש אידיליה.

אלי וייצמן, בן 15, נראה הקטן מכולם ולמד בבי"ס „אורט". שם היו לו בעיות עם המורה ולכן התחיל להסתובב ברחובות. מיכה לקח אותו מה„קלט" לקורס הזה והעניין לא היה פשוט. בימים הראשונים הבלאטות היו כבדות וגדולות (כאן באה התפרצות של צחוק מצד חבריו, אשר נזכרים איך הוא סחב בקושי את הבלאטות) אבל הסתדר לא רע עם החברה. היום הוא רוצה תעודה, זה יעזור בצבא. אינו יודע אם ייקח את הרצפות כמקצוע, אך בינתיים זה טוב. הוא משבח ומהלל את המדריכים, גם את המדריך המקצועי, אשר לימד אותו כל מיני דברים מועילים.

ציון בן ה־17 אף הוא הסתובב בלי תכלית. עבד פה ושם במסגרות. מה עשה עם הכסף? קנה בגדים. כל שבוע קונה בגד חדש. לא מעשן ולא שותה — רק בגדים. איך הוא קונה בגדים? הולך לחנויות היקרות ברחוב הרצל עם הבגדים של האופנה האחרונה ושם הוא קונה. הוא אינו מתווכח על המחיר, הוא משלם ישר מה שאומרים לו. ציון עזב את הקורס במשך חודש, אולם חזר כאשר ראה שאין תועלת בשוטטות. רוצה להמשיך לעבוד במקצוע כדי להרוויח כסף ולקנות בגדים.

המדריך המלמד מקצוע

סיפורו של המדריך המקצועי נותן את הצד השני של המטבע החלק שהוצג לפנינו ע"י הנערים. מנחם הוא איש עבודה ותיק, שדעתו אינה פנויה לחינוך בכלל ולחינוך נערים כאלה בפרט. הוא שקט ונעים־הליכות, והבעת פניו אינה של איש קשוח. הוא מודה שבהתחלה היה מאוד קשה להשתלט על בחורים אלה. „הסכמתי מפני שלא ידעתי מה הקושי המצפה לי. ידעתי שהם קשים אבל לא עד כדי כך. רציתי כמה פעמים להפסיק כי נמאס לי להתווכח איתם. אחד מהם, ברגע של עצבים, זרק לי משהו לפרצוף. מיכה שכנע אותי כל פעם להמשיך". מה הקשיים איתם? „פתאום נכנס להם הקריזה ולא רוצים לעשות עבודה מסויימת שלפי דעתם קשה מהאחרות. פתאום מתחשק להם לא לעבוד, או מתעקשים על משהו ולא זזים. לפעמים אחד מבקש מהשני שיעזור לו, וזה נכנס לו, „ג'וק" ולא רוצה. אז פורצות מריבות ביניהם".

איך הוא מרגיש עכשיו, שמגיעים לסיום? למרות הכל הוא מבסוט (יש לו ברירה, האם הוא יגיד לעיתונאי כי הרגשתו מחורבנת?) החברה למדו לעבוד ומגיעים להישגים. „לימדתי אותם את כל סודות המקצוע ולא לזלזל בעבודה. ההרגשה היא טובה". כולם חברים שלו וטופחים על הכתף. „לו הם היו מוותרים אחד לשני היה כל העניין מסתדר. אבל הם לא ותרנים, מוכנים להתעקש על כל דבר קטן כאילו זאת שאלה של כבוד".

אירגון פועלי הבניין תרם הרבה להצלחת העניין. הם אירגנו קורס ויחד עם מנהל העבודה במקום, זאב ויסלר — שבא הרבה לקראתם, הצליחו להקנות להם, דברים חשובים.

המדריך מיכה

הדמות המרכזית בסיפור הפשוט הזה הוא בלי ספק המדריך מיכה מרגלית. בחור בן 29, סטודנט לפילוסופיה באוניברסיטת חיפה, אשר לימד נערים בבי"ס ספר רגיל ועבר לג'ונגל של נערי השוליים. הוא לקח את הנערים האלה מה„קלט" — מועדון־יום אשר מטרתו להעסיק אותם בכל מיני דברים לבל ישוטטו ברחובות. אך עצם החיפוש המתמיד למצוא משהו להעסיק אותם — לא מצא חן בעיניו. מיכה הרגיש — לפי דבריו — שהוא מסתייד ותקף אותו „הקריזה ללמד אותם רצפות, מקצוע שאינו קשה במיוחד ויש אפשרויות להרוויח טוב".

הוא רץ, התחנן, ביקש, תבע, עד שהקורס התחיל באתר הבניה. „אנשים מוכנים לעזור אם רואים אדם ש„שרוף" לעניין", הוא אומר, „לכן קיבל מה שביקש. הוא הפסיד חצי שנה של לימודים בגלל ההתרוצצות סביב קומץ הנערים ובגלל ש„אני מכור לזה, אין לי הראש לדברים אחרים". כל אימת שפרץ משבר, מיכה הופיע כמין „דאוס אקס מכינה" ליישר את ההדורים ולפייס. כל פעם שמנהל העבודה צעק „זה הסוף!" הוא עמד על הצורך להמשיך. חברת סולל בונה, האחראית על הבניין, ראתה שהיא מפסידה כסף עם עובדים כאלה והורתה למנהל העבודה להפסיק את כל העניין. אך מיכה לא נתן. „תקעתי לו נאום ציוני, למנהל העבודה, שהוא נשאר המום. הוא רצה לעשות את החשבון של סולל בונה, ופתאום עמד מול טיעונים כאלה שלא ציפה להם. אז הוא נכנע". הכל הולך לקראת סיום טוב, ומיכה מרגיש כאילו אחרי מירוץ משוכות באולימפיאדה. עייף, רצוץ, אך משולהב מהתוצאות. לכן הוא מספר על הכל בצרורות, את כל סודותיו בטיפול הנערים.

מה מריץ את מיכה?

לראות בימינו אנשים הגונבים או מרמים, המתעשרים על חשבון המצב או מציגים הצגות כדי לזכות במעט כבוד — הם מחזות שכיחים אשר אין בהם מהמפתיע. אך לראות אדם אשר „מוציא את המיץ" כדי לבצע מעשה מועיל לחברה, בלי איזה הנאה פרטית מהצד — הדבר מעורר חשד. לאנשים אלה יש מניעים מוסתרים אשר עוטפים אותם בנייר ורוד עם סרט צבעוני. מי יודע את צידם האפל.

מיכה אומר: „כאשר הייתי מורה, חשבתי שאין זה מספיק ללמד את האלף־בית, חייבים לנהוג כמו יאנוש קורצ'אק. להגיע עם הילדים שאתה מלמד עד הסוף, יעלה אשר יעלה. כל העניין הזה הוא אתגר בשבילי, והחלטתי לעשותו עד הסוף. אם רוצים, זה עניין אגואיסטי לגמרי, כדי לספק אותי. אינני אוהב את הילדים האלה, ודאי שלא. אינני יכול להרשות לעצמי לאהוב אותם, משום שלו הייתי מתנהג איתם מתוך אהבה, הייתי מאבד את כושר שיפוטי ואת צלילות הדעת. הייתי מאבד את הכושר להגיב על כל מקרה ומקרה בהתאם לצרכים".

הוא מסביר כי לכל אורך הטיפול איתם, הקים מערכת של תגובות ושקרים קטנים ומכוונים, כדי להגיע למטרה. כל תגובה אצלו היתה מחושבת מראש, כל צעקה או דברי נועם היו מחושבים עד המילימטר, כדי להגיע לתגובה נגדית אשר תשרת את המטרה. למשל, כאשר דיברנו ניג'ש אחד מהנערים להגיד לו משהו. מיכה דיבר איתו ופתאום אמר לו ששכח את הארנק בבניין, וביקש שילך לחפש אותו. אחרי שהנער הלך, הסביר לנו שהוא יודע בדיוק מה יש לו בארנק, ובמכוון שולח את הנער לחפש אותו לראות מה הוא יעשה.

מצד אחד הוא מנכר את עצמו מהילדים אך מצד שני אינו ישן עד שלא מסדיר עניינים מסויימים הקשורים להם. מוכן להפסיד שנת לימודים, מוכן לסכן כספו הפרטי כדי להוציא בחור בערבות מהמשטרה כדי שימשיך בקורס. טירוף ממשי להצליח באתגר שקבע לעצמו. טירוף אשר הוא מסתיר אותו מאחורי מסך של אנוכיות, „אגואיזם" כפי שהוא מגדיר זאת.

מה מריץ אותו, אם כן, לעשות כל מה שעשה עד עכשיו למען נערים אלה? מיכה חוזר בכל השאלות העקיפות למלת „אתגר". זאת מילת הקסם אשר הוא מוכן לשלוף תמיד כדי להסביר את מניעיו.

„הם לא יודעים עכשיו שהם עשו דבר חשוב. אחרי הבחינה יידעו שסוף סוף הצליחו במשהו בחיים, כל חייהם עד היום היו סידרה רצופה של כשלונות, אשר השניאה אותם על עצמם, וממנה שאבו את שנאתם לחברה. הם כבה, מורעלים, כי לוקחים אותם בידיים מאוחר מדי והם מעולם לא הצליחו לסיים משהו שהתחילו. אולי זאת תיאוריה של עזרה־סוציאלית־בגרוש, אך ככה זה במציאות".

„אינני יודע — ממשיך מיכה בנימה של השלמה — אם אחרי כן יילכו לעבוד, אולי הם יחזרו לחיי הפשע. אך, כל פעם שירצו לצאת מזה, הם יידעו שיש להם גב של 50 או 60 ל"י ליום. נתתי להם אלטרנטיבה בחיים. זה הכל". זה הכל? לתת אלטרנטיבה בחיים יכול כל מוסד או חוק של המדינה. הבעיה היא איך מקנים את האלטרנטיבה הזאת, אם ע"י הטלת מרות וכפיה, או ע"י תהליך ממושך של שכנוע והתחייבות כלפי הדמות הזאת שנקראת מדריך, והוא מסמל בשבילם את נקודת האור בחיים.

מיכה ממשיך לסרב בתוקף להגדיר את מעשיו כפעולה „ציונית". לא למען החברה עשה זאת, אלא למען עצמו. אך, בסוף השיחה איתנו פלט פתאום: „אם כל אחד היה מכניס קצת אגואיזם בציונות שלו, זה היה נותן תוצאות חיוביות יותר...". מרשם מעניין איך להגשים ציונות בלי להרגיש אותה.

בינתיים הוא מחזיק בידו כמה מחברות בהן רשם יום־יום, שעה שעה של התרחשויות סביב הנערים האלה, תגובותיהם והתנהגותם, כאילו ניסה לעשות דוקטורט על הבעיה המיקרוקוסמית הזאת. אולי כל מעשיו היו מכוונים להכין איזה עבודה בשביל האוניברסיטה. מי יודע.

„אפילו הופעתכם היתה מחושבת מראש", הוא מודה, „חיפשתי עיתונאי שיכתוב עליהם, כדי שברגע שהמאמר יופיע, ישמש להם כעין מזכרת מרגעים האלה, במיוחד בתקופת משבר. פה צילמו אותם, פה ראיינו אותם. אם אתם לא הייתם מופיעים היום הייתם מקלקלים לי חלק גדול מהעבודה. הכל אצלי מחושב עד הפרט האחרון, וכל מאורע שקורה במקום הוא פרק חשוב המשפיע עליהם. זה כמו קלף במשחק היחסים איתם, אשר הם מאוד מסובכים ואשר אני מנצל. אני יודע שלפחות הכנסתי להם המון רצון להצליח. אם הם לא יקיימו כל מה שלמדו כאן איתי, זה יישאר בתור משקע ויתן תוצאות בעתיד".

„אני עייף רוחנית מזה, אני רוצה להינתק מהם, אך אני עושה זאת בהדרגה, כדי שלא ישארו חשופים מול החברה שלא נתנה להם אותם הצ'אנסים שנתנה לאחרים. והעתיד יגיד את שלו..."

כפי שאמרנו, אולי זאת טיפה בים, אך רוויה משמעות. השאלה המטרידה אותנו היא: כמה מיכאים מסתובבים בארצנו...?

המדריך מיכה — האתגר מעל לכל

המדריך המקצועי מנחם — כמעט נשבר...

ציון פרץ — כל שבוע בגד חדש

יעקב ממן — קצת בעיות עם המשטרה

אלי וייצמן — הקטן מכולם

אליהו ביטון — ההתחלה היתה קשה

ה־29 בנובמבר. יום החלטת האו״ם על הקמת המדינה. חששנו מפני תאריכים חשובים בתולדות המדינה. ידענו שתאריכים מעין אלה — לגבי הערבים — הם מועדים לפורענויות ולהפגנות רחוב זועמות. חששנו שאחד הסוהרים ישוב מהפגנה שנערכה בדמשק ויוציא עלינו את כל כעסו שהצטבר. אמנם שיערנו שאף אחד מהסוהרים אינו מכיר את התאריך הזה, אך החשש בכל זאת קיים. אולם לגודל תדהמתנו הגיעה באותו יום ארוחת־צהרים, שהיתה יוצאת דופן בטיבה: בשר־עוף (שלוש תרנגולות קטנות לשלושים וכמה חבר׳ה), אורז ורוטב של מרק־שעועית.

למרות הכמות הזעומה, והעובדה שהעופות בושלו רק במים, וללא תבלינים — היה זה ממש מעדן. מוזר הדבר, אך כפי שנראה בעתיד גם בתאריכים היסטוריים אחרים — זכינו לאירועים יוצאי־דופן לטובה.

לאט לאט התפתחה „דמוקראטיה־זוטא". היו נושאים שדרשו הכרעה של כולם, למשל: כל כמה זמן לבצע את הרוטציה במקומות השינה, וכן בעיות של משמעת פנימית וכד׳. מוסה, שהיה המתורגמן ובא־כוחנו כלפי הסורים, היה בעל השפעה גם ביחסים הפנימיים. ההכרעות הממשיות לגבי נושאים שונים הוכרעו באמצעות השיחה, שאותה ניהל אחד החבר׳ה שהתנדב לכך. לרוב, היו אלה אנשים המקובלים על כולנו. מאיר, בשלב מאוחר מאוד, הציע לערוך את השיחות בצורה סדירה, אחת לשבוע, כמו אצלו בקיבוץ שובל, ואז להעלות את כל הבעיות. אולם למעשה העניין עבד אחרת: כשהיתה מתעוררת בעיה כלשהי, היה מישהו קם ומבקש הצבעה. היו גם כאלה שכל העניין הזה לא היה לרוחם ואחד אפילו אמר: „על כל נושא פה מצביעים. אולי גם תחליטו מתי אני אלך להשתין..."

היו גם החלטות קבועות, כגון: אין לפתוח את דלת־השירותים בשעת הארוחות (החלטה זו בוצעה תמיד); עונש של שטיפת כלים למשך שלושה ימים בשל התפרעות. ועוד. ככל שמצבנו היה גרוע יותר — התלכדנו יחד. נטינו אז לשמוע לקולו של אדם אחד, ולעומת זאת, ככל שהוטב המצב — גברה אומנם הדמוקראטיה, אך הליכוד החברתי התדרדר ובצורה דראסטית.

היחס הנוקשה

באחד מביקוריו שאל ה„ערס" את מוסה, בין שאר שאלותיו על ישראל — אם לערביי ישראל נתונה זכות הבחירה לכנסת. מוסה חשב שהמדובר הוא בערביי השטחים והשיב בשלילה. לאחר מכן העמדתי אותו על טעותו ובפעם הבאה כשה„ערס" הופיע — תיקן מוסה את עצמו והוסיף שמצויים אפילו חברי כנסת וסגני־שרים ערביים. באותו יום הציע לנו ה„ערס" תוספת מסיר הרוטב, שכלל חלב־חמוץ האהוב על רבים. ספק אם יש סמיכות פרשיות.

רגלו של איציק היתה נתונה בגבס. חששנו מסכנת נמק. היינו אומרים לו, לאיציק, שידרוש מהסורים שיורידו את הגבס. אך אלה השיבו שלשם כך נחוץ מומחה מיוחד, שאינו נמצא ב־כלא, ו„בוקרת" יבוא. מצב זה נמשך עד שיום אחד נכנסו ה„ערס" וה„בוק", כדי לקחת את איציק לאחת החקירות. הוא קם, אך מעד מידה. ה„ערס" נאלץ לעזור לו בהליכה, דבר שהרגיזו מאד (או שמא היה זה זיק של אנושיות?) הוא כעס על הרופא, קילל קללות נמרצות ועוד באותו יום הגבס הורד.

17.12. מה קורה היום? ארוחת־הבוקר מתאחרת. הרעב מתחיל להציק. בשעה מאוחרת, לגבי ארוחת־הבוקר, נכנס ה„בוק" כשהבעה רגוזה מאוד על פניו, הוא עובר מאחד לשני וסוטר על פניו. סטירותיו של ה„בוק" היו חלשות, ספק סטירה ספק לטיפה. התאפקנו שלא לחייך; לרוב היה מתעכב ליד אחד החבר׳ה, טופח חלושות על בטנו, או סוטר קלות על פניו, כשהוא חוזר על אחת משאלותיו ה„בוקיות". הפעם הוא אינו מתעכב. תמהנו, מה יום מיומים? לאחר שסטר לאחרון שבינינו, נפתרה התעלומה. הוא נעמד והכריז:

„עד עכשיו זכיתם ליחס הוגן. מעתה תחל תקופת „המעאמלה — אלשדידה", כלומר, היחס

סילבסטר השחור

הנוקשה". מה חטאנו? מה עשינו? מה פתאום שינוי ביחס? (גם עד אז ה„ערס" לא הצטיין ברכות יתרה). שאלותינו נותרו ללא מענה. ה„בוק" יצא. ואכן חל שינוי לרעה.

הארוחות החלו להתאחר, ארוחת־הבוקר הגיעה קרוב לשעת הצהריים, ארוחת־הצהריים בסביבות השעה חמש בערב וארוחת הערב — באמצע הלילה. הארוחות מעתה היו תמיד קרות. לא היינו מסוגלים לנחש מתי תובא הארוחה הבאה.

באחד הימים מופיע ה„ערס" עם „ידידתו" הוותיקה — האלה, או בשמתם: „העסאיה". שזכתה בפינו לכינוי: „מחזיק המפתחות", כיוון שנהג להשתעשע בה. הוא דורש שנושיט את ידינו ו„מחלק" לכל אחד „מנה". הוא מצווה שנישאר לעמוד על רגלינו כל הלילה. כרגיל, איננו נשמעים ובהדרגה מתרבצים. למחרת־היום הוא מתנהג כרגיל, כאילו דבר לא אירע. חשבנו לתומנו שהכל נשכח.

כעבור יומיים שוב מופיע ה„ערס" בשעת ארוחת־הצהריים ומודיע שראה אותנו ישנים ובערב יבוא להכות. מוסה מנסה להתווכח עימו ולהוכיח לו שאכן נשארנו ערים, אך ללא הועיל. היתה זו אחת משיטותיו הבדוקות, להודיע לנו בצהריים שבערב נחטוף מכות. ידיעה כזו מכניסה אותנו למתח. החבר׳ה כמעט שמפסיקים לשחק או לדבר ונשכבים לישון, מתוך ציפיה לעומד להתחולל. האיום עושה את שלו, אף אם אינו מתבצע. ארוחת־הערב מגיעה כרגיל. ה„בוק" מופיע. עלזנו. כנראה, עוד איום שלא יצא אל הפועל. אך התבדינו. שעה לאחר ארוחת־הערב מופיע ה„ערס" ועימו דמות חדשה: נמוך, רחב, משופם, עיניים חדורות־שנאה ומבנה פנים מלבני. לאחר־מכן זכה לכינוי „הפלשתינאי". כיוון שטען כי יליד פלשתין הוא, ה„ערס" מתווכח עם מוסה. מוסה מנסה בכל כוחו לשכנע שאכן לא ישנו אותו לילה. לבסוף הם מתפשרים שרק ישבנו... ה„ערס" עובר בין החבר׳ה ומחלק „מנות". הפעם הוא נעזר ב„פלשתינאי", ההולך בעקבותיו וסוטר על לחיינו בעוצמה גדולה. בעוברו ליד אחד החבר׳ה גברה משום מה חמתו, התכופף, הרים נעל והתכונן להכות בה.

תקופת „היחס הנוקשה" נמשכה, להערכתי, כשלושה שבועות או מעט יותר, היתה זו התקופה הקשה ביותר בכלא, להוציא את ימי העינויים הראשונים.

אנטיוכוס הגדול

המתח בתקופה זו היה בשיאו. „עליזותנו" היתה בנסיגה גדולה. כל שקשוק מפתחות בחוץ היה מקפיץ אותנו — הנה בא ה„ערס". אנו כבר מכירים את השריקה האהובה עליו, שעה שיצא עם „הפלשתינאי" מהחדר. כל פעם שנשמעת שריקה זו מבחוץ — אנו מתכוננים לכניסתו. רק לאחר מכן התברר לנו ששריקה זו היתה אהובה על סוהרים רבים, ואין בטחון שדווקא ה„ערס" חלף אותה עת על פני הדלת.

אני משוחח עם דני. אנו מגיעים לידי מסקנה שהשבוי הוא האדם האומלל ביותר בעולם (רחמים עצמיים, הא?). באותם הימים הוחלף ה„ערס" בסוהר אחר, אך עדיין ממשיך להראות מדי־פעם את „זיו פניו" בתאינו.

20.12.73. חנוכה. בנימין, בחור־ישיבה שבינינו, היה האחראי לספירת הימים ולקביעת המועדים. הוא הצליח לעקוב אחר סדר־הימים בתקופת העינויים על ידי כך שכל פעם שהיה נדמה לו שהבוקר בא, היה מבקש לצאת לשירותים ושם התפלל. הסתרנו מהסוהרים את העובדה שאנו עוקבים אחר התאריכים. ללא חנוכיות, ללא לביבות וללא תרועות שירה — עובר עלינו החג. פה ושם מתכנסים בקבוצות קטנות ושרים בלחש משירי החג. איך חוגגים השנה את החג בבית? — מהרהרים הכל.

כיוון שהסוהר החדש הופיע בערב חנוכה, „הודבק" לו כמובן השם „אנטיוכוס". אנטיוכוס — גבוה, ראש גדול, שיני זהב נחשפות כל אימת שפתח את פיו, גוף חסון וידיים ארוכות. אחד הדברים הראשונים שאנו בודקים אצל כל סוהר חדש הוא — גודל כף היד... סוהר זה הקשיח את חובת העמידה. כל אימת שנכנס תבע עמידה זקופה כשהראש מוטה כלפי מטה וללא ניע. ולעומת זאת, הוא צימצם את השימוש בכף־ידו רק למקרים בודדים, ויק כשאחד החבר׳ה הפר לדעתו את המשמעת.

בהשוואה ל„ערס" הוא היה נוח יותר. הוא נהג לצעוד לאורך התא הלוך־ושוב, בשעת חלוקת האוכל, ובפיו קריאת הרוזן המונוטוניות: „עאג׳ל — שוויה" (תמהרו קצת). הוא ביטא זאת בניגון איטי, בהטעמה, שעמדו בניגוד גמור למשמעות המילים.

ישנים בזוגות

עם הזמן „השתפשפנו" ולמדנו להתאים את עצמנו למגבלות המקום. כפי שכבר ציינתי, הבעיה העיקרית היתה הצפיפות והמחסור במקומות שינה. לאט לאט סיגלנו את עצמנו למצב. המריבות על כל משטחי השינה פחתו והלכו, אם כי מדי פעם היו פורצות, כאמור. התחלקנו לצורך השינה ל„שביעיות". כל שביעיה פרשה שמיכות על הריצפה לפי הסידור הנוח לה. בשארית השמיכות התכסינו.

עם בוא הקור התחלנו לישון בזוגות, ומשתי סיבות:

א) סידור זה איפשר להתכסות בשתי שמיכות (ולפעמים ע״י הצטמצמות במספר השמיכות על הריצפה — היה אחד הזוגות זוכה אפילו לשמיכה שלישית).

ב) חום גופו של האחד סייע בחימום עמיתו.

בתחילה הזוגות לא היו קבועים. החברה סווגו ל„דרגות" בשינה. היו שנחשבו לבני־זוג טובים, כיוון שלא נחרו ולא זזו כמעט בשעת השינה. לעומתם, היו גם „הנוחרים" וה„משתוללים" בשעת השינה, דבר שהסכם לבני זוג בעייתיים. בשביעיה שלנו נכלל גם „משתולל" כזה, קבענו תור לשינה עימו.

שיטת השינה המקובלת ביותר היתה שכיבה על הצד כשהרגליים מקופלות בזווית של כ־45 מעלות מהגוף והכל הסתדרו אלה בתוך אלה, צמודים זה לזה ככפיות בתוך מגירת כלים. שיטה זו תפסה הכי פחות מקום, אך לעיתים, כאשר מישהו רצה להסתובב לצד השני — יחד עימו היו נאלצים להסתובב גם שכניו הקרובים.

החבר׳ה שקיפלו רגליהם בתשעים מעלות — זכו לתגובות חריפות בשל בזבוז מקום. אחד הזוגות מצא שיטה, שלדעתם היתה נוחה ביותר ואף תפסה מעט מקום: אחד ישן על הגב כשברכיו מקופלות כלפי מעלה וחברו שוכב לידו, על הצד, כשברכיו מקופלות אל מתחת לברכיו של הראשון. אותו זוג הגיע לתיאום כה מושלם, עד שבמקרים מסויימים היו מסתובבים יחד מצד אל צד ומחליפים תנוחה מבלי שהתעוררו כלל. זכורני ויכוח חריף שהתעורר ביני לבין חברי ל„שביעיה" בסוגיה: איזו תנוחה תופסת פחות מקום, על הגב או על הבטן?

כשאחד החבר׳ה היה מחליט לתפוס „חרופ" היה פונה למשל לחבריו ומודיע: להתראות ב„אלנבי"! ובחלומותיו היה מפליג ליעד שקבע. כל אחד ו„מקום־הפגישה" בקרבת מקום מגוריו. לפני השינה היינו אמיר ואני מפליגים בצוותא אל נבכי העבר הנוסטלגי. סיפורים רומאנטיים על תקופת המוסד־החינוכי, על הקיבוץ, על נערותיו וכל השאר.

באחת מפינות החדר כנראה ניצב אי־פעם תנור, שארובת בטון דבוקה לקיר הובילה ממנו אל הגג. יום אחד גילינו שלקירות הפנימיים של הארובה דבוק פיח. גרדנו אותו אל תוך אחת הצלחות השבורות, עירבבנו במעט מים ועם קיסם ציירנו על הקלפים, שקודם־לכן חרטנו עליהם. נכנסנו לעידן חדש. מעתה היו לנו קלפים מצויירים וניתן היה אפילו לכתוב. מאוחר יותר, כש„התעשיה" התפתחה, היינו מגרדים את הפיח גם מסירי האוכל.

המצאה אחרת היתה — מחט העצם. יצרנו אותה מעצמות העופות שאכלנו. את חוד המחט היינו יוצרים ע״י שפשוף העצם בקיר המחוספס. החור ניקב בעזרת סיכת בטחון. חוטים פרמנו משמיכות ובגדים. השתמשנו במחט, כדי לתקן שמיכות שנקרעו ולעיתים רוקעות גם בגדים.

אפשר לומר שיחד עם כל העיסוקים עדיפות ראשונה היתה לשיחות קלילות בנושאים שונים שהמרכזי בהם — בנות.

אחד החבר׳ה הגדיל לעשות בסיפוריו המסורטים על חוויותיו ומשך קהל מאזינים רב. היה גם חוג קבוע שלמד אנגלית, ובעיקר דקדוק. המורה — בנימין. כל הלימוד נעשה בעל־פה. הוא לימד את הכללים, ואנחנו היינו מתרגלים בעזרת דוגמאות ומשפטים.

המקלחות חמות...

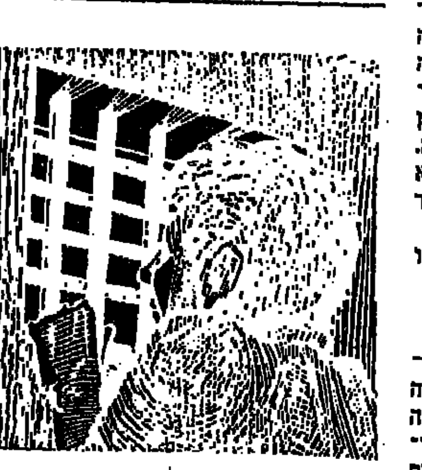

אמצע דצמבר. מוציאים אותנו להתקלח. זה שלושה שבועות שלא התקלחנו. מעתה כל שבוע, ביום שני, זוכים למקלחת. המקלחת — יומם הגדול של הסוהרים הזוטרים, שהסוהר האחראי עלינו מביאם, כדי שיעזרו לו להוביל אותנו למקלחת. אנו יוצאים בקבוצות של עשרה ובליווי של שלושה־ארבעה סוהרים. כל מוטיב ודמיונו הפרוע. בעיטות, הטחת ראשים בקיר, סטירות על האוזניים — הם רק חלק מהתפריט.

סוהר מוביל שני חבר׳ה. הוא מחזיק ברצועת־בד הקשורה לשק המכסה את הראש ומטיח ראש בראש, ובכל עוצמת כוחו. במקלחות עצמן, לפני שחוזרים, היו הסוהרים מעמידים איתנו עם הפנים אל הקיר ומשתמשים בנו כבשקי־אימונים לאיגרוף.

השמחה בה נתקבלה המקלחת לראשונה — הפכה עתה לסיוט. אנו מעדיפים שלא להתרחץ ובלבד שלא לשמש קורבן להתעללויות. יום לפני המקלחת אנו נכנסים למתח ומנסים לנחש מה יקרה הפעם ומהי כמות המכות שנחטוף. אנו מכירים היטב את הסוהרים, וברגע שהללו באים — אנו כבר יודעים מה בדיוק מצפה לנו. ישנם סוהרים כמו זה שכינינו אותו „מארחבה שבאב" (שלום חבר׳ה — כך קרא אלינו פעם בשעת שנכנס) שאנו שמחים לבואו, כיוון שלרוב הוא מחייך ואינו מרביץ.

לפעמים שואל ה„בוק" את אחד החבר׳ה: „מה יקרה הלילה (והכוונה למקלחת)?" וכשמשיבים „מקלחות" — מלגלג ה„בוק" על המשיב ומספר על המכות המצפות לה. המקלחות בוצעו באמצע הלילה, בסביבות השעה שתיים. הציפיה מורטת את העצבים. פעמים רבות, כאשר החלטנו סוף סוף לשכב לישון, נפתחה הדלת ו„בשורת" המקלחת בפיהם.

ניסיתי לחשוב, מדוע הפחד מפני המכות? הרי „זכינו" אצלם לדברים גרועים לאין ערוך יותר? אולם ההליכה כששק מלובש על ראשך, כשאתה נאלץ להסתמך על מובילך הסורי, כשאינך יכול להתכונן למכה צפויה והסכנה שנתחרש בשל סטירות־האוזניים, או שראשנו יישבר — הם הם שהפחידו כל־כך.

בשעת ההליכה אני מנסה לחשוב על דברים אחרים: על הבית, על המשפחה, אך לאחר המכה הראשונה אני שוכח הכל ומחכה מאוד לקראת המכה הבאה.

המים במקלחת זורמים. אני מתענג. כמעט כמו בבית, עד שהגעתי לכאן — חטפתי מכות. בדרך חזרה גם כן צפויות מכות. אני עומד מתחת למים הקולחים ונזכר בסיפור על אותו אדם שברח מן האריה עד שהגיע לתהום, מתחתיו השתלשל לו שיח סמל ירוק ורענן. האיש נתפס בו והחל לרדת. באמצע הרגיש שהענף עליו הוא תלוי מתחיל להיסדק. לצדו זהר בשמש פרי סמל אדום. הוא קוטף ממנו ונהנה לרגע מטעמו...

כל קבוצה, חוזרת ומדווחת ליוצאת על המכות. אולם, בדרך־כלל אין צורך בכך, כיוון שהעומדים לצאת שומעים היטב את צעקות עמיתיהם שבחוץ, עם הורדת השקים מראשים

ממתין „הפלשתינאי" במפתן המקלחת ומקדם בסטירות עוות את כל העובר דרכו. הוא מעמיד אותי אל מול פניו, מרים את סנטרי, מסובב את ראשי לזווית הנוחה לו לסטירה. לעיני הוא מסובב את הטבעת הבולטת שעל אצבעו כך שזו תפגע בי. ברור לי שהפעם אחוש היטב את חודה של הטבעת, ואולי אף אפצע. הסטירה נבחתת בעוצמה. אני בודק את לחיי. לשמחתי לא קלח דם. וכך הוא מעביר אותנו אחד אחר השני. הדרך חזרה גרועה לא פחות.
לאחר כמה הטחות־ראש בראש, אני כבר רואה כוכבים. סוף סוף אנו בתא. אני רואה את זיגי. דם שותת מראשו. בשיחזור לאחור נסתבר שאותו סוהר הוביל את שנינו...

סילבסטר 73

ה־31 בדצמבר 1973. ליל הסילבסטר. כל העולם חוגג ומנשק ואילו בשבילנו זה יום־שחור — יום המקלחת השבועית.
בסביבות שעת חצות, זמן הנשיקה העולמית, נפתחת הדלת. בפתח ניצבים „הפלשתינאי" ועוד כמה „חבר'ה טובים". נראה כי עומד להתחולל כאן „סילבסטר" שמח.
הקבוצה הראשונה יוצאת. מחכים בחרדה. לאחר כעשרים דקות אנו שומעים היטב את קול צעקותיהם מרחוק. אני נמצא בקבוצה השניה. ידוע שהקבוצות השניה והשלישית זוכות ליותר מכות, כיוון שהמובילים משתכללים ומתחממים מקבוצה לקבוצה. ואכן היה נורא — מכות ו־בעיטות מכל הכיוונים, הטחות ראש בראש, ראש בקיר בעצמה ובזעם בלתי רגילים.
זיגי סיפר שאיבד את ההכרה למספר שניות.
מוסח מפנה את תשומת ליבם לדם השותת. האחראי על המקלחות נבהל וממהר לנגב את הדם. חורה של הקבוצה השלישית. איני מקנא בהם. הם מבוהלים להחריד. להפתעתנו הם חוזרים שקטים, ללא הצעקות המצופות. מה קרה? ברוך מספר ש„מרחאבה שבאב" ניגש אליו ואמר לו:
„אם לא תעשו מהפצוע עניין, ולא תספרו לאיש — ייפסקו המכות במקלחת".
מכאן סברנו שעניין המכות, באווירת התקופה, ייתכן שהיה ביוזמתם של הסוהרים בלבד; ואולי ההוראה היא שלא להרביץ? „מרחאבה שבאב" נכנס לאחר רגעים ספורים וחזר על הדברים שאמר לברוך. „הפלשתינאי" נעלם. אולי נבהל? מאז לא נראה יותר במקלחות. זמן־מה לפני השחרור הוא שוב הופיע ונהג לפי כל גינוני החנפנות, כאילו הוא חברנו הטוב... והמכות במקלחות פחתו והלכו, אם כי ה„פרפור", שנתמנה לאחראי על המקלחת, היה עדיין מקבל את פנינו בסטירות, עד שאף הוא נרגע.
מי אומר שאין חוגגים סילבסטר בכלא?

„תפוח חינני"

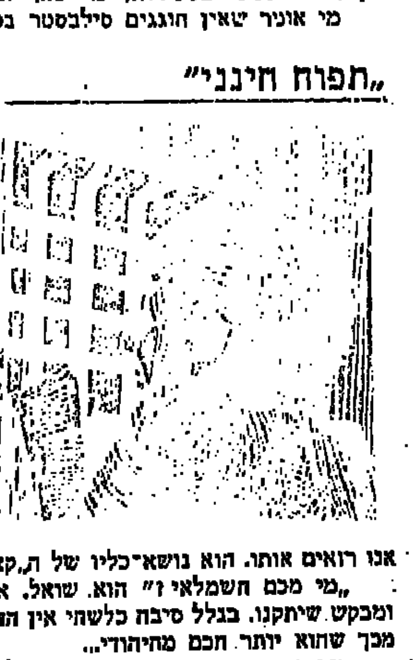

שנה חדשה. מה זו צופנת לנו?
חורף. גשמים. קור. התיקרה מטפטפת ללא הרף. ביום הגשם הראשון חדרה כמות ניכרת של מי־גשם דרך הסדק שבגג, לאחר זמן פסק. האמנם סתמו את הסדק? אולם בחלק ניכר מה־תיקרה ממשיך הטיפטוף הטורדני. סוהר שכינינו אותו בשם ה„קאחרבג'י" (כיוון שעסק בחשמל ובשרברבות) טוען שלא ניתן לתקן את הגג — „אפילו לו הייתם סורים". הוא מתנצל. האם הצלב־האדום בדרך?
מתארגנת תורנות־„טקטוקים", כלומר — יבוש התיקרה ע"י זריקת סחבה לעברה, במגמה לספוג את הטיפות העומדות לנטוף. התיקרה ממשיכה ב„טקטוקיה" עד סוף החורף.
יום אחד נכנס ה„קאחרבג'י" בליווין של „חלבי", תמיד שמענו שקראו לו בחוץ. לראשונה אנו רואים אותו. הוא נושא־כליו של ה„קאחרבג'י".
„מי מכם חשמלאי?" הוא שואל. אחד החבר'ה מרים יד. הסוהר נותן לו בית־מנורה ומבקש שיתקנו. בגלל סיבה כלשהי אין הדבר עולה בידו. ה„קאחרבג'י" אינו מסתיר את סיפוקו מכך שהוא יותר חכם מהיהודי...
קור והרגשת התנוונות. מוכרחים להתאמן. בשל המחסור במקום מתעמלים במשמרות. לרוב יוסי משמש כמדריך: כמה „כפיפות סמיכה" שווה „עאוומה"? (מאפה עגול ומתוק שלטעמים הוגש במקום פרי לארוחות הצהריים).
החבר'ה מציעים ליוסי כמה „עאוומות" אם יבצע 60 כפיפות סמיכה. על כל כפיפה שמעל ל־60 יזכה בעאוומה נוספת. יוסי נענה לאתגר ועומד בכבוד במשימה.
יום אחד מגלה ה„בוק" שיצרנו משחקים. להפתעתנו, אין הוא מגיב. מספר ימים לאחר מכן הוא מביא אלינו את ידידו ומפגין בפניו את כשרון „חניכיו"...
ה„בוק" היה „מוזיקאלי". נתחבבה עליו במיוחד השירה ההודית. לא אחת פנה אל „ההודי" שבינינו וביקש לשיר. היינו מתאמצים שלא לפרוץ בצחוק למראה המעמד. פעם כשחזרתי מהחקירה, פנה אף אלי שאשיר. השיר הראשון שעלה בראשי היה „תפוח חינני". והנה אני נושא את קולי בשיר, כשהשק השחור על ראשי באמצע הכלא הסורי. ה„בוק" הפסיקני עד מהרה. האם זייפתי? או שמא לאוזנו המוזיקלית לא ערב קול זימרתי?
בערבי שישי היינו מתכנסים מסביב לדתיים שבינינו ומארגנים קבלת־שבת, שכללה מזמורים ו„פרשת־השבוע" בהנהלתו של בנימין, שזכר חלקים ניכרים בע"פ. נהניתי מאוד מהמעמד והשתדלתי שלא להפסיד ערבים אלה. הדתיים שמרו בקנאות הראויה להוקרה את חוקי הדת היהודית.
ה־16 בינואר. קצין סורי גבוה נכנס, הוא מחלק מגבות, גרביים, פיג'מות, סודרים ואומר: „כשתלכו, תספרו מה קיבלתם: כל זה תוצרת סוריה. אתם רואים, סוריה טובה, סוריה עשירה ולא עניה!"
לפתע נפתחת הדלת ומכניסים את עידו, פערנו פה. רבים לא האמינו שעוד יראוהו. כחודשיים וחצי שלא ידענו עליו דבר. התנפלנו עליו בשמחה. באותו יום גם קובי וזור. ידו חבושה. מסתבר שהוא בתאים מבודדים.
עוד ארבעה חבר'ה מובאים פנימה. מסתבר שאלה אנשי התא השכן, שנהגנו להפריש להם ממנות המזון שלנו. הם מספרים כי בתאם נשארו שלושה עהבים ישראלים ודרוזי מבוגר. דרוזי זקן אחד, שלא עמד בעינויים והיה חולה — מת בתאם. אנו „מוצצים" את סיפור נפילתם בשבי. רובם תותחנים.
מתברר שאינם יודעים יותר מאיתנו על המלחמה. מעידך למדנו שכנראה מצויים בכלא עוד כ־15־20 טייסים, שבויים, עובדה, „מדפרסת" — לסורים קלף חזק במקום. למרות הצפיפות, שהתגברה והגיעה עתה לשיא חדש — שמחנו מאוד לבואם. הסתדרנו איכשהו מבחינת השינה. הגענו למסקנה, שאנו כת גמישים שכמות שלא יוסיפו — נוכל להסתדר.
קיבלנו בגדים חדשים. לקצין המחלק חשוב שתהיה לנו תדמית חיובית של הסורים. איחדו אותנו עם כלואי התא השכן ועם חבר'ה שהיו בתאים המבודדים. זהו אולי סימן לבואו הקרוב של „הצלב־האדום"? אך הצפיפות נוראה. הנחנו, שהם לא יוכלו להציג אותנו בתנאי צפיפות כאלה בפני „הצלב־האדום". לכן סברנו שזהו עניין זמני. התראשנו מניחושים על מועד בוא „הצלב־האדום". אך אולי הטעם הם בכל זאת ובואו?
(המשך בשבוע הבא)

© כל הזכויות שמורות

סיפור
מאת שלום עליכם
מיידיש אריה אהרוני

תשעה היינו בכל הקרון. תשעה יהודים, וחסר לנו עשירי למניין. בעצם, היה גם עשירי. אלא שהעשירי היה בעינינו ספק יהודי, ספק גוי. ברנש שתקן עם מגבעת טנסנה של זהב, פנים זרועי־נמשים, אך ללא זקן. אף של יהודי, אך שפם מסולסל באורח משונה כלפי מעלה. אוזניים זקורות, והצוואר אדום. כל הזמן ישב בנפרד. הביט בחלון ושרק לו. ישב הוא, כמסתבר, בגילוי ראש, ועיתון רוסי על ברכיו. ושא, אינו פולט מלה. כל־כולו רוסי. „פוני" אמיתי. אלא מה? צא והפוך בדבר: שיהיה זה אמנם גוי? סטייטש, הלא בכל זאת אין זה גוי. הבלים! יהודי לא ירמה יהודי. יהודי יכיר יהודי במרחק של פרסא בליל־חושך. גוואלד, צלם אלוקים שלו! לא, זה יהודי. יהיה חלקי בוזהב כשם שזה יהודי! ומאידך גיסא, ואולי לא? קושיה על זמנים של היום... נמנינו וגמרנו: שוב אותו המעשה. יהודי רוצה, נעבעך, שלפחות יחשבוהו לגוי — שיבושם לו, אך מה עושים בכל זאת — שהרי דרוש לנו עשירי? יש לנו יאהרצייט בקרון. אתם חושבים, סתם כך יאהרצייט? לאב או לאם? לא. זה היה יאהרצייט לילד. לבן. יהודי קבר את בנו יחידו. בתחנונים, בקשיי־קשיים פעל שימסרוהו לידיו, כבר לאחר מעשה, שיביאוהו לקבר ישראל... האב נשבע שהיה חף ונקי. מהר מדי, אומר הוא, שפטו אותו, זאת אומרת, חבר'ה'מן בקרב החבר'ה, אומר הוא, היה הוא אמנם, אבל תליה, אומר הוא, לא הגיעה לו. ואף־על־פי־כן, תלו אותו, — צעק חי וקיים! נסתלקה לה האם מיד אחריו. כלומר, לא כל כך מהר: אותו! התענתה כהוגן תחילה. את עצמה עינתה ואותו הסכת לשיבה.
— בן כמה אני בעיניכם?
כולנו מביטים על הברנש הזה ורוצים לנחש בן כמה הוא. אי אפשר. עיניים צעירות, שערות שיבה, מצח חרוש־קמטים, פנים חייכניות־בכייניות, וכולו איזה יצור משונה. אמנם מקטורן, אבל ארוך־מידות. אמנם מגבעת, אבל מוזחת אל פדחתו. אמנם זקנקן, אך מעוגל מאוד. ועיניים... אות, העיניים! עיניים שכאלה, אם ראית פעם שוב לא תשכחן לעולם. חייכניות־בכייניות, או בכייניות־צחקניות שכאלו... אילו התאונן לפחות, אילו הזיל דמעה לפחות. לא, דווקא שמח ודווקא מלא־חיים — ברנש משונה, משונה מאוד.
— הכלל, איפה לוקחים עשירי? — השמיע קולו אחד הנוסעים ופזל לעבר השרקן. המעמיד פנים כאינו שומע. מביט בחלון ומצפצף לו איזה ניגון מוכר. כמדומה, „קזוק".
— מה פירוש, עשירי? — פונה ואומר שני. — האם אין לנו מניין?
— והחל למנות באצבעו: לא אחד, לא שניים, לא שלושה...
— בלעדיו — השמיע פתאום השרקן, ודווקא ביידיש.
נותרנו המומים.
— מה. האם אינך יהודי?
— אני אמנם יהודי. — אך כל זה לא לרוחי.
זמן רב ישבנו כולנו כמשותקים. הבטנו זה בזה בלא הגה. רק בעל היאהרצייט לבדו לא איבד עשתונותיו. בחיוכו הצחקני־בכייני פנה הוא לצעיר השרקן:
— שתחיה לי עד מאה ועשרים שנה. מגיעה לך מדליה של זהב.
— לכה מדליה של זהב?
— אומר לך, זאת מעשיה ארוכה קצת. אם תהיה העשירי למניין, אומר אני בן־רגע קדיש לנשמת בני ואספר לך סיפור יפה.
ובעל היאהרצייט העליז מוציא מכליו מטפחת, חוגר בה את מקטורנו, ומסב פניו אל הקיר:
— אשרי יושבי ביתך. עוד יהללוך סלה...
אינני יודע, איך אתם. אני מודה שחביבה עלי מנחה של יום חול. תפילת „שמונה עשרה" אחת של חולין, ערבה לי יותר מעשרה להטוטי חזנות, מהצטעצעויות של שבת וגינונים של יום־טוב. „השמונה־עשרה" של בעל היאהרצייט, פה בקרון, היה בה כה הרבה לב, כה הרבה נשמה, שכולנו ממש נפעמנו. ונדמה לי שאפילו העשירי, הברנש השרקן, גם הוא. להאזין לאב, כיצד אומר הוא קדיש לנשמת בנו — גם זה, נדמה, לא דבר פעוט. ובנוסף לכך היה לבעל היאהרצייט קול מתוק שבא כשמן בעצמות. ומעל לכל — הקדיש! הקדיש! רק אבן מסוגלת היתה לא להזדעזע מן הקדיש הזה.
קיצורו של דבר — זאת היתה כבר מנחה שבמנחות.
משכילה תפילתו ומשהתיר את המטפחת, התיישב בעל היאהרצייט שלנו כנגד הברנש העשירי, ובפנים צוחקות־בוכיות, כדרכו, החל לספר את הסיפור שהבטיח לו. בעת־מעשה היה מלטף את זקנקנו ומדבר לאט לאט, כאדם שזמנו בידו.
— הסיפור שאספר לך, בחורי הצעיר, הינו בעצם לא סיפור אחד, אלא שלושה סיפורי מעשיות, שלושה סיפורים קטנטנים.
המעשה הראשון אירע בכפר, אצל פונדקי. ישבו בכפר פונדקי ופונדקית. הכפר היה גדול. גויים הרבה, יהודים — לא אחד לרפואה. יחידי, זאת אומרת. אדרבא, עדיף כך. פרנסה בשפע. כמו שאומרים: מוטב לשבת בין הגויים... דבר אחד בלבד חסר להם — ילדים. שנים היו חשוכי־בנים. ולא נעמו חייהם. רק לפני בלוחם ריחם הי"ם. הפונדקית הרתה וילדה לפונדקי למזל טוב בן. בן זכר. גדולה שבזאת! צריך, זאת אומרת, לעשות ברית־מילה, כפי שציווה אלוהים. ביום השמיני רתם הפונדקי שלי, כיאות, את הסוסים, ונסע העירה, הביא את הרב והשוחט והשמש ועוד חמישה יהודים. הפונדקית הכינה מן הסתם סעודת־מילכים. הכל טוב ויפה. פתאום תופסים את עצמם — אין מניין. וחסר העשירי. מה העניין? ראש של פונדקאי. הביא בחשבון גם את הפונדקאית. היה מסתמא צחוק גדול. מכאן לכאן — היום אינו עומד. מה עושים? כפר גדול. גויים — הרבה, יהודים, להבדיל, אף לא אחד. רע! פתאום רואים — נוסעת ובאה, ייסר לפונדק, עגלה. ובעגלה — עגלון, שיהיה עגלון, ובלבד יהודי...
„ברוך הבא!" „שלום עליכם!" „היכנס נא ותהיה העשירי!"... היתה שמחה — אין לתאר. צא וראה עכשיו מעשי־אלוהים. גויים מלוא־הכפר, אינם יכולים לעשות כלום, בא יהודי אחד בעל־עגלה, וראה — אהה, כבר טוב!
המעשה השני, בחורי היקר, אירע כבר לא בכפר, אלא בעיר, ודווקא בעיר יהודית. היה זה בשבת. בליל־שבת, זאת אומרת, לאחר ברכת־הנרות. חזרו מבית־הכנסת. עשו קידוש. נטלו את הידיים. הסבו לשולחן — מתיישב לו בדעתו אחד הנרות ומתחיל להיתנך. מעמידים מסתמא חלת־שבת כנגד הפתיל — לא מועיל. נפל הפתיל על השולחן והחלקחה המפה. עוד רגע ופורצת שריפה. מה עושים? לכבות? אסור — שבת! התאספו השכנים, הרחוב כולו. גוואלד, מהומה: „יהודים, אנחנו אבודים!"... מביטים — חוודר, הגוי־של־שבת. „חוודר־סרצה, צי טי באטיש אונו דוויה סוויטלו?"[1] ובלשוננו פרושו: רואה אתה, גוי שכמותך, את האור ששם?... וחוודר, אף כי ראש־גוי, הבין גם הבין. יריקה על כף־היד, ובשתי אצבעות גוייות־עבות תפס וסילק את הפתיל — וחסל שריפה. בלא עין ורע. יהודים כה רבים לא יכלו לעשות דבר. בא גוי אחד והציל עיר שלמה.
עכשו צריך, זאת אומרת, לספר לך את הסיפור השלישי. דבר זה כבר קרה, מבין אתה אותי. אצל הרבי עצמו. לרבי שיתיה היה בן־יחיד, ודווקא בן־יחיד מוצלח, עם כל המעלות. כרגיל וכמקובל אצל רבי. ומסתבר מן הסתם שחיתנו אותו בעודו צעיר, השיאו לו אשה עם נדוניה, והושיבו אותו סמוך על שולחן חותנו, שיישב וילמד. יושב הוא ולומד. הכל יכול היה להיות טוב ויפה — אלא מה? אלמלא היתה התייצבות־לצבא בעולם. ואם תשאל מה שייכותה של התייצבות לבן הרבי? שראשית, הוא בן־יחיד. יחיד ואין שני לו. והשנית, אם יצטרך לעלות בכסף, לא תהיה מניעה בכסף. אבל הלא באו ימים מרים לא עלינו, והתחילו לקחת בנים יחידים וגם הכסף לא עוזר כבר. אפילו לא עשרת אלפים! שלטון אכזרי, רופא מרושע. רע. רע ומר! מה זה משנה לך, בחורי היקר, הכניסו את בן־הרבי, ערום כביום הוולדו. בפעם הראשונה בחייו נגזר עליו לעמוד בגילוי־ראש, בלי כובע זאת אומרת. וזה היה מזלו. מפני שנתגלה אצלו על הראש, לא עליכם, מין נגע חביב שקוראים אצלנו פארך... ודווקא לא עשוי. סברה היא שזה עוד נותר אצלו מגיל הילדות. היה ילד עקשן. לא הניח שיחפפו לו את הראש... מובן מאליו שפטרו אותו.
צא וראה, אם כן, בחורי החביב, מה אתה שווה? יהודי הנך, גוי רוצה אתה להיות, והדבר השלישי הנך בטילא — נו, ואם לא מגיעה לך מדליה של זהב?...
בתחנה הראשונה, פרח לו ונעלם „העשירי" שלנו.

1. חוודר רחימאי. האם אתה רואה ששם יותר מדי אור? (אוקראינית)

השאלה
„האם זה טוב
או רע לקיבוץ?"
היתה בעבר
אמת-מידה
למוד בה
את יצירתם
של סופרי הקיבוץ,
האם השתחררו כיום
כליל הקיבוץ
וסופריו מגישה
אפולוגטית זו?

הספרות הקיבוצית בעיני עצמה

„שיר אינו עיר מקלט ובשיר שולטים אותם החוקים הכבדים והקשים כמו במקום אחר: במועצת הקיבוץ-הארצי". — דבריו אלה של מאיר יערי שנכתבו ב-1935, בשולי השיר „נדבך" מאת מרדכי אמיתי, נתקבלו אז באותה רצינות מופלגת שבה נכתבו. ספק אם היה מי מבין הקוראים בדפי הסטנסיל המצהיבים של „העיתונות התנועתית" מאותם ימי ראשונות, אשר ראה בקביעתו של יערי גוזמא או פארודיה על נוסח „הריאליזם הסוציאליסטי".

מנהיגי התנועה והמפלגה היו אז סמכות ראשונה בכל תחום מתחומי החיים, תרבות, חינוך, סגנון-חיים, אופנה, אמנות. האמונה הטוטליטרית חבקה זרועות עולם, מן הכוכבים במסילותם ועד חכמת הנפש. לא ייפלא, איפוא, שביקורת האמנות אף לא התיימרה לנקוט שיפוט אסתטי טהור. השאלה „האם זה טוב או רע לקיבוץ?" היתה אמת-מידה מרכזית למוד בה את הספרות הצומחת מבפנים. ואכן, הקיבוץ כנושא היווה מכנה משותף ליצירות שנוצרו בתוכו.

לימים, קמו בקיבוץ סופרים ומשוררים בולטים כאבא קובנר, עמוס עוז, צבי לוז, נתן שחם. כמה וכמה מבחירי הפרוזה הישראלית הם בעלי „רקע קיבוצי". וביניהם: משה שמיר, אהרון מגד, נעמי פרנקל, חנוך ברטוב. אלה כמו אלה, אינם מהווים קבוצה מכל בחינה שהיא. אך אין אחד ביניהם שהקיבוץ אינו משתקף ביצירתו. החברה הקיבוצית, מצידה, עברה תמורות רבות בהתייחסותה אל יוצריה. שוב אין עמדתה אפולוגטית ודורשת במפורש „ספרות לוחמת", המעצבת באורח ריאליסטי את „המציאות החיובית".

אולם לעיתים קרובות מתגלית הליברליות הנוכחית כליברליות שעל-פני השטח. אך גם ותיקים המתקשים להשלים בסתר ליבם עם חופש היצירה המלא. לא יהינו לאשר היום „ביקורת ספרותית" ברוח דברי יערי מאז.

הכפייתיות היתה פנימית

ביקורת מעין זו נראית היום, כביטויו של מרדכי אמיתי, כמו „ז'דאנוביזם בטרם ז'דאנוב". למרות זאת, טוען אמיתי שגם בעבר לא היו סופרי הקיבוץ ומשורריו כפופים לתכתיב אירגוני-אדמיניסטרטיבי. „כשהיינו דנים בוועד-הפועל של הקיבוץ-הארצי על ביקורת יצירה" — הוא נזכר — „לא כלל הדיון מסקנות אירגוניות. מאחר שהוועד-הפועל היה אז הומוגני ואינטימי מאוד, יכולנו לשוחח בו על כל דבר. הכפיה לכתוב כך ולא אחרת, באה מבפנים. הדיקטאט היה נפשי. הפרולטקולטורי היוותה אז עולם מלא אצל כולנו. וכאשר יערי כתב מה שכתב על שיר נעורים שלי, קיבלתי את דבריו כנתינתם".

„גם היום" — מעיד מרדכי אמיתי על עצמו — „אני ממשיך לסבור כי על הספרות לשרת את החברה ולעסוק באדם בתוך החברה. אך הסופר עצמו יחליט כיצד יוגש שירותו זה. מכל מקום, אין לדרוש מהספרות שתיעשה משרתת לצרכיה האקטואליים של הפוליטיקה".

הוויכוח המתמיד על „הקו הגנרלי" גרר אחריו לחצי דעת-קהל, אך לא פסילת פירסומים. אפילו לא בשנות החמישים, בימי שיא ההזדהות עם „עולם המחר" הסובייטי. אמיתי מוסיף וטוען כי היו גם פנים אחרות, ליברליות יותר, לציפיותיה של המנהיגות מהאמנות. ראיה לכך הם דברי יערי שנאמרו בפתיחת לתערוכת ציירי הקיבוץ-הארצי, ב-1938: „...ושוב יש אמנים ומזמיני אמנות העוברים לקיצוניות שניה וחושבים כי אפשר להכניס את היוצר למיטת סדום של ,הזמנה סוציאלית'. לי נדמה כי תערוכה זו מבטאה את ההליכה בשביל הזהב. לא בדידות של אינדיבידואליזם פונה עורף ולא השתעבדות להזמנה סוציאלית. אין ערך בר-קיימא לאמנות אשר יופיה איננו מדבר בעד עצמו... על-כן לא טוב הדבר אם על-פני התמונות מהלך אימים האגרוף הקמוץ".

דעת-הקהל ככוח אלים

ואילו מדברי עוזיאל אוכמני, מעין-שמר, מצטיירת תמונה חמורה יותר של העבר: „דעת-הקהל היוותה כוח אלים לגבי הסופר, ולמרבה הצרה הוא עצמו נעשה שותף לה". אוכמני היה אז מנותני הבון-טון של „ביקורת הספרות הקיבוצית". לימים, נמצא בו די אומץ לערוך תפנית מהפכנית ממש בציפיותיו ודרישותיו מהספרות. בדבריו על „חטאות נעורים" שהוא היה שותף להן, יש נימה כמעט טראגית של הכאת על חטא. „כתבתי פעם בהתפעלות" — הוא נזכר — „על סיפורו של נתן שחם ,בחדר'. מהבחינה הספרותית, היה זה באמת אחד מסיפוריו הטובים. אבל ממה התפעלתי אז? — מכך שהסופר הצליח להרוס את הקירות שבין ,החדר' הפרטי, המשפחתי, ובין הקיבוץ. הריסת המחיצות מתגלמת בדמות האשה המזדהה עם הקיבוץ אשר שופט את בעלה על השלומיאליות שלו. בהזדהותה זו היא תובעת ממנו לפנות את מקומו בעבודה לצעיר המוצלח ממנו. היום נראה לי הפתרון הזה מזעזע. הרי זה איום שגם ביתו של איש סובל נעשה כבית-דין בשבילו. זה היה הריאליזם הסוציאליסטי בטהרתו".

אוכמני מסכים עם כך שלא היה בעבר תכתיב במובן של גזירה אשר בצידה ענישה. אך היה לחץ מגבוה והיתה תביעה מפורשת מצד המנהיגות. „ומאחר שהיינו אז בתקופה של הזדהות מלאה עם הקולקטיב" — כדבריו — „הצבנו גבולות לדמיוננו היוצר והגענו לעיתים לידי שיתוק".

פתיחותו של הדור השני היא שפרצה, לדעתו, את הדרך לחירות היצירה הנוכחית. ובאורח אבסורדלי: גם תיסכולם של „שומרי החומות". אוכמני יודע כי רבים מבני דורו לא היו מסוגלים לעבור מהפך פנימי, כמוהו. „ייתכן שאלה לא שינו את דעתם" — הוא אומר — „אלא שהם מוותרים, אינם מעזים. סובלים את הכתיבה החופשית כמו שסובלים תופעות ,מתירניות' אחרות, כגון לבוש המיני. סובלנותם זו נובעת יותר מחולשה מאשר משינוי דיעות אמיתי".

פוליטיזציה של החיים

דומה לו סבורה גם נעמי פרנקל, שהיתה חברת קיבוץ בית-אלפא עד לפני ארבע שנים, כי הליברליות ביצירה, במחשבה ובהשקפה הפוליטית, עודנה ליברליות שעל-פני השטח. „מהבחינה הפורמלית" — היא אומרת — „השתחרר איש הקיבוץ מהדיקטאט הנפשי של העבר. יש בקיבוץ קשת דיעות רחבה בתחומי החברה והפוליטיקה. אנשים אינם בושים להודות שהם בוחרים במפלגות ,חריגות'. אבל במה שקשור לאורח חיים ולתפיסה חברתית, לא חלו שינויים מפליגים".

תופעות של התאבנות בחברה הקיבוצית, לדעתה, נעוצות בעיקר בפוליטיזציה היתירה של אותה חברה. ראשוני הקיבוץ, לדבריה, הגו צורת חיים המבטלת את הניכור ובה מוצא אדם את זולתו עם החברות שלו. הם החלו לבנות חברה מתוקנת, שרעיונותיה החברתיים דינאמיים בהרבה, מעצם טיבם, מרעיונות פוליטיים. אבל תנועה חברתית זו לא נשארה נאמנה לעצמה והפכה לתנועה פוליטית. „רצו לתקן את העולם כולו" — טוענת נעמי פרנקל — „והזניחו את התא החברתי שהם עצמם יצרוהו. הפוליטיזציה המוחלטת של הקיבוץ והליכת ,השמנת' לפעולה בתחום הפוליטי, גרמו להתאבנות הדפוסים החברתיים. מחשבת הקיבוץ רצה תמיד אחר ההתפתחויות הסטטיות שנקבעו בשטח. החברה הקיבוצית רוצה, להלכה, באמנים ובסופרים. אך עד היום יש בה התנגדות סמויה ליוצרים, כי אין בה די פתיחות כדי לסבול חריגים".

הדגמה לטענה זו מצאתי בעלון קיבוץ בית-אלפא, קיבוצה-לשעבר של נעמי. אחד מוותיקי הקיבוץ סוקר בנימה לא אוהדת את ספרה החדש „דודי ורעי". פני הקיבוץ, כהשתקפותן בספר, נראות לו מעוותות. והוא חותם במשפטים „ליברליים" כביכול, ובהצהרה על ההשתחררות מהדוקטרינציה של העבר. „חלפו הימים, ואנו מקווים שלא ישובו עוד, כאשר התדיינו עם סופרים ומשוררים על תוכנן וכיוונן של יצירותיהם" — כותב החבר — „אגב: גם אז לא רמסנו ולא נידינו ולא שללנו את חופש היצירה... אך אין זאת כי הרע הקיבוץ מאוד לנעמי פרנקל אם מתחת ידיה יצא ספר כפי שהוא נקלט אצלי — ולא רק אצלי".

והסיום, כאמור, מדגים „סובלנות" מופגנת: „אין הח"מ מטיל ספק בזכותה של נעמי לכתוב וליצור בהתאם לחוויותיה ולמצפונה. אך לי — לח"מ שמורה זכות הביקורת ו„קריאת-הביניים"".

ביקורת עצמית לתיאבון

בשנים עברו לא היה הקיבוץ מסוגל לעכל ולסבול בתוכו מחברי ספרים כ„דרך גבר" (יגאל מוסינזון) או „גדרות המלך" (מוריס פוליטי), שתיאוריהם נתפסו כדברי בלע ממש על החברה הקיבוצית. תיאורים קיצוניים אך אופייניים אלה עמדו בקוטב השני לעיצובו האידיאלי של הקיבוץ ביצירות ספרותיות אחרות. הם איפיינו את הביקורת הרווחת ב„ספרות השלילית" על הקיבוץ, אשר ציירה לרוב את החברה הקולקטיבית כריכוז של צרות אופק, קרתנות ודוגמטיות ולחצי דעת-קהל מרושעת.

ואילו כיום השתחררו הקיבוצניקים במידה רבה מתגובתם האפולוגטית לכל דברי ביקורת. המדפדף עתה בעיתונות הפנימית שלהם יווכח לדעת, כי אין כמו אנשי הקיבוץ ביקורתיים לגבי עצמם. התביעה העצמית הגבוהה והמתמדת והפער הלא נמנע שבין חזון-למציאות, גוררים דיבור אינסופי על „מחדלים". בתוך „המחנה" כבר מותר כיום לערער על הכל: על סדרי השיתוף, החינוך, ההנהגה. החברה הקיבוצית חזקה דיה כדי „לסבול" חופש ביטוי מלא. אך ההתלכדות האפולוגטית כנגד ביקורת „מבחוץ" עודנה שרירה וקיימת. הביקורת נתפסת כהתקפה והעטים מושחזים כדי להתגונן ולהודפה.

„השתכשכות בכיעור"

התגובה המעורבת שבה נתקבל, לפני כעשר שנים, ספר הביכורים של עמוס עוז, „ארצות התן", איפיינה סתירה זו שבין החתירה לפתיחות ובין „רפלקס ההתגוננות". רבים מהמברכים על הכשרון הצעיר לא יכלו שלא לחזור על השאלה האם העולם האפל והלילי שבסיפורים אכן אופייני לקיבוץ, מדוע „השתכשכות זו בכיעור", ו„היכן האהבות הבריאות והנורמליות"? בסערת הוויכוח שליווה את הספר ניכרו מאמצי השווא של ותיקים להשתחרר מהגישה השוקלת; האם זה טוב — או רע לקיבוץ?

בעקבות פגישה עם הסופר במשמר-העמק כתב אז יעקב חזן לעוז: „...עובדה היא שהקיבוץ לא זכה עד כה לספרות אשר הוא ראוי לה לפי מהותו הפנימית ומשקלו בעיצוב דמותם של חיינו הלאומיים והסוציאליים. ואין אני בא בטענה לסופרים. זאת משימה הזקוקה לדור שלם של בעלי כשרון ותשוקה לחדור להבנתם של החיים הללו, כשחייהם הם חייהם עצמם. היה זמן שהייתי מאוד לא סבלני. תבעתי: מהר, הרבה עמוק וטוב. כעת העמיקה סבלנותי... אך האמת היא שאני עוקב אחר הנסיונות הללו גם מתוך חרדה רבה. איני רואה את הספרות רק ככוח מתאר וחודר להבנת המציאות, כי אם לא פחות מזה כיוצרת מציאות".

בהמשך אותו מכתב, התאמץ חזן להגדיר את גישתו כבלתי דוקטרינרית. „איני מצפה דווקא לתיאורים חיוביים של חיינו ואיני מזמין אצל סופרינו גיבורים חיוביים" — כתב — „העיקר הוא למצוא בספרות את האדם שלנו במציאות המיוחדת שלנו — היהודית, הישראלית והקיבוצית".

אך למרות ההשתדלות לנקוט גישה ליברלית, ניכרו בדברי חזן עקבות התביעה המפורשת שנתבעו סופרי הקיבוץ בעבר. התביעה לבטא את הקיבוץ כ„יחידת חיים לוחמת". „עד היום אין הקיבוץ מציאות בלתי מעורערת" — הוסיף חזן וכתב — „הוא איננו בית יציב וקיים כי אם יחידת חיים לוחמת, ותחושה זו מוכרחה להשפיע, ביודעים או בלא יודעים, על דמותם של החיים הללו. בלעדיה אין קיומו של הקיבוץ מובטח".

לא „נושא ספרותי" חדש

ואילו עמוס עוז עירער על הקיבוץ כ„נושא ספרותי" ועל קיומו של „הומו קיבוצניקוס", טיפוס אדם חדש שצמח בחברה הקיבוצית. בתשובה למכתבו של חזן כתב: „הקיבוץ הוא ניסוי חברתי חדש, אתגר פוליטי חדש בתולדות האדם. סדר כלכלי חדש, אך בשום פנים אין הוא מה שתולים בו תמימים שבאוהביו ומקטרגים שבשונאיו: אין הוא ,בית יוצר לטיפוס אדם חדש מכל וכל'. לגבי הסוציולוג, הכלכלן, המדינאי — הקיבוץ הוא בעיה חדשה. אבל ספרות אינה מתמודדת עם בעיות במישרין: היא מציבה אנשים מורכבים בתוך מצבים מורכבים.

...על-כן אין כתיבתי שלי מכוונת אל ,בעיות הקיבוץ', לא משום שה,בעיה' איננה חשובה בעיני, אלא משום שהבעיה בעירומה עשויה לפרנס רק ספרות מגמתית-דידאקטית מגוייסת"...

המקדם הקיבוצי המיוחד

אך מרבית סופרי הקיבוץ שוב אינם מנסים כיום להתמודד עם „בעיית הקיבוץ בעירומה". הם מודעים לכך שהתמודדות זו היא כמעט אבודה מראש, שהרי הקיבוץ והחיים המתרחשים בו הינם עולם מלא. נסיונם הנאיבי של קודמיהם לעצב הוויית חיים זו במלואה, נועדה מראש לכשלון. לא ייפלא, איפוא, שבשנים עברו היו קובלים הקיבוצניקים על ש„טרם נכתב הספר על חיי הקיבוץ". את סופרי הקיבוץ הירבו להאשים בעיוות המציאות, סילופה או השחרתה, ובהמצאת פרטים בדיוניים שאינם מהימנים.

מרדכי אמיתי אינו מצפה מהפרוזאיקנים, עמיתיו, לעיצוב פאנורמי של הוויית הקיבוץ. אך לדעתו לא תיתכן כתיבה נכונה על אנשים החיים בהוויה זו ועל יחסיהם ההדדיים, בלי לקחת בחשבון את „המקדם הקיבוצי" המיוחד המשפיע על יחסיהם ועושה אותם שונים מן הנורמה המקובלת בכל חברה אחרת. ובעניין זה הוא מותח ביקורת על הסופרים הצעירים ובני דור-הביניים. „בניגוד לסופרי שנות השלושים והארבעים" — הוא טוען — „אין הם מתאמצים להבליט את יישותו המיוחדת של הקיבוץ כצורת חיים עמוסה ייעודים ותביעות. הקיבוץ מופיע בספריהם לכל היותר כרקע או תפאורה".

תיאור מנוכר

אמיתי מכוון את דבריו לסופרים כעמוס עוז, צבי לוז, נעמי פרנקל, נתן שחם: „בספריהם מופיע הקיבוץ כמיגזר חיים ככל מיגזר אחר, שקיומו אינו מוטל בספק ואין הוא זקוק לשום אפולוגטיקה. אך יחסם שלהם (ושל גיבוריהם) אל הקיבוץ הוא יחס של ניכור. הם תופסים את הקיבוץ שקיומו, כביכול, מובן מאליו באורח סטאטי, בלי לנסות להבין ולעצב את הדינאמיקה הפנימית של פרודותיו".

על-כן, טוען אמיתי, מופיע הקיבוץ בסיפורת החדשה כאגונים גדול ותובעני שחוקיו השרירותיים נגזרו אי-פעם והם מתקיימים מכוח האינרציה. הפרט מתבשל בו בסיר לחץ מתמיד, והמיגבלות המסייגות אותו אינן נובעות, כביכול, ממשימותיו של הקיבוץ ומתנאי חייו כי אם מנוקשותם של עקרונות, מפחד התקדים ומדעת-הקהל הניזונה לרוב מן הרכילות. על רקע „קולקטיביות רכלנית" זו מעוצבים לרוב האנשים החיים, הבשר-ודמיים, בדקות ובכשרון, בניגוד לדמויות הסטריאוטיפיות מן התקופות הקודמות: המשקיסט, התרבותניק, ה„יאכנה" הולכת-הרכיל. „המסתכל מבפנים בצורת החיים הקיבוצית רגיש במיוחד לחולשותיה וצלליה, ונוטה להתעלם מכוללותה. כך קורה ,למספרים החדשים העוסקים רק באלמנטים הסטאטיים של החברה הקיבוצית".

ואילו דווקא המסתכלים מבחוץ, גם חוקרים ואנשי מדע, נוטים לעתים לאידיאליזציה יתירה. הוויית הקיבוץ נתפסת לא אחת בעיניהם כיצירה פסטורלית, חזון עילאי בהגשמתו. (ב„שירה" של עגנון, טוען אמיתי, ניכרת אידיאליזציה כזו). הם נוטים לרוב לתפיסה קוטבית של הקיבוץ. או פסטורלה, אידיאלים וצדק — או ריכוז קרתני של צרות אופק ודוגמטיות.

בדומה לכך סבורה נעמי פרנקל כי נבצר לתאר את הוויית הקיבוץ בלי לתת את „בניין העל" שלו. שאם לא כן, מצטיירת עיירה קטנה או תכונה שכולה פסטורלית. הפרוזאיקן המתמודד בכתיבתו עם הקיבוץ, חייב להתייחס גם אל האוטופיה של הקיבוץ.

הדמיון למציאות — מקרי בלבד?

עוד שאלה, שאינה „ספרותית טהורה", ניצבת בפני הסופרים בקיבוץ. זו שאלת דמיונם של המקרים הסיפוריים והדמויות הבדיוניות ל„אוריגינלים" שבמציאות. מאחר שאין אנונימיות בחברה הקיבוצית הקטנה וכולם מכירים בה את כולם, נוהגים רבים לחפש את עקבותיהם שלהם בכתביו של חברם, המספר, ולנסות לאתר ולזהות מכרים. סופרים אחדים שעימם שוחחתי הודו כי יש בכך מיגבלה שלעתים היא מציקה ומאלצת אותם לחפש „מסכות הסוואה". בציבור אין בגרות רבה מבחינה זאת, טענו. אחדים העירו שהטענה בדבר העלאת סימני היכר ברורים מזה של מישהו מוצדקת כאשר הספרות משמשת כהזדמנות לנגח מישהו או לפרוע עימו חשבון.

אך את נתן שחם, איש בית-אלפא, אין הבעיה מטרידה. בראיון שקיימתי איתו לפני מספר שנים הזכיר שחם כמה מסיפוריו שנסמכו על מאורעות מוכרים לציבור בבית-אלפא (כגון הסיפור „ארמון ואליה" בספרו „שיכון ותיקים"). „הדבר לא הפריע לאיש" — הוא אומר — „אנשים כבר בגרו דיים כדי להבין שעיצוב ספרותי איננו ניתוח עובדות אלא ניתוח הוויה. אני נזכר בחברים מקיבוץ אחר שבאו אלי בשאלה: מניין ידעת כל אותם דברים על פלוני אלמוני שבסיפורך? שאלתי אותם: מי זה? הסתבר כי בדרך מקרה בניתי פרטים שהתאימו למאן-דהוא בקיבוצם"...

נתן שחם אינו נוהג לכתוב בשער ספריו „כל דמיון למציאות הינו מקרי בלבד". כי מישפט זה נראה לו, כלשונו, כעניין משפטי הבא למנוע תביעה מצד מישהו...

נעמי פרנקל — רצו לתקן את העולם

עוזיאל אוכמני — דעת הקהל היתה כוח אלים

נתן שחם — עיצוב ספרותי איננו ניתוח עובדות אלא ניתוח הוויה.

מרדכי אמיתי — לא ניסינו להבין את הדינאמיקה הפנימית.

עמוס עוז — ניסוי חברתי חדש ולא סיפור אדם חדש.

מחירן של נעליים צהובות

הטראגיקומדיה
„ביקור הגברת הזקנה"
מאת פרידריך דירנמאט
מוצגת שוב בארץ
לאחר חמש־עשרה שנה.

מאת: גיורא מנור

פרידריך דירנמאט

„300 שנות שלום בשווייץ יצרו את — שעון הקוקיה..." — טוען הפושע (אורסון ולס) בסרט הישן (והטוב!) „האדם השלישי". אבל הוא אינו צודק. השווייצרים יכולים להתגאות לא רק בשעוניהם המדוייקים, אלא גם בכך שיש להם שני מחזאים מצויינים — מאקס פריש ו־פרידריך דירנמאט.

שני נציגים אלה של הארץ הארכי־בורגנית, הנקיה עד סטריליות, המתנהגת כל־כך, שייכים למה שמותר אולי לכנות בשם התיאטרון הפנטסטי, האוהב לספר מעשיות, להמשיל משלים, המרחיק עדותו דווקא שעה שהוא עוסק במוסר הבורגני היום־יומי כל כך, ולא חשוב אם נציגיו של זה האחרון הם האדון בידרמאן או העיירה הממוננת גילן, מקום עלילתו של מחזה־המוסר „ביקור הגברת הז־קנה".

אפילו שעה שדירנמאט מתאר את אחרון קיסרי רומא, דומיטיאנוס, הקיסר המגדל תרנגולות וקורא ספרי פילוסו־פיה, אין הוא מתאר אלא את עמו, המשלים עם ההיסטוריה (בשוויץ קוראים לכך ,נייטראליות', שהיא ערך מקודש עד מאוד בעיני צאצאיו של ווילהלם טל המורדן). דומיטיאנוס זה הוא שליט פיקח מכדי לנסות ולהתערב במהלך דברי־הימים.

שני המחזאים השווייציים הגדולים הללו — ועל גדולתם אין, דומני, חולקים — הם בני דור „תיאטרון האבסורד", אלא ששניהם לא הלכו בדרכם של בקט או יונסקו, וסגנון כתיבתם נשאר בתחום הבימתיות המודגשת בניגוד למיני־מאליזם של מרבית האבסורדאים. התיאטרון עצמו ביצירתם אינו רק „ראי, להראות לטבע את פרצוף פניו", כדברי המלט, אלא נעשה, במידת מה, נושא הדראמה עצמה, וזהו ראי המסוגל בעצמו להתבונן בבבואה המשתקפת בו. ואולי יותר מכל תואר אחר יאה לכתיבתו של דירנמאט השם: אירוני.

למחזהו „ביקור הגברת הזקנה" הוא קורא קומדיה טראגית. לכאורה דבר והיפוכו, אבסורד. ובכל זאת נראה בעיני שם זה הולם עד מאוד, כי מטבעה של הקומדיה שתהא פסימית. דרכה לתאר את האנשים כטפשותם וקוצר ידם, ואילו הטראגדיה היא מוסרית במהותה, היא מחפשת סיבות (גורמים לסבל האנושי, ומנסה להבין את ההגיון או הצדק (או אי־הצדק) שבגורל.

יש בו, במחזה זה, מן הכסילות האנושית כל־כך ומן הטרגדיה העתיקה, כי נושא המחזה הרי הוא הנמסיס, הצדק האכזר הבא לתבוע נקמה מן הפושע. קלייר זאכאנא־סיאן השבה לגילן לתבוע את ה„צדק" שלה במחיר מיליארד אינה פחות אכזרית ממדיאה. ואולי היא דמות המוירה, (הגורל) עצמה. האלה שאינה יודעת רחמים.

✱ הכסף יענה את הכול

מכל מקום, אין זה מחזה „פילוסופי" בסגנונו, אלא קומדיאנטי (במובנה החיובי של המלה), תיאטרלי עד מאוד, עליז וגרוטסקי. המוות והאימה מופיעים בו בתוך יריד החיים הצבעוני. גם אין זה מחזה העוסק בתיזה מופשטת, הבא להוכיח דידקטית (בסגנון ברכטי) את ההנחה שבמחיר הולם אפשר לקנות הכל — אפילו את מצפונה של עיר שלמה ואת חייו של אדם.

קלייר זאכאנאסיאן, „האשה העשירה ביותר בעולם", נאלצה לברוח בימי עלומיה מגילן משום שידידה באותם ימים, אלפרד איל, „הכניס אותה להריון" ושיחד עדים ש־יעידו שאף הם בעלו אותה, ובשל כך היא נדחפה אל הזנות — ואל זרועותיו של המולטימיליונר הקשיש זאכאנאסיאן. כעבור 45 שנה היא חוזרת, כשידה ורגלה עשויות מחומרים פלסטיים (היא איבדה אותן בתאונת מטוס). כפי הנראה, גם לבה התאבן מכבר או הוחלף ב„פרוטזה". היא קרחונית, והרגש היחיד שנותר בה הוא רצונה לראות „צדק". תמורת עלומיה שנהרסו היא מוכנה לקנות את חייו של מאהבה משכבר הימים, שהוא כעת בעל חנות מכולת כושלת.

רוברט ברוסטיין מעלה בספרו „תיאטרון המהפכה" הקבלה מעניינת בין דמותה של קלייר לבין אירנה, דמות המופיעה במחזהו האחרון של הנריק איבסן „כשאנו המתים חוזרים". ממש כקלייר נישאה אירנה פעמים רבות (לרוסי, לדרום־אמריקני וכו') ונאלצה לעסוק בזנות אחרי רומאן שהיה לה בנעוריה עם הפסל רובק, ותאוותה היחידה היא לחזור ולהרוס את חייו — כנקמתה הצודקת.

אם כן, לפנינו למעשה „יום הדין", בו קמים המתים (בשני המקרים: מתים אמוציונאלית) לתחיה ותובעים את עלבונם.

את אירנה, מי שהיתה המודל של הפסל הצעיר, מלווה כעת בכל מקום נזירה לבושת שחורים. בפמלייתה של קלייר זאכאנאסיאן שני עדי־השקר מאז, כיום שני סריסים, שני נושאי אפיריונה הגנגסטרים, פנתר שחור וארון מתים — שמא הנזירה אצל איבסן והדמויות המוזרות של קלייר אינן אלא האריניאות, אילות־הנקמה של הטראגדיה ה־יוונית?

ובכל זאת, השאלה המוסרית שביסוד הטראגיקומדיה ה־גרוטסקית, שיש בה נימים סוריאליסטיות־קפקאיות, אינה שאלת הצדק למיליארדרית, אלא בעיית תגובתם של תושבי גילן המהוגנים להצעה לזכות בעושר תמורת חייו של איל.

תגובתם הראשונה של תושבי העיירה להצעת היא, כמובן, הלם. והם מזדרזים להגיד לבעלת־ההצעה ש„הם עדיין באירופה", משמע יש להם מושגים מוסריים, ואין הם עוסקים ברצח בעד בצע כסף. והם ממשיכים בהשמעת פראזות חסודות כאלה. שהרי לא יעלה על דעת איש לרצוח את איל כמעט חמישים שנה לאחר מעשה הבגידה שלו, רק כדי להיטיב את מצבו החומרי הקשה. אגב, מתברר, גם משבר כלכלי זה, הפוקד את גילן מזה עשרים שנה, אינו אלא מעשה ידיה של קלייר, שהספיקה לקנות, בעזרת סוכנים, את התעשיות המצויות בעיר ולהרעיב את התושבים כדי להכין אותם למעשה הנקמה שלה. כאן אני מוצא נימה ברכטית מובהקת, רצון לגלות את כוחו הנסתר, אך הכל־יכול, של הכסף ועיסקי הבורסה הסמויים מעיני אלה ש־תלויים במחייתם בבעלי־ההון האלמונים, חסרי השם והזהות האנושית.

ואולי יש למצוא כאן אפילו נקמה בנוסח המזרח, נקמת המונחת לה רדומה במשך עשרות שנים, מבלי שבעל הנקמה שוכח את מטרתו, ופועל בשקט להגשמתה מקץ ימי דור. „הנוקם נקמת־דם לאחר עשרים שנה — הוא פזיז" — אומר הבדווי.

✱ האימה

„אין זה מחזה העוסק בפשעו של איל ועונשו או בצדק בכלל. גם אין זו דראמה משפחתית עם מוסר־השכל. יש במחזה אימה, ואימה זו היא העושה אותו למודרני כל כך". — אומר המבקר הפולני המבריק יאן קוט בספרו „פנקס תיאטרוני". והוא ממשיך:

לפני המלחמה נהגתי להסתפר אצל ספר ורשאי בשם יוזף. הוא היה ריאקציונר מובהק ונהג לספר לי בדיחות גסות ואנטישמיות. אבל יום אחד מצאתי אותו חיוור מרוב חימה. חלון הראווה של ספר יהודי שממול ל־מספרתו נופץ על ידי פאשיסטים פולניים מקבוצתו של פיאסצקי. ‚אנחנו נוצרים, אנחנו בני אירופה!' — חזר ואמר הספר שלי — ‚זו חרפה ובושה!' עברתי ברחוב זה כמה שנים מאוחר יותר בימי הכיבוש הנאצי. מצאתי את יוזף שוכן כבוד בחנותו של היהודי, שגורש.

יאן קוט, אחד המחדשים החשובים בניתוח מחזותיו של שקספיר, מגלה ב„ביקור הגברת הזקנה" לא רק את המצב האירופי הכללי של היחס ליהודים ולרדיפות עליהם, אלא גם משהו ממצבה של שווייץ בימי מלחמת העולם השניה. שווייץ, אחות האימה, המוקפת בממלכתו של היטלר, המשיכה לסחור, לייצר ולמכור לגרמנים. והוא מוצא כאן אפילו רמז למצבה של גרמניה בשנות החמישים, כאשר נכתב המחזה, אותה גרמניה שנהרסה במלחמה, אבל חזרה והשמינה בעקבות ההרס והרצח שהיא הביאה על העולם ועל עצמה.

תושבי גילן מזועזעים מן ההצעה, אבל קונים בהקפה בגדים ומותרות. הם אינם יכולים להעלות על הדעת רצח אחד מאזרחיהם — אבל לפתע כולם נועלים נעליים חדשות, צהובות, שנקנו „על החשבון". על חשבון מותו של איל, כמובן. אפילו בנו שלו קונה לעצמו מכונית אמריקנית חדשה, ואשתו האוהבת יש לה לפתע מעיל פרווה יקר.

רק מנהל הגימנסיה „ההומאנית" המקומית (ואין זה מקרה שזו אינה גימנסיה „ריאלית"!) מנסה לעמוד כנגד הזרם. כל מה שנשאר לו הוא להשתכר (ואפילו זה „על החשבון"...) כאשר הוא מנסה לגלות את סודה הנורא של גילן לעיתונאים הבאים לעיירה. איל עצמו משתיק אותו. הוא עצמו הגיע למסקנה שעליו למות.

אולי יש כאן שוב הקבלה מסויימת לטראגדיה היוונית.

הגיבור (גיבור עלוב מאוד) מקבל על עצמו את האשמה, או יותר נכון את גורלו, לא מתוך רגשי אשמה אלא משום שברור לו איש לא יציל אותו, שדינו נגזר, לא בשל צדק כלשהו, אלא משום שתושבי העיר כבר החליטו שעליהם להקריב את העקרונות למען הנעליים החדשות, הצהובות. (נעליים צהובות — מגן־דוד צהוב ? תמיהני.)

דירנמאט אינו משורר. אבל הוא אחת מאותן חיות נדירות המכונות „מחזאים". הוא אינו סופר־והכותב־מחזות, הוא דראמאטורג ממש, שעיקר כוחו במצינות שהוא כותב, ולא במילים שדמויותיו משמיעות.

וסצינות תיאטראליות נהדרות יש במחזה למכביר.

הנעליים הצהובות המקיפות את איל הנידון למוות הן רק אחד מאותם אמצעים אמנותיים שלא יתכנו אלא על הבימה. סצינה אחרת, שאינה ספרותית אלא תיא־טרלית במובנה הטוב ביותר של מלה „מסכנה" זו, היא נסיונו של איל לברוח מגילן. הוא הולך לתחנת הרכבת. כל תושבי העיר מלווים אותו. הרכבת מגיעה. הוא מחכה כל העת שיעצרו בעדו מלעלות על הרכבת הממתינה. איש אינו עושה זאת. ובכל זאת הוא נשאר, הרכבת נוסעת והוא חוזר אל מותו הוודאי בידי „ידידיו".

המשפט הציבורי שנערך אינו אלא פארסה ממש. זו פורמאליות גרידא. הכל יודעים זאת, וגם איל עצמו. רק באי־כוח אמצעי התקשורת, העיתונאים, הצלמים והמסרי־טים אינם חשים במה שמתרחש באמת.

גם כאן יש אירוניה בימתית נפלאה. „עיני העולם ואוזניו", כפי שאנו העיתונאים אוהבים לכנות את עצמנו, אינם רואים דבר, מצלמים ומקליטים את „האמת במע־רומיה" מבלי להבין כלל את משמעות הנעשה. הם מנצי־חים כביכול את טכס יסודה של הקרן שתציל את העיר, את „הקרן על שמו של איל". נעלם מהם שאין הוא אלא

(המשך בעמוד 23)

„ביקור הגברת הזקנה" ב„קאמרי" — (מימין לשמאל) אורי לוי, יהודה פוקס, גבי קרן, שמעון בר, אורנה פורת, אבנר חזקיהו, אלברט כהן, אברהם בן־יוסף ואחרים

אילו...

- השמטה -

במאמר אנשי צבא לשעבר („אילו" — „זווית" 59) נשמט החלק השני ממאמרם של אליהו (זיל.) ומאיר פעיל. אנו מביאים כאן תמצית החלק הראשון (שפורסם) **ואת** ההמשך שנשמט, ועם מאיר פעיל הסליחה.

— אילו צה"ל היה ערוך ומוכן לפני השישי באוקטובר 1973.

האפשרות האחת שהמלחמה היתה נדחית, בהנחה שיש־ראל לא תהיה מסוגלת להחזיק צבא גדול של מגוייסים במשך זמן רב, וכשישוחררו המגוייסים — המצרים והסורים יתקיפו.

אפשרות שניה — המצרים והסורים היו תוקפים, על אף גיוס המילואים, כדי לשבור את הקפאון הפוליטי ולגרום את המעצמות הגדולות שילחצו על ישראל.

בגזרת המצרית, המצרים לא היו מצליחים לייצב מערך רצוף לאורך הגדה המזרחית. היינו מצליחים להחזיק בחלק מהמעוזים. לפני התמוטטותו של המערך הצבאי המצרי של הארמיות השניה והשלישית היו המעצמות מתערבות ומקפיאות את המצב האופרטיבי והמלחמה היתה מסתיימת כעבור עשרה ימים ובפחות אבידות.

החלק שנשמט

בגזרת רמת הגולן — יש להניח כי מיתקפת הסורים היתה נבלמת יותר מהר וחדירתם אל דרום ומרכז רמת־הגולן היתה יותר מצומצמת.

המעבר למיתקפת־נגד ישראלית היה מתחיל יותר מוק־דם, תוך יומיים־שלושה. יש להניח כי כוחותינו היו מצלי־חים לכבוש לא רק את המובלעת בואכה דמשק, אלא גם מובלעת מקבילה בכיוון אל הר הדרוזים ושיחי מסכין. זאת בגלל העובדה שהכוחות העיראקיים לא היו מספיקים להתערב במערכה.

במצב זה ניתן לקבוע כי מפלתם הצבאית של הסורים היתה מוחצת יותר מזו שנפלה בחלקם במלחמת־יום־הכיפורים. ייתכן כי אף בגיזרת זו היו הסובייטים מחישים את איומיהם וגורמים ללחצים אמריקניים על ישראל, כפי שקרה בפועל בגיזרת מצרים. במקרה זה היתה ארה"ב משקמת ומחזקת את מעמדה בסוריה, במהירות דומה וב־ממדים דומים לתהליך העדנה שבאה להם במצרים מתוקף הנצחון הצבאי הישראלי ומתוקף היותה המעצמה היחידה בעולם המסוגלת לעצור בישראלים ע"י שימוש בלחצים מדיניים, כלכליים ופיננסיים.

מכאן נובע, כי תוך 7—10 ימי לחימה היינו משיגים ברמת־הגולן ובארץ הבשן נצחון צבאי מוחץ יותר כנגד סוריה, שהיה מביא פירות פוליטיים טובים יותר, קודם כל לארה"ב ואולי גם לנו, אם היינו מצליחים לתקוע טריז אסטרטגי בין סוריה לירדן ואם היתה לנו התבונה הפולי־טית להציע טריז זה למיקוח תמורת תחילת תהליך של הכרה פוליטית והתקרבות פוליטית מצד סוריה.

בשלבי הלחימה הראשונים היו אבידותינו דומות לאלו שאכן ספגנו בימי הלחימה הראשונים ברמת הגולן. זאת פשוט בגלל הצפיפות וההיסוס של הגייסות ומשום האינ־טנסיביות של הלחימה. בשלבי המתקפה שלנו היו אבידותינו מועטות יותר, כך שבסך־הכל היו אבידותינו ברמת הגולן פחותות מאלו שאכן ספגנו במציאות במלחמת־יום־הכיפורים.

האם היינו יכולים לתקוף מתקפת מנע?

לסיכום, מן הראוי לקבוע כי גם אם היינו מגייסים את כל מערך המילואים של צה"ל ערב יום־הכיפורים תשל"ד, לא היתה לנו כל אפשרות לפתוח במתקפת מנע, לא בחזית המצרית ולא בחזית הסורית. זאת מחמת המצוקה הפוליטית הבינלאומית שנקלענו אליה במהלך השנים שבין 1968—1973. לו היינו מנחיתים מתקפת מנע, אווירית בלבד או יבשתית־אווירית, היינו נבלמים ע"י המעצמות הגדולות תוך יומיים־שלושה ונאנסים לסגת בתהליך הרבה יותר מואץ, ע"י לחצים מצד ארה"ב, עד כדי הכרח לוותר ויתורים משמעותיים. גם בשטחי סיני ורמת הגולן, שנמצאו בשלי־טתנו מאז 1967.

גיוס מוקדם של מילואי צה"ל וכוננות מירבית שלנו, ערב יום־הכיפורים תשל"ד, היו מביאים, איפוא, לדחיית המלחמה או לידי כך שהמלחמה היתה מסתיימת תוך 7—10 ימים באבידות קטנות יותר, בתוצאה פוליטית זהה כלפי מצרים ונוחה יותר, כלפי סוריה.

שנורקל

יגאל גלאי

במוצאי יום-כיפור היה נעים וקריר. החלטתי לטייל כדי להרגיש את הרחובות המתכסים בשנה החדשה. הגעתי לכיכר מלכי-ישראל, שם היתה פרושה שלווה של מוצאי-חג. (לא מהומה כמו, בדרך-כלל, במוצאי-שבת). מתוך השלווה הזאת באו לקראתי שלוש נערות. נראו משהו בסביבות השש-עשרה או השבע-עשרה. לבושות ג'ינס משופשף (לאחת מהן היתה ריקמה על המכנסיים) וחולצות לבנות מקושטות (אחת היתה לבושה בחולצת טריקו עם איזו כתובת באנגלית, ממנה ביצבץ צווארון של חולצה אחרת).
אמרתי בשקט — ילדות, בואו נשב ונשתה קפה באיזה מקום.
הן חשבו רגע, אמרו לא, תקעתי בהן מבט נעלב ואז אמרו שבעצם הן רוצות, אבל אין להן כסף. אמרתי שאני המזמין.
התיישבנו בבית-קפה ליד שולחן הרחוק משפת הכביש. מיטל (אמרה שכולם דווקא קוראים לה טלי, אבל החלטנו שמיטל זה יותר יפה וכדאי שתקפיד שיקראו לה בשמה-הנכון — מי-טל) אמרה שהיא שונאת מקומות פתוחים. היא לא אוהבת שבוחנים את תנועותיה. חוץ מזה, במקום כזה היא לא יכולה לעשן, כי ההורים או איזה מכרים עלולים לעבור וזה לא נעים.
— הוריך אינם יודעים שאת מעשנת?
— לא.
למה את מסתירה את זה?
לא רוצה להגיע לידי עימות.
הן דיברו יפה, בשקט. מדי פעם ציחקקו קצת. ברגע של שקט הבטתי לכיכר. אמרתי שזה אחד המקומות היפים בתל-אביב והן אמרו שלא. יש מקומות יותר יפים אמרו, אבל את תל-אביב בכלל הן שונאות.
מיטל אמרה שהיא משתגעת על ירושלים. אמרתי, שלאהוב את ירושלים זאת לא חוכמה. עמליה (זאת עם הריקמה על המכנסיים) אמרה, שהיא לא אוהבת את ירושלים ולא את חיפה.

מיכל שתקה. על ידה היה צמיד יפה מעשה אומן. בחנתי אותו ואמרתי שהוא יפה. אני אוהב תכשיטים כאלה, שמרגישים בהם יצירה. אמרה שהיא אוהבת יצירתיות. שאלו אותי כמה שאלות ענייניות (איפה למדתי, אם שירתתי בצבא) ורק אחר-כך נזכרו לשאול אותי לשמי.

עמליה אמרה שיופי שנפגשים ככה. הן חוזרות מה„סינמטק". היה שם איזה סרט צרפתי משעמם והן יצאו באמצע.
מיטל אמרה שהיא מוכרחת לעשן. והיא אינה יכולה לעשות זאת בקפה. קמנו והלכנו לטייל בכיכר. הן ליטפו את הכלבים ששוטטו שם והחליפו דיעות על בעלי-חיים.
לבסוף הן הציצו בשעון ואמרו שהשעה מאוחרת והן הולכות. החלטנו שניפגש.
נשארתי עומד נשען על המעקה המשקיף על בריכת המים והבטתי איך שלוש החמודות הולכות בכיכר רחבה המתרוקנת מאנשים.
לא שוחחנו על פוליטיקה, בתי-ספר, ערכים או חינוך. על זה שידברו להם כל מיני פטפטנים. מי מהם יושב ככה בערב נעים ליד כוס קפה?

ליבי התמלא אהבה ושקט. מראש-שנה לראש-שנה אני חושש מהתבגרות. אני זקוק לעדויות כדי לוודא שחששי אינו מוצדק. באו שלוש ילדות — והודיתי להן בליבי. אחר-כך הלכתי לאיזה מקום, שתיתי יין ונטמעתי בתוך הלילה.

מלחמה על רגל אחת

אהרון בכר

יום שישי בערב. איש אחד עם רגל אחת יושב על-גבי הכורסה ומקשיב בשקט לסיפורים מן המלחמה. בסאלון, בין חברים, המלחמה נשמעת יוצאת מן הכלל. הה, היו ימים.
איך נכנסנו עם שני טנקים לתוך הכוח שלהם ודפקנו אותם ממרחק של מטר, מאכסימום שניים. ואיך שקעה פתאום השמש על-יד העיר סואץ וסינוורה להם את העיניים, עד שאפילו לא ראו לאיזה כיוון הם יורים. אין סוף לסיפורים מן המלחמה. הה, איזה מלחמה נהדרת.
בבוקר עלו החבר'ה על מארב מצרי, ולפנות ערב, כאשר חזרו לעמדות, היה המם-מם כל-כך מופתע ושאל: חי, נבלות! אתם עוד בחיים! זה ההומור של המלחמה. מלחמה של חוויות, מלחמה זה חול ושמיים ומטר של פגזים, מלחמה זה מה שאתה רק רוצה.

איש אחד עם רגל אחת יושב על הכורסה בסאלון ומבט על המלחמה בטלוויזיה. עברה שנה. יום הולדת שמח לך, מלחמה. מה את רוצה להיות כשתהיי גדולה?
בטלוויזיה המלחמה נראית לגמרי לא רע. המצב רוח שלה יוצא מן הכלל. המוראל שלה גבוה. כוחותינו מכניסים לאויב. החה, איזו הכנסה נהדרת.
מלחמה זה קומזיץ במידבר. מלחמה זה ערבי הווי. מלחמה זה ברדק לא רגיל, אבל אנחנו כבר רגילים. מלחמה זה משהו כזה, שאי-אפשר להסביר מה הוא בדיוק, מפני שאין לו הסברים. מלחמה זה, בעצם, מה שאתם רק רוצים.

איש אחד עם רגל אחת יושב על הכורסה ומתפלא לשמוע על המלחמה. הוא היה כל כך מופתע, עד שלא היה בטוח אם היה אי-פעם במלחמה, או שזה רק נדמה לו. אין דבר, ליתר בטחון הוא יקום יום אחד מן הכורסה ויילך לראות מלחמה, למרות שקצת קשה לו ללכת על רגל אחת.

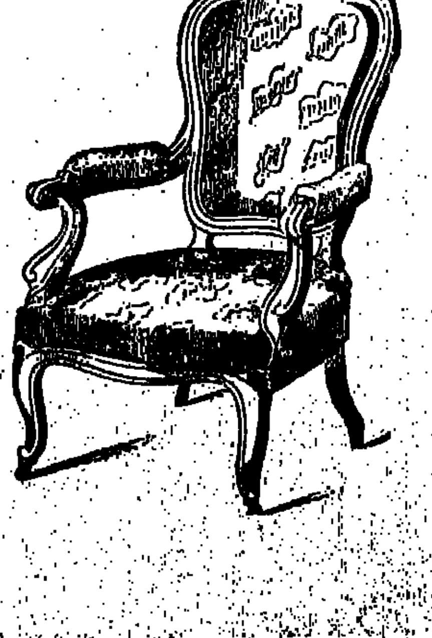

ישראל גילתה את ראייה

גוגה קוגן

הארכיבישוף יוסף ראייה עזב את הארץ. הוא עזב אותה כאדם מובס, אשר מאבקו לא הוכתר בהצלחה ודרכו אינו דרכה של הכנסיה הקאתולית.
לפתע פתאום, ברגע שהוא נבלע בתוך המטוס שהוביל אותו למינזר נידח בקנדה, צצו בעיתונים ובכלי התקשורת השונים ידיעות על אהדתו של איש דת זה כלפי העניין הישראלי.
פתאום הוא מגנה בחריפות חסרת תקדים את מעשי קאפוצ'י. פתאום הוא מכריז כי אם הצדק הוא בצד ישראל — אז הוא בעד ישראל. פתאום הוא בעד ירושלים מאוחדת תחת שלטון ישראלי. לא רק זה, אלא מתכונן לכתוב ספר על יתרונות איחודה של העיר תחת שלטוננו, לעומת תקופות אחרות. צחוק הזמנים: יוסף ראייה נהפך לאדם חיובי בן לילה... דקות ספורות לפני הסתלקותו הסופית מנופינו.

כאשר ניהל מאבקו בעד עקורי איקרית וברעם — תוך כיבוד החוק ובדרכים לא אלימות — היה חשוד בעיני רוב הציבור „המבין עניין" בארץ, כי הוא מכפיש את שמנו בכל העולם.
ראו בו גרור השמאל העויין, כי צעד בהפגנה המונית יחד עם אורי אבנרי ועוד כמה עוכרי ישראל מהשמאל הידוע. זה היה נימוק מספיק בשביל להתייחס אליו בתשעה קבין של חשדנות וקב אחד של עויינות.
זכור לי במיוחד, שכאשר יחד עם עמיתי סובול ראיינו את ראייה על חידוש מאבקו נגד העקורים, נאמר לנו: „למה אתם מנסים להעלותו, מי יודע מי עומד מאחוריו".

אני אוהד במיוחד אנשי כמורה. מנסיוני בחיי, בחו"ל, למדתי כי הרבה מוסתר מתחת לגלימותיהם השחורות. אך כאשר עמדתי מול הלוחם ראייה והסתכלתי בעיניו והקשבתי לדיבורו, הייתי כמהופנט מעוצמת הרגש וחוש הצדק שבער בעצמותיו של האיש. במיוחד כאשר הוא ראה את כל מעשיו מנקודת ראות חיובית למדינת ישראל, דיבורו על אהבת הארץ הזאת לא נשמע כמס שפתיים או דברי חנופה — אמצעי במאבק שניהל. היה משהו אמיתי בעיניו, ודי להציץ בתמונות שהתפרסמו אז ב„הותם" במהלך הראיון. לצערנו, לא שלטונות ישראל ולא דעת הקהל הישראלית, לא נתנו לו את הגיבוי הדרוש להצלחת דרכו. הגורם הראשון החזיק בעקשנות בסירובו להחזיר את העקורים לבתיהם. השני פסל אותו, משום שלא הבין את הצרכים הבטחוניים החשובים הכרוכים בנקודות איקרית וברעם, והמשיך להפגין, כאילו אותנו זה מעניין. זה רק מעניין את אנשי השמאל, אשר כידוע אינם מבינים כלום בענייני בטחון כי הם כולם פאציפיסטים. הסתלקותו היא בעצם נצחון לחוגי הכנסיה, אשר דיבורם יפה ומנומס דרומה מראש הניקרה, אך צפונה משם יודעים הם לספר סיפורים אחרים עלינו.
במקרה זה, ממשלת גולדה מאיר נושאת באחריות ישירה לאבדן בעל-ברית מיוחד במינו, משום שתוך כדי מאבק גלוי נגד עמדת הממשלה — הבין את מהות המדינה היהודית, וניסה לשפר אותה בדרכו שלו.

רשימותיו של מטורף שקט

יהושע סובול

השבוע נאלצתי להניח מידי את המחקר המעסיק אותי, ולתת את דעתי על עניינים חדשים שעלו על סדר היום במפתיע. המחקר, בו אני עוסק בנמרץ, קשור בקריאת כל הפרסומים ובניתוח כל המהלכים שהיו בשבוע שקדם למלחמת יום-הכיפורים. אני סבור שאין היום שאלה יותר חשובה ומשמעותית מזו: מה היה קורה אילו גייסנו את המילואים שבוע לפני יום-הכיפורים; המחקר שלי בנושא זה כבר נמצא בשלבים מתקדמים. עד כה הצלחתי — בעזרת סידרה של משוואות דיפרנציאליות — להגדיר בדיוק את היום והשעה האופטימליים להתחלת הגיוס, ומצאתי שעלינו להתחיל לגייס את המילואים ביום שני, הראשון שלאחר ראש-השנה שעברה, בשעה שבע ורבע בערב, בדיוק בין הירית השניה והשלישית של תותח הרמאדאן. עכשיו אני נמצא בשלבים מתקדמים של גיבוש תוכנית הלחימה שלנו ביומיים הקריטיים הראשונים למלחמה, כשהתוכנית מבוססת כמובן על הנחת-יסוד שהמילואים גוייסו על פי תוצאות החישובים שלי. כבר עתה יש לי יסוד להניח שאני מתקדם לקראת נצחון צבאי מוחץ, חריף, מהיר ומהמם במלחמת יום-הכיפורים, כפי שהיתה צריכה להתנהל. עדיין חסר לי שם מתאים למחקר שלי, אך יש לי נטיה חזקה לקרוא לו בשם „למה לא קירבתם הכלים".
ואולם השבוע — כאמור — נאלצתי לנטוש מעט את המחקר שלי, ולהתמסר לעניינים שפלשו למציאותנו התוססת בלי הכנה מוקדמת. מזה שלושה ימים מעסיקה אותי שאלה חשובה אחת: מי אשם במה שקרה לטיבור רוזנבאום ולחברה-לישראל. ואיך אפשר היה למנוע את מה שקרה. אם שמתם לב, המאפיין המקורי ביותר של המחשבה שלי הינו העיסוק הבלתי נלאה בשאלה איך-אפשר-היה-למנוע-את-מה-שקרה. ידידי להשתייכות פוליטית ולקונספציה מדינית-בטחונית הציעו לכנות את שיטת החשיבה שלי בשם „חשיבה-מונעת-בדיעבד".
ובכן, לדעתי, אפשר היה למנוע את התמוטטות עסקיו של רוזנבאום, וכמובן — גם את הנופלת בחברה-לישראל, ע"י נקיטות כמה צעדים בעוד מועד. להלן פירוט הצעותי.
אם שמתם לב, הרי למרות מצב החירום שבו אנו נתונים, איננו מתביישים לבזבז כסף רב על קיומם של מוסדות וגופים שאיש אינו יודע מה התועלת המעשית שבהם. כוונתי למוסדות כמו מוזיאונים, תיאטראות, הוצאות ספרים, פקולטות למדעי-רוח, קרנות יצירה, להקות מחול, קרנות שביתה של פועלים, קרנות פנסיה מנופחות, ושורה ארוכה של עניינים בטלים מאותו סוג. מחשבה זו צצה במוחי כאשר קראתי על קשיי מוזיאון ישראל ומוזיאון תל-אביב: לפתע פתאום נוכחתי שבכלל קיימים מוסדות כאלה, ושהם מוצצים כסף רב מקופות הציבור. אני עצמי לא הלכתי אף פעם למוזיאון תל-אביב, אבל בירורתי אצל חברים, ומה ששיערתי אמנם הנאמת: המוזיאון מלא כל מיני פריטים שאי-אפשר להבין מה רואים בהם. בירורתי גם אצל חברים שקוראים במוספים מאמרים על תיאטרון, והתברר לי שגם התיאטרון שלנו משעמם, ודברים דומים שמעתי גם על הספרות שמוציאים פה בכל מיני הוצאות. ישבתי לילה אחד, ועשיתי חשבון מדוייק כמה כסף אפשר היה לחסוך אילו היינו סוגרים את כל המוסדות הללו שאינם מביאים שום תועלת מעשית, ואינם מקרבים אותנו לא לעצמאות כלכלית ולא לנצחון הצבאי הסופי שאני מתכנן (בתנאי שהמילואים יגוייסו ביום שני בשבע ורבע), ורבותי, יחד עם הפקולטות למדעי-הרוח והחרמת קרנות השביתה והפנסיה זה מסתכם במאות מיליונים!
לא היה גבול לשמחתי כאשר למחרת היום קראתי שראש עיריית ירושלים, טדי קולק, סבור גם הוא, שישראל יכולה להתקיים גם בלי מוזיאון. מה זאת אומרת „גם" — צריך לומר „ועוד איך!"
את הכסף שנחסוך מסגירת התיאטראות, המוזיאונים, האוניברסיטאות וכל שאר מקורות התעסוקה לבטלנים-על-חשבון-בעלי-היוזמה, את הכסף שנחסוך, אני אומר, נשקיע מיד ולאלתר בהצלת בנק א"י-בריטניה והחברה-לישראל. זו חובה לאומית ממדריגה ראשונה. ולא רק מפני שבן-ציון היה מאנשי א"י-בריטניה-השלימה, ולא רק מפני שטיבור רוזנבאום מקורב למפד"ל, ולכן — בהשקפותיו המדיניות בטחוניות קרוב מאוד אלי, לא ולא: חובתנו הלאומית להציל את שני המיליונרים הללו, מפני שאנחנו נלחמנו — ונילחם, כך אני מקווה — על הסואץ, כדי שמיליונרים יוכלו לחיות בשקט בארץ הזאת, או לפחות על חשבונה, בשוויץ.
הממשלה הקודמת הבינה את העניין כהלכה, אך לצערי אינני בטוח שגם הממשלה הנוכחית מבינה את הדבר. רבין עוד לא הגדיר את עצמו ביחס לשאלה.
ובכן, רבותי, את כספי צי"ם שהושקעו בהצלת רוזנבאום, נוכל להחזיר בקלות מסגירת מוזיאון ישראל. אבל לא די בכך. אני מציע לממשלה לסגור מיד את כל מוסדות התרבות בארץ, למכור אותם לקבלני-דירות, ולהשקיע את הכספים בקרן-קיימת להצלת מיליונרים. עם לוחם אינו זקוק לציור אבסטרקטי, לא לתיאטרון ולא לסטודנטים לפסיכולוגיה ולפילוסופיה. עם לוחם זקוק לאנשים בעלי יוזמה, ואם אין לנו כאלה — אנחנו נמציא אותם ונשעבד אותם ונממן אותם, כדי שיהיו לנו, ומהר, הישגים מרשימים שאפשר להצביע עליהם ולחנך לאורם דור חדש של משקיעים. דור חדש של מנכלי"ם. דור חדש של מיליונרים. ואז יהיה לארץ הזאת כוח-משיכה לגבי צעירים יהודיים בגולה, התוהים מהו המאפיין העיקרי של הזהות-היהודית שישראל מציעה להם.
אני חושב שהנושא ראוי להעמקה. אולי בכל זאת אקדיש גם לו מחקר.

תודה

לזר

את הבית התחילו לבנות באפריל 72. בפברואר 74 הבטיחו שיהיה מוכן בסביבות מאי. בשלהי יולי דיברו על אוגוסט-ספטמבר, וכשהגיעה ראשית אוקטובר, הפסיקו לדבר. את ההיכרות הראשונה שלי עם ענף הבניה עשיתי כאשר נכנסתי באחד הבקרים אל בין קירות דירתי המצטמחים וראיתי את איש מחלקת הבניה כשהוא מנסה לחפות על רווח בין שתי שורות לבנים ע"י תחיבת עיתון „מעריב" ביניהן.
„חבר", אמרתי לו, „זה שאצלך שורת-לבנים נראית כמו מערכת השיניים אצלי, זה מילא, אבל למה לסתום את החורים עם ,מעריב'?"
— „אז עם מה אתה רוצה שאני אסתום?", סינן הלה, „עם ,ידיעות אחרונות'?"
— „עם מלט", אמרתי, „שמעת על מלט?"
— „מלט היום יקר", פסק הבנאי, „ותוך מזה אחרי שישימו טיח לא יראו כלום, ובכלל, תגיד תודה!"
אמרתי תודה. גם לטייח אמרתי, לאינסטלטור, לנגר, לחשמלאי ולרשת הצבעים. הסתבר, שמה שאני מקבל, זה עוד זהב לעומת מה שהולך היום בעיר. שם, בעיר, אם אינך נוטל לבעל-המלאכה בציצית אוזניו, מוליך אותו אחר כבוד למקום עבודתו ועומד ומשגיח עליו בשבע עיניים בשעת העשיה — מובטח לך כי ביתך יתמוטט עליך לא יאוחר חודש משעת המסירה. ואם, חס וחלילה, תעז להעיר איזו הערה בגנות עבודתו של ה„בעל-מקצוע", מיד יארוז את כלי המשחית אשר לו וישאירך יתום ועריה בחברת חוריך וסדקיך.
דלת ההזזה בחדר השינה שלנו איננה ננעלת, וזאת משום שלשון המנעול הותקנה כך שתהא מרוחקת כדי שלושה אינץ' מלוע הסוגר, ותמורת זאת הרי היא מנקרת נקב קטן בארון הבגדים שממול. הנגר אמר שאני צריך להגיד תודה, כי היום, בעיר, עושים בדרך-כלל דלתות הזזה סטאטיות, נישט אהין און נישט אהער.
בקיר המפריד בין חדר השינה ובין השירותים הולך ומתפשט כתם ענק, שהוא תוצאה של דליפת רבתי בצנרת. האינסטלטור אמר שאני צריך להגיד תודה, כי ברוב המקומות שהוא מכיר, אנשים ישנים בחדר השינה שלהם על רפסודות.
הצבע השלישי, שערך תיקונים לתיקוניו של הצבע השני, והשאיר טביעות אצבעות סגלגלות על הקירות הלבנים וטביעות לבנבנות על ארונות המטבח הסגולים, הסביר כי נתקלקל לו סולמו ועל מנת שלא לעכב את העבודה, המשיך בצביעה כשהוא מטפס על הקירות. „תגיד תודה שלא השארתי טביעות כף-רגל", אמר הצבע.
וכשניגשתי בפעם המי-יודע-כמה לאמרגן והסבתי את תשומת ליבו למיטרד האקולוגי ההולך ומוקם בשטח שבו אמור היה להיות ביתי, צמצם עלי זה עין יבשה וסיכם:
— „תשמע, אם לאחר החורף, אחרי הרוחות, הגשמים והברד, הבית שלכם יעמוד במקומו, תגיד תודה".
ת ו ד ה.

קוראים כותבים

חברים נכבדים,
אינני „כתבן" מקצועי, אבל בתור מנוי משנת 1949, מרשה אני לעצמי להטריד הפעם את המערכת בבקשה לפרסם את השגותי למאמרה של דורית גפן ב„הותם" מ-6.9.74, ובמידת האפשר לדאוג לתגובה.
א. אני ואשתי הננו פועלים שכל חיינו עובדים לא קל ומתפרנסים בכבוד. מספר פעמים כבר סבלנו מ„שטויות", כפי שזה הוגדר בכתבתה של דורית גפן, כשפרצו את דירתנו והביאו לנו נזק ועוגמת נפש לא מעטה.
איני יכול להבין את יפי נפשה או/ו תמימותה עד לגיחוך של כתבתכם, שלא מצאה אף מלה או רמז של תוכחה או איזון לטענות של „אשת אסיר", שלא ידעה ממה בעלה מפרנס אותה, אחרי שהוזהרה לפני החתונה ע"י משפחתה, שהגבר שלה הינו „סובב העוסק בשטויות", לפי דבריה. מבין אני על פי סגנון הכתבה, שמגיע לברנשים אלו ומשפחותיהן הסעות מיוחדות + אולמי המתנה ממוזגי אוויר לפגישותיהם האינטימיות, וזאת בהתחשב בתרומתם הגדולה לחברה. אני לפחות בדעה שרב חלקם של „יפי נפש" כגון הכתבת + הסלחנות או התמימות של הקובעים בעידוד השכבה הזאת שהיא כמעט ללא תקנה.
ב. אולי לדעת הכותבת וכל מיני פסיכולוגים, קציני מבחן סלחניים וכו', חייבים גם לדאוג לדמי חופשת הוגנים על מנת להבטיח את רמת חייהן של משפחות הפושעים כל זמן שמפרנסיהן בכל זאת נמצאים מאחורי מנעול ובריח.
מציע אני למערכת ולכותבת ליזום שורת כתבות על קורבנות הפושעים שנשדדו והוכו, ודירותיהם נפרצו וכגמול חייבים עוד לעבוד שעות נוספות על מנת לפרנס את „מיטיביהם" בתנאים הוגנים, אנושיים היאים לחברה מתקדמת.
מסיבות ברורות מבקש אני לא לפרסם את שמי המלא.

בברכת חברים,
י. ש.

תשובתה של דורית גפן:
א. אשת האסיר ידעה, כי בעלה עובד כחייט מאז שהתחתנה. „השטויות" קרו לפני הנישואים — הוא גם שילם עבורן.
ב. לא צריך להיות „יפה נפש" או „תמים" כדי להאמין שצריך למנוע סבל מיותר ממשפחות האסירים. בין מקום המתנה סביר לבין אולמות המתנה ממוזגי אוויר יש עדיין כמה אפשרויות, שהיו אולי מתקבלות גם על דעת הכותב.
ג. הכתבה התייחסה ל„אשת האסיר" ולא לאסיר — והאשה בוודאי שלא חטאה.
ד. הצעת הכותב תילקח בחשבון.

מה הולך?

בעריכת גיורא מנור

הירצח אדם סרט כדי לפתור בעיותיו?

אם זקוק הדבר להוכחה, הרי שהסרט הישראלי „אדם", המוצג כעת על מסכי-קולנוע אחדים בארץ, הוא עדות חיה לכך שטכניקה לבדה אינה מספיקה כדי ליצור יצירת אמנות.
הדבר המרשים ביותר בסרט הוא, לדעתי, הצילום הצבעוני, התאמת הבגדים לריהוט, וכל אותם פרטים קטנים של צילום צבעוני שאינו צילום „שחור-לבן בצבעים", משמע, לצבעים הצדקה כשלעצמם.
כבר סבור הייתי שהסרט הישראלי למד לדבר בשפת אנשים תרבותיים — כגון בסרטו של אברהם הפנר או ב„עיניים גדולות". וכאן שוב חוזר החזיון שמקנה, אולי, לצופה הממוצע הרגשה שהוא אינטליגנטי מאוד, משום שחיצורים שעל הבד הם באופן יחסי אווילים גמורים, מתבטאים בצורה מוזרה ומלאכותית, מקשקשים שטויות דווקא כאשר הם מנסים להיות מלומדים ואינטלקטואליים, ובכלל כולם אנשים שלא הייתי מקבל הזמנה לבלות בביתם ערב על כוס קפה ועוגה.
כביכול מסופר כאן על אחד ד״ר אדם, רופא בעל נכסים, המנסה להוכיח לעמיתו הפסיכולוג שקביעתו, שאדם אינו נהפך לרוצח כדי לפתור בעיותיו, אינה נכונה, בכך שהוא מביא את הפסיכולוג לידי כך שירצח את מתנגדו.
הסרט כולו מצולם בווילות מפוארות ומכוניות-פאר המעלות על הדעת אסוציאציות הקשורות בהעלמת הכנסות-עתק ממס-ההכנסה. האווירה כולה היא של „עשירים חדשים," "PARVNU" מובהקים, שבדירותיהם ניכרת ידו של ארכיטקט-פנים וחוסר התרבות של דייריהן. כפור שולט בהן. רק השוטרים (וישינסקי, שמואל עצמון), שהבמאי מנסה לתארם כ„טיפשים", הם אנושיים, ומדברים כפי ששוטרים ישראליים מדברים, אינם מנסים להיראות יותר מלומדים משהם, ועוסקים במקצועם פשוטו כמשמעו. איזו הקלה.
ההמצאה עצמה — החוקר המוכן להיות קורבן ובלבד שיוכיח את צדקתו — היא מעניינת.
אלא שהמחבר — שהוא גם הבמאי, יונה דעי — אינו עוסק בפסיכולוגיה, אלא ביצירת אווירת מתח מלאכותית על-ידי מבטיו מזרי האימה של הדוקטור (שמואל קראוס) וגבותיו המורמות באימה ותמיהה של הפסיכולוג (אילן דר).
הרופא הסאדיסט הוא בהחלט תופעה שמן הראוי לעסוק בה. אולי באמת יצר האכזריות יכול למצוא לו סובלימאציות שונות מועילות, כגון אצל קצב או מנתח. וגם ההנחה שסאדיסט עשוי על נקלה להפנות את שינאתו כלפי עצמו היא בהחלט מתקבלת על הדעת. אבל כל זה אינו מופיע בסרט, שאינו עוסק במניעים או בפסיכולוגיה, אלא בהיציקוקיות של הרצליה-פיתוח.

„אמנות הצילום" - נגטיב

מספרם של חובבי הצילום והצלמים המקצועיים בארץ רב מאד, לכן נודעת חשיבות להוצאת כתב-עת לאמנות הצילום. במשך השנים האחרונות הוציאו זב פרחודניק ואורי אבנון את „אמנות הצילום", ואם כי אפשר אולי לבקר את תוכנו, בלי ספק היה זה שירות חשוב לצלמים. אלא שאליה וקוץ בה.
ממדור הצילום בקיבוץ הארצי נמסר לנו על־ידי רכז המדור, מוזי חלילי, שהחוברת חדלה להופיע מזה חודשים אחדים. דבר זה כשלעצמו הוא מצער, אבל נלוות אליו תופעה חמורה יותר — אלה אשר שילמו את דמי המינוי השנתי בסך 30 ל״י אינם מקבלים דבר תמורת כספם. בגוף החוברת לא מצויין בשום מקום (מכל מקום כותב שורות אלה לא מצא אינפורמציה זו) האם החוברת היא ירחון, דו־ירחון ובכלל תמורת מה משלמים את דמי המינוי.
מכתבים למערכת (טעטם המדור) הוחזרו כשעליהם מוטבעת החותמת „לא ידוע". פרט לתיבת הדואר אין כתובת אותה אפשר לאתר, וכן אין לערוך ולמו״ל מספרי טלפון. משמועות התברר שכאילו אין החוברת יוצאת עוד בשל שירות ממושך של העורך במילואים, ממקורות אחרים — שלא היתה אפשרות לבדוק את אמיתותם — נמסר לנו שלמעשה נסע העורך לאמריקה ובכיסו נשארו דמי המינוי ששולמו.
מה שהיו ל„אמנות הצילום" ל״ל רק 1000 מנויים — גם אז מגיע הסכום ששילשל העורך לכיסו ל־30,000 ל״י. (אם נניח שבכל זאת יצאו כמה חוברות בתקופה זו, הרי עדיין נשאר בידיו כסף רב.)

ידוע לנו שנשקלת פניה למשטרה בעניין. אם העורך או המו״ל יקראו רשימה זו — נשמח אם יתקשרו עימנו ונפרסם ברצון את תגובתם להאשמה.

הצועני - חי. שר ושורק בתל־אביב

הצוענים של „מועדון הצועני השורק" מספרים לנו — מלבד בשריקה — גם בשירה, ריקוד, נגינה, מלל וחיוך — ש„טוב לאהוב". זה המופע הראשון שהופק על-ידי תיאטרון פרטי, בשיתוף עם אגף הווי ובידור של צה״ל, וחלק ניכר מהצגותיו מועלות בפני חיילינו, באי-שמים השונים...
זהו בהחלט מופע המסווג לתחום הבידור הקל-קליל, שאינו דורש מהצופים מחשבה עמוקה, אינו מביע רעיונות פילוסופיים ולא מביא בשורה חדשה, ומכיוון שאין בו שום יומרה להיראות רציני ומתוחכם, איננו רוצים, ואיננו יכולים, לטעון נגדו כל טענות שחן בתחום זה. עם זאת, יש לדרוש גם ממופע בידור קל המיועד לערבי הקיץ הכבדים — שיעמוד על רמה נאותה. דן אלמגור הוא חביב, וכשרונותיו אינם מוטלים בספק, אבל, בהיותו בפעילות תמידית, אם בתרגומים, אם בכתיבת תמלילים חדשים משלו — יוצא שכמות החומר היוצאת מתחת ידיו פוגעת באיכות אותו תומר עצמו. וכך מצאנו ב„טוב לאהוב" כמה פזמונים וקטעי קישור בעלי רמה סבירה, ולצידם קטעים רבים יותר שרמתם פחותה והם מבוססים על קלישאות או בדיחות לעוסות.
ולא שהקהל לא נהנה ולא צחק. להיפך! אלא שהיה זה אותו צחוק רגעי, מיידי, שלאחר זמן קצר אינך זוכר את סיבתו. וחבל. מפני שמאדם כדן אלמגור ניתן לדרוש מופע ברמה גבוהה ואחידה, כתוב ביתר מחשבה, ולא עשוי כחלטורה, כלאחר יד.
התכנית „טוב לאהוב" היא המשך ישיר לסדרת הטלוויזיה „מועדון הצועני השורק". בעוד שבכל אחת מתכניות הסדרה הטלוויזיונית היה נושא אחד, כמו „שירי-ים", שירים מהווי הלימודים וכו', הרי שב„טוב לאהוב" אנו מוצאים נושאים רבים וסגנונות שונים, ואין הדבר גורע, בשל חוסר היומרה של המופע.
כך ניתן למצוא פזמונים מתורגמים משל החפושיות, ז'ק ברל, בוב דילן, פזמון בקצב הסמבה, בצד קטעי קישור עם רמזים גסים (תרתי משמע) לכיוון „דקאמרון" ו/או „מחברות החשק", פארודיה חביבה מאד על האופרה, וספק פארודיה, ספק בימוי רציני, לסגנון הלהקה הצבאית הממוצעת בשיר „טוב לחיות". הצוענים והצועניות הצעירים הנוטלים חלק בהצגה הינם, ברובם המכריע, יוצאי להקות צבאיות ובתחילת דרכם האמנותית, ומהווים

„טוב לאהוב" — (מימין לשמאל) אופירה גלוסקא, שמוליק בילו, ציפי מור, אביבה שמואלי

צוות סימפטי, בעל שילוב קולות יפה ונעים לאוזן (לצד המוסיקלי אחראי קובי אשרת) ובהיותם צוות ללא „כוכב" או „מסמר הערב" — ניתנה לכל אחד מהם הזדמנות הוגנת להראות את יכולתו, לפחות בקטע סולו אחד.
הגברות שבהצגה הן אופירה גלוסקא, שקולה צלול ויפה כתמיד, ורק חבל שגלש לפעמים לרגשנות יתר. ציפי מור, יוצאת להקת פיקוד דרום, וכן אביבה שמואלי.
לנערה הרביעית, אסתי קוסוביצקי, („ערב שירו נעמי שמר"), יש קול ערב, היא בוגרת החוג לתיאטרון באוניברסיטת תל-אביב, ומשחקת מקצועי על רקע בוגרי הלהקות הצבאיות, הפחות מהוקצעים.
הנערים שבחבורה הם איציק בן-מלך ושמעון ויצמן (יוצאי להקת הנח״ל) ושמואל בילו („להקת גייסות השריון"). שלושתם נחנו בקולות נעימים ובהופעה טובה על במה. איציק בן-מלך הוא קומיקאי חביב להפליא, ואם יצליח להתגבר על נטייתו לשחק אב-טיפוסים ויחדל להשתמש במה שקוראין „מניירות" — הרי שנזכה בשחקן קומי מוצלח.
שמעון ויצמן („אנו-אנו הפלמ״ח") חינני מאד על הבמה. דומני שהצד החזק שלו הוא התנועה, שהיא קולחת וחופשית.
הצוענים שרקו לשרביט בימויו של בני פורת, בתוך תפאורתו של זאב ליכטר, שהיא פשוטה ומשרתת את הבימוי ואת השחקנים, וכך טוב. פה ושם ראינו הברקות של העמדה, כמו שימוש יפה בתאורה וצלליות, וניתן לסיים ולאמר ש„טוב לאהוב" ונחמד לראות... (מ.א.)

ערב קאמרי של מחול

מאז חידשה פעולתה הלהקה הבין־קיבוצית למחול, לאחר ההפסקה שנגרמה בשל המלחמה, עובדים חבריה שלושה ימים בשבוע באולפן שבקיבוץ געתון על תכנית מחולות חדשה, ובה בשעה הם החלו בהופעות ביצירות המוכנות עימם זה כבר, שבחלקן נוצרו עבור המופע „ניחוחי חציר".
בלהקה שבעה רקדנים (זכרי דגן, יונת אוסמן, מרים הרץ, מרתה רייפלד, מייק לוין, נועה שור ושרה בליץ) ותכניתם החדשה היא קאמרית בהיקפה ובצורתה — והיא ניתנת לביצוע לא רק באולמות האיזוריים אלא גם על במות מקומיות, בחדרי האוכל או אולמות-הספורט המצויים ב־משקים.
במחשבה להביא את המחול אל הבית הקיבוצי יש חיוב — אולם הכרחי להבטיח את התנאים הטכניים הנאותים כדי שההופעה עצמה לא תיפגע, ועל ידי כך ייגרע גם מערכה ומכוחה לקרב את הקהל אל המחול המודרני.
כקבוצת רקדנים נראה שהלהקה מתפתחת כל העת ורמת הביצוע טובה מאוד, וההופעה שלהם סימפאטית. הבעית, כרגיל, היא בשטח הכוריאוגרפיה.
הערב נפתח על ידי „דרכים בעבותיה" — מעין הדגמת צמיחת מוטיבים של מחול מתוך התרגול היום־יומי. יצירה שיש בה מומנטים יפים. התחלות שאינן מתפתחות לשלמות, אולי בשל עצם הנושא. ייתכן שדרך שזירה פוליפונית של מומנטים אלה היתה מבהירה אותם לצופה — ונושא המחול עצמו, הטכניקה, לא היתה נעלמת בתוך המערבולת.

זכרי דגן ושרה בליץ

שתי היצירות השלימות ביותר בערב היו, לדעתי, „קווים מרוסקים" של פלורה קושמן — כוריאוגרפית העובדת באנגליה שמצאה שפה משותפת עם הלהקה הקיבוצית והעומדת לחזור לעבוד עימה בחורף, והמחול של יהודית ארנון לפי רומנסה של שומאן, שסיים את הערב.
במחול זה לחמש בנות יש יופי שבפשטות, שקט שב־הארמוניה. אבל משום כך מסתיים הערב בנימה רגועה אולי יתר על המידה.
שני המחולות של הדה אורן — „הנקרעים" ו„שיח משוחחים" המצחיק שיש בו הדים של קרנקו, כבר ראינו במופעי „ניחוחי חציר".
„הגרעין והקליפה" של יהודית ארנון בביצוע שרה בליץ וזכרי דגן יש בו פרטים יפים של תנועת ידיים ומצב מפתיע במקצת, כאשר מבין רגליה וזרועותיה של זכרי בבגד החום (הקליפה) נולדת שרה — הגרעין, הצומח ומתפתח לצמח ירוק־בהיר. יש כאן מעין היפוך התפקידים הביולוגיים — הגבר הוא „המיכל" ממנו בוקעים חיים חדשים, מעין לידה מוזרה.
הלהקה מתלבטת בקשיים טכניים של החבורה והגבורת־קול, אולי בשל הדישה המקובלת על גוברות ברית התנועה הקיבוצית, שרק מופעי ראווה „מפוצצים" ראויים להשקעת כספית של ממש, ואילו פעילות אמנותית רצינית אך צנועה בממדיה כגון „בימת הקיבוץ" או להקת המחול הינו „בובוז" וכל המקצץ את כנפיהן עושה שירות חשוב לקופת ה„בריות". בעיני השקעה בתכנית היכולה להיות מוצגת על כל במה בתוך התנועה הקיבוצית אינה נופלת בחשיבותה מן האירוע התנייני החרוזים יוקרה יוקרה ביוקר — אבל ללא עבודת התשתית האמנותית אין טעם במופעי־ראווה.

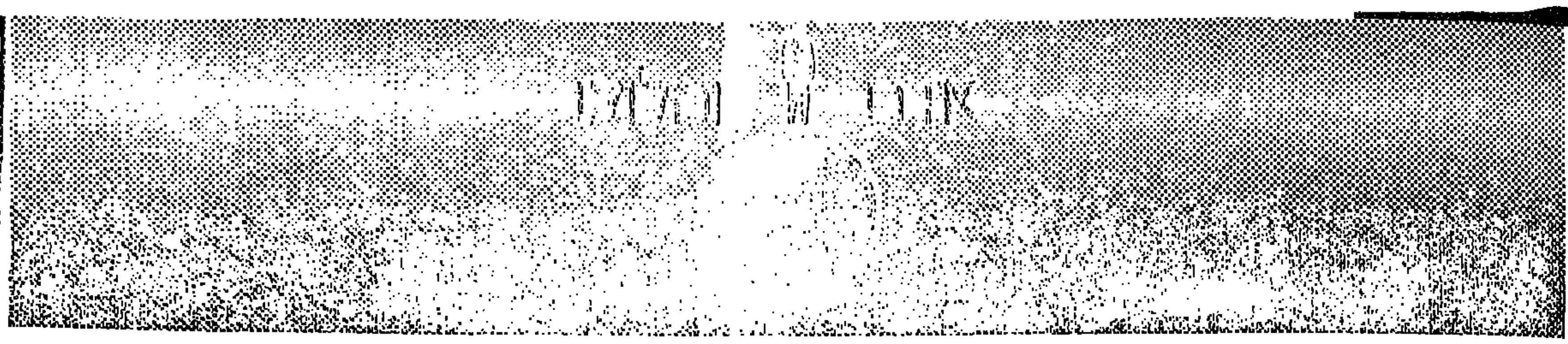

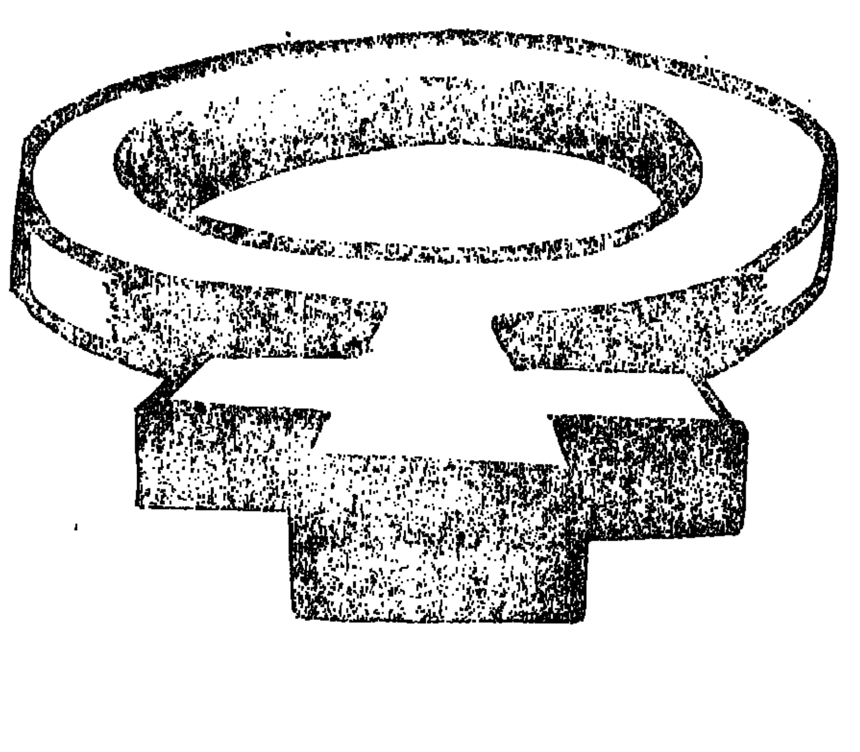

בוקר לא־עבות אחד, בו אשית ינואר 1975, תתעורר אשה עבריה ו־כליבה שמחה וגיל. הנה התחילה שנת האשה הבינלאומית, וגם היא בתוך העסק. היא קראה בעיתונים כי מזכ״ל האו״ם קורט ולדהיים פנה למשלחות ישראל באו״ם והעיר את תשומת ליבה להחלטה מס. 3010, שהתקבלה ע״י המליאה ב־1972 בדבר „שנת האשה הבינלאומית". השנה היא בינלאומית, לא האשה.

אשה עבריה יודעת שאם האו״ם מחליט הרי שהאו״ם מקיים. הנה הכריז פעם האו״ם על שנת המזון ומאז אין רעבים בעולם, היותה גם שנת הבריאות הבינלאומית ופסו ה־מחלות מעל פני הארץ, היתה שנה גיאופיזית ומאז אין כתמים על ה־שמש. שנת שלום-ואחוות-עמים טרם הוכרזה, וחבל. זה היה פותר בין ה־יתר גם את בעיות המזרח-הו־תוך והתיכון, שלא לדבר על אפריקה ו־אירלנד.

מילא, אין שנת שלום, אבל גם שנת-האשה לא הולכת ברגל. לאור הצלחותיהן של השנים הבינלאומיות הקודמות אין לה, לאשה עבריה, צל של ספק שבשלהי דצמבר 1975 ייפתרו כל בעיותיה. יען כי ה־או״ם, על כל שלוחותיו, יפעל ל־מען:

- קידום שוויון בין גברים ונשים;
- הבטחת השתלבות מלאה של נשים בכל המאמץ לפיתוח, בעיקר ע״י הגדלת אחריותן של נשים ותפקידן החשוב בפיתוח הכלכלי, ה־חברתי והתרבותי, במישור לאומי, אזורי ובינלאומי...
- הכרה בחשיבות ההולכות וגדלה של נשים בפיתוח יחסים ושיתוף פעולה ידידותי בין מדינות ולחיזוק השלום בעולם.

אשה עבריה קראה בעיתונים ש־בישראל הוטל על מועצת-ארגוני-נשים לחכין אירועים מתאימים לכ־בוד שנת האשה הבינלאומית ולדאוג לקיומם. כדי לעשות ולתכנן משהו התכנסה עוד ביוני 74 ועדה מיוחדת, בה נציגות של הארגונים החברים במועצה. לא היה לה מושג, ל־אשת עבריה, שכל-כך הרבה אירגונים מייצגים אותה: מועצת-הפוע־לות וויצ״ו ותנועת-האשה-הדתית-לאומית ובנות-ברית וארגון-נשים-ליברליות ואגוד-נשים-אקדמיות ו־אגוד-משפטניות ואגוד-מועדוני-ה־סורופטימיסט ותא-העתונאיות ו... זהו זה. מספיק לה. היא בהחלט מרגישה מיוצגת על הצד הטוב ביותר.

טוב לה, לאשה עבריה, על הלב, כי היא יודעת שלא יזניחו אותה ב־שנת הבינלאומית שלה. הנה הוועדה ישבה, בראשותה של גברת פניה הרצוג, והמליצה על תכנית הפעולה:

לפנות לנשיא מדינת ישראל ול־בקשו להכריז על פתיחת שנת האשה הבינלאומית במשכן נשיאי ישראל בתחילת ינואר 1975.

זאת החלטה שאין שנית לה ב־חשיבותה, גם משחק הגמר של גביע המדינה בכדורגל לא ייערך ללא נוכחותו של כבוד הנשיא, ואם משום מה ייבצר מכבוד הנשיא לבוא, תר־גיש את עצמה הקבוצה המנצחת מקופחת מאד. המפסידה לא-כל־שכן.

לקיים אירוע בכנסת (עצרת) ב־השתתפות אורחות כבוד רמת מעלה.

החלטה זו ממלאת את ליבה של אשה עבריה שמחה וגיל, כי היא עוקבת בקביעות אחרי הדיונים של הכנסת, מעל מסך הטלוויזיה, וה־אווירה החגיגית רבת החוד השוררת במשכן ממלאת את ליבה חרדת קו־דש. היא גם יודעת שיש לה בכנסת שמונה נציגות, לפחות 10%, אבל גם הגברים לצידה, כפי שהוכיחו בהצ־בעותיהם. באשר לאורחות רמת מע־לה זה בסדר גמור מצידה. היא דוו־קא מחבבת את גולדה.

לקיים כנס של מנהיגות ממדינות שונות בעולם ב„מרכז כרמל".

טוב, היא אישית לא תשתתף בכנס זה כי אינה מנהיגה. היא ב־קושי נוהגת וגם אז צועקים לה „גברת — למטבח!", אבל היא יוד־עת כמה זה חשוב להגביר את ה־תיירות ואיך תעלה קרנה של ישר־אל בעיני הגויים אם גברת גנדי ו־גברת בנדרנאיקה יתארחו במרכז הכרמל.

לערוך פעולות הסברה וחינוך, כגון תערוכות במוזיאונים, תחרויות וחיבורים בבתי-הספר, חידונים ועוד.

בעיני אשה עבריה זה נראה קצת כמו מהדורה מוגדלת של „יום האם", אבל היא דווקא אוהבת את יום האם. היא גם אוהבת לעזור ל־ילדיה לכתוב חיבורים על אמא ש־יש רק אחת, על אמא שעובדת כל כך קשה, על אמא המחנכת את יל־דיה לתפארת האומה... והחידונים יכללו, מן הסתם, שאלות מעשיות, כגון: כמה שעות ביום מקדישה ה־אשה לבישול, בהתחשב בעובדה ש־מקרר חשמלי נחשב למוצר מותרות.

לעבד הצעות חקיקה, תכניות לי־מודים ושעות לימודים.

היא בעד חקיקה. גם היום מונ־חות על שולחן הכנסת אי-אלה הצ־עות חוקים שמטרתם להקל על חייה של אשה עבריה ולהפכה לאז־רח שווה-זכויות במדינה, הן כל כך חשובות בעיני הכנסת עד כי אין היא מעזה להעבירן לממשלה, הן כל כך יקרות לה, עד שהיא שומרת עליהן בשבע עיניים ומעבירה אותן כמו נכס יקר-מציאות מקאדנציה לקאדנציה. אבל, אם נכרוך את ה־חקיקה ביחד עם תוכניות לימודים ושעות לימודים אולי משהו יזוז. ה־וועדה של מועצת ארגוני נשים ת־תכון, למשל, לשנת האשה הבינלאו־מית הצעת חוק ביטוח תאונות ל־עקרת-הבית וגם הוספת שתי שעות לימוד של היגיינה אישית בבתי־ספר תיכוניים. לאחר מאבקים ולחצים יסכים משרד החינוך להוסיף שע־תיים של היגיינה בכל שליש בכיתות י״א, י״ב וכך גם אנו ניגנו הצעת ה־ביטוח — הושגו המטרות בחמישים אחוז!

לקבוע סמל שיציין את שנת ה־אשה בישראל ואשר ילווה את כל הפרסומים והאירועים.

מילא, זה הכרחי. כל מפעל הראוי לשמו יש לו סמל. איך בכלל אפשר לעשות משהו ללא סמל המלווה את הפרסומים?

לפנות בעניין הטבעת בול מיוחד וחותמות לציון שנת האשה.

גם זו מחווה של כבוד. כל אירוע המכבד את עצמו דורש שיטביעו לו בול. ואשה עבריה רק מקווה שיהיה זה בול בעל ערך מינימאלי, כדי ש־תוכל להכפיל אותו בלי דפיקות לב בכל הגליונות, השורות, הפינות, ה־צמודים, המעטפות ויתר קללות וז־שירות הבולאי — שבעלה ובניה יז־מינו לאוסף.

להרחיב את הוועדה ולצרף נצי־גים של משרדים ממשלתיים.

בטח! מה ערכה הביצועי של ה־וועדה ללא נציגי משרדים ממשל־תיים! בפרט משרד הפנים והדתות.

נבחרו ועדות משנה לקידום ה־נושאים השונים: תקשורת (כדי ש־ברדיו ובטלוויזיה יהיו גם במאיות ומפיקות ולא רק עוזרות למפיק או לבמאי), חינוך, ותרבות ואמנות (לחנך את הילדים לאהוב את אמא, את הנהגים לא לקלל את הנהגת, את הבוסים לא להתעסק עם ה־מזכירות), כנסת וחקיקה (לחקים לכנסת הבאה רשימה נפרדת של נשים שתזכה — על בטוח — ב־50% של מנדטים, לפחות. אולי גם יותר, כי כמה נשים תשפענה על בעליהן ובכלל הציבור מאוכזב מהתנהגות ה־נוכחית), יחסים בינלאומיים (מי־שהו כבר יסע לחו״ל על חשבון משל־מי המסים). בהתאם להצעת יו״ר הוועדה טובם שוינה הרצוג, אשר בעבר ייצגה את ישראל במוסדות או״ם שונים, תהיה מרכזת הוועדה להכנת שנת האשה.

הדבר יאפשר לה, אולי, להיעזר מישיבת הכנסת, בה יוכרע גורל חוק ההפלות. גם בלעדיה סיכויים טו־בים לחוק זה להיגנז.

טוב לה לאשה עבריה. הכל דוא־גים לה, אפילו האו״ם, בהתאם ל־החלטה 3010. והוועדת של מועצת ארגוני הנשים תכננה כבר כל כך הרבה פעולות עניינות וחשובות ש־יעלו את קרנה של האשה בעיני ה־ציבור ויקלו על חייה.

אשריני, אשה אני — מחויבת לה בנתה אשה עבריה והולכת למטבח לחדיח כלים, כי אם תבקש מבעלה שיעשה זאת יגידו עליה שהיא כלי־בתא.

בעריכת צביה בן שלום

רדיו

יום ו' — 4.10

✱ רשת א' ✱

08.10 מיתרים מוסיקליים — [illegible]: סונטה מס. 7 אופוס 5 לכינור; דבוסי: רביעיה במי־מינור לפסנתר וכלי־קשת; [illegible]: רביעיה מס. 5 לכלי־קשת

09.05 מהקלטות התזמורת הסימפונית ירושלים — רשות השידור (סטראו) [illegible] קפריצ'יו לכינור ולתזמורת; שומאן: סימפוניה מס. 4; לאוגוסט הרבי־שטיין: „תקופת הזהב"; דביוסי: טריטה [illegible]

12.05 הקונצרט שלי

13.05 קונצרט צהרים — ויואלדי: קונצ'רטו ב־פה־מג'ור ל־4 כנורות ו־לתזמורת; ברהמס: סימפוניה מס. 4 במי־מינור, אופוס 98

14.10 לאם ולילד

15.05 קבלת שבת

16.11 המורה התיכון

17.05 מוסיקה קלאסית ב־בקשתך — מנדלסון: מו־סיקה ל„חלום ליל־קיץ", אופוס 61 — מבצעים: צילה גרוסמאייר — טס־ראן, התזמורת הסימפו־נית ירושלים בניצוח לו־קאס פוס, עם המקהלה הקאמרית של האקדמיה למוסיקה על־שם רובין בהדרכת סטנלי ספרבר

18.05 מה נשמע

18.30 שבועון לספרות

19.05 הטור השבועי

20.05 ניגונים

21.05 קונצרט ליל־שבת (סטראו) בעריכת אלכ־סנדרה מלמד — ראמו: „הפלאדינים", קטעים מ־תוך האופרה־באלט; פו־רה: פנטסיה לפסנתר ו־לתזמורת; גלאזונוב: סימפוניה מס. 3 ברה־מג'ור

23.05 סיפורדיו — „אדם וזולתו"

21.35 מינאלה

✱ רשת ב' ✱

13.05 בחצי היום

14.10 עד ארבע

16.11 אנעים זמירות

17.05 אתמולים

18.05 על כבוד המשפחה

21.05 החבריה קוראים לי מנגינות

23.05 בירה ומצב־רוח

✱ גלי צה"ל ✱

06.05 צלילי בוקר

08.05 יומן הבוקר

09.05 ד"ש עם שיר

09.55 לעולם לא אשכח

11.05 חמים וטעים

11.55 הקולות שמאחורי ה־סיפור

12.05 יומן הצהרים

14.05 משלנו — מצעד ה־פזמונים העבריים

16.05 טעם המן — תכניתו של יהורם גאון

17.05 כחול המטפחת — טובה פירון ושיריה

18.05 השבוע — מגזין ש־בועי

19.05 שעה שכולה נעמי שמר

20.05 תיק אישי — עם דייר גבי כנען שנלחם בסואץ

21.05 עם מלחין אחד — דבוז'אק

22.05 שעת רצון — עם ג'ודי סילבר

23.05 פזמונאי העבר — דן אלמגור מספר על פזמו־ניו של נתן אלתרמן

00.05 יומן חצות

00.30 ציפורי לילה

02.00 שעה קטנה של נעו־רות

03.00 פזמונים אל תוך ה־שחר

שבת — 5.10

✱ רשת א' ✱

[illegible] שירית לשבת — [illegible]

[illegible] צליל הבוקר

[illegible] [illegible]

[illegible] יומן השבוע

[illegible]

13.05 [illegible] בצהרי שבת — ויוואלדי: קונצ'רטו „ה־סתיו" מתוך „ארבע העו־נות"; מוצארט: סרנדה מס. 9 ברה־מג'ור, ק. 320 („הצופר הדואר")

14.10 לאם ולילד

15.05 מוסיקה קאמרית — בוקריני: חמישיה ברה־מינור לגיטרה וכלי־קשת, אופוס 50

16.10 ואני תפילתי

17.05 רצף מוסיקאלי

18.05 חליל בזמר — [illegible] קלוד דביוסי — סוויטה בעריכת עדה ברודסקי — [illegible]

18.40 רומנסות ספרדיות

19.05 מילים שנכנסות לג־עת

20.05 רסיטל — שרה פוכ־סון־היימן (פסנתר) — היידן: סונטה מס. 11 בפה־מג'ור; פולנק: תמי־שה אמפרומפטו; צ'אר־לס אייבז: סונטה בין עמודים; ג'ואן פרנקס־ויליאמס: שלוש מיניא־טורות

21.05 המבדיל

21.?5 מוסיקה קלאסית ב־בקשתך — שוברט: סו־נטה בלה־מינור לצ'לו ו־פסנתר („ארפג'יונה"); שומאן: „פרפרים"; דבו־ז'אק: „אגדות", מתוך אופוס 59

✱ רשת ב' ✱

12.05 אותי זה מצחיק

13.05 בימות ובדים

13.40 זכרונות ארץ־ישראל

14.10 לאן הערב

14.25 מוכר וחביב

15.05 ג'יליולה צ'ינקווטי סיפורה של הצלחה

16.10 שירים ושערים

18.05 הנושא בטיפול

18.30 ממגרש הספורט

21.05 מקום בצמרת — מצ־עד הפזמונים הישראליים השנתי לסיכום שנת ה־פזמונים תשל"ד ובחירת זמר השנה, זמרת השנה ולהקת השנה

21.45 מוצאי ספורט כ"2„צ'ארד4" וסלה וסלה

✱ גלי צה"ל ✱

06.05 שבת בבוקר

09.05 סנדוויץ' של מער־כונים ופזמונים

11.05 אסתר עומרים בב־סיס ח"א

12.05 נסיון אישי — עם מפקד בשיריון

13.05 שאלות אישיות — יעקב אגמון מראיין את אלי שגיא ז"ל

14.05 היום השביעי — ש־עתיים עם והירה חרי־פאי

16.05 על נושא אחד

17.05 השבוע — יומן שבו־עי

19.05 ממנו אליך

20.05 ברצונכם

21.05 מסורת מסורת

21.35 שירים מתוך סרטים ומחזות מוסיקליים

22.05 כלים שלובים

23.05 בוא נדבר עם נתן דונביץ

00.05 יומן חצות

00.30 ציפורי לילה

02.00 שעה קטנה של נעו־רות

03.00 פזמונים אל תוך ה־שחר

יום א' — 6.10

✱ רשת א' ✱

08.10 קונצרט בוקר — באך: טוקטה ופוגה [illegible]; [illegible] ק. 417; [illegible] פילונזים [illegible]; פירה: רביעיה ב־[illegible] לפסנתר וכלי־קשת; ברוך: [illegible] לכינור ולתזמו־רת; [illegible]: „זכרונות מ־בראזיל"

11.15 שיר ושפנון

12.05 רסיטל — ריצ'ארד ליפר (קלרנית), ג'יי גור־ניק (פסנתר) — [illegible]: שלושה פרקים לקלרנית־סולו — [illegible]: אטיודים [illegible] לפסנתר; [illegible]: שלושה קטעים ל־קלרנית־סולו; מושקוב־סקי: אטיוד, אופוס 41 מס. 1, לפסנתר

13.05 קונצרט צהרים — צ'ימרוזה־בנג'מין: קונ־צ'רטו לאבוב וכלי־קשת; סיבליוס: סימפוניה מס. 2 ברה־מג'ור, אופוס 43

14.10 לאם ולילד

15.05 רדיודע

16.11 מוסיקה וינה — פו־ניק צ'קוני: „דומיות" לאבוב, קלרנית, סכסופון ובסון; בנציון אורגד: שני פרקים לפסנתר; הנס־יורגן הנצה: קונ־צ'רטו מס. 1 לכינור ול־תזמורת; גלבוע: „14 א־פיגרמים לאוסקר ווילד"

17.10 מוסיקה ליום ראשון (סטראו) — מונטברדי: „שירו לה'" („קנטו דו־מינו"); ק.פ.ע. באך: מגניפיקט ברה־מג'ור

18.30 עם ישראל חי

19.25 קלאסי וקל

20.05 מאולמי הקונצרטים שלנו — התזמורת הפיל־הרמונית הישראלית ב־ניצוח זובין מהטה — קליינזינגר: „סאבי ה־טובה"; מוצארט: סימ־פוניה מס. 39 במי־במול מג'ור; וייטאן: קונצ'ר־טו ברה־מג'ינור לכינור ו־לתזמורת

21.25 אמני האתמול — הפסנתרן יאן איגנץ פ־דרבסקי

22.05 אבות אכלו בוסר — שיחות עם חייל לציון שנה למלחמת יום הכי־פורים

23.05 מוסיקה קמרית — מוצארט: חמישיית כלי־קשת בסי־במול מג'ור, ק. 174; בריטן: רביעיית כ־לי־קשת מס. 1 ברה־מג'ור, אופוס 25

✱ רשת ב' ✱

13.05 בחצי היום

14.10 לי ולך — שיר וברכה

16.30 מצעד הפזמונים ה־לועזיים

21.05 לטעמי — עם המו־סיקאי ירון גרשובסקי

22.05 ממני מני

23.05 אדום עתיק

✱ גלי צה"ל ✱

יום ב' — 7.10

✱ רשת א' ✱

08.10 בגן האמנים — עם המנצח אנדרה קוסטלאנ־נץ, [illegible], זמרת האלט מ־רין אנדרסון, מקהלת ה־טרומבונים של איסטמן, [illegible] ומקהלת „[illegible]"

09.05 קלאסי וקל

10.05 נגינה בצוותא — [illegible]: סונ־טה לחליל ויולה; היי־דן: רביעיה מס. 32 ב־דו־מג'ור, אופוס 54 מס. 2; סטרבינסקי: סויטה איטלקית, לצ'לו ופסנתר

11.05 פרקי נגינה — עם רביעיית גוארנרי — גרש־וין: שיר־ערש; היידן: אנדנטה ומנואט; שו־ברט: פרק־רביעיה בדו־מינור; מנדלסון: וריי־אציות וסקרצו; פוצ'יני: „כריזנטמות"; וולף: אינ־טרמצו

13.05 קונצרט צהרים — מחולות מ. בן־חיים: „מ־חול וקריאה"; דביוסי: מחולות קודש וחול לנבל ולתזמורת; קופלנד: סימ־פוניית־מחול; קראל של־מון: „דליה", רפסודיית־מחול

14.10 לאם ולילד

15.05 לקראת שמחת־תורה

16.11 פיוטים לחג

16.30 מוסיקה קלאסית ב־בקשתך — מנדלסון: ה־פתיחה „רואי בלס"; רח־מנינוב: קונצ'רטו מס. 2 לפסנתר ולתזמורת; צ'יי־קובסקי: סימפוניה מס. 5 במי־מינור, אופוס 64

18.05 תווים, קווים וכוכ־בים בסימן החג

19.05 מים בישראל

21.05 קונצרט ליל־החג — (סטראו) — משה עצמון מנצח על התזמורת ה־פילהרמונית של ברלין, סולן: פנחס צוקרמן (כי־נור) — ג'ורג'י ליגטי: „מלודיות"; ברהמס: קונ־צ'רטו ברה־מג'ור לכינור ותזמורת; בטהובן: סימ־פונית מס. 7 בלה־מג'ור, אופוס 92

23.05 סיפור לחג

✱ רשת ב' ✱

13.05 בחצי היום

14.10 כאן אהוד מנור

16.11 אנעים זמירות

17.05 חן המקום בעיני יושביו

18.05 שוב יוצא הזמר

21.05 „הים" — רב־חובל נמרוד אשל מגיש סיפו־רים ושירים במסגרת ה־מישדר „זה קרוב ללבי"

22.05 אני עושה לי מנגי־נות

23.05 תשל"ד על בימת ה־בידור הקל

✱ גלי צה"ל ✱

יום ג' — 8.10

✱ רשת א' ✱

[illegible] זמירות לחג — הנ־דל: מוסיקה על־פני ה־מים", סויטה מס. 1; ק.פ.ע. באך: קונצ'רטו בלה־מינור לצ'לו ולתז־מורת

09.05 הנשיא כבודו — הנ־שיא פרופ' אפרים קציר על מפעלו המדעי

09.35 קונצרט — סטאריני: סונטה ברה־מג'ור לח־צוצרה וכלי־קשת; מאה־לר: סימפוניה מס. 2 בדו־מינור („התחיה");

11.05 שירי נוסים וסתיו

12.05 „שולמית" — מחזה מוסיקלי מאת גולדפדן בעיבוד מרק לברי

14.10 לאם ולילד

15.05 מינחה מוסיקלית — עם הפסנתרן עמנואל אקס

16.10 ואני תפילתי

17.05 באומר ובצליל — „שלושה בסירה אחת" — נוסטלגיה — מוסיקה — הומור — בין המשתת־פים: פנינה ולצמן, רות חפץ, יוסי בן־חיים ודוד חן; עורכים ומפיקים: עדה ברודסקי ואבי חנני

19.05 עם ישראל חי

20.30 התזמורת הסימפונית ירושלים — רשות השי־דור (סטראו) — שידור ישיר מאולם תיאטרון ירושלים — לוקאס פוס; „קלאסי ו־קל"; מאראתון וינאי; מוסיקה קמרית, ואלסים, קטעים מתוך אופרה, מו־סיקה סימפונית, מקהלות ולידרס מאת יוהן שטר־אוס, היידן, מוצארט, שוברט, ברהמס, הוגו וולף, בטהובן, ברוקנר, מאהלר, שנברג, וברן ו־ברג

23.05 הדים על הקפות בא־רץ ובעולם

✱ רשת ב' ✱

13.05 השנה שעוברת — הצד האחר של תשל"ד

14.10 מוכר וחביב

15.05 עונות השנה בשיר ובזמר

16.10 מהדורה עברית — פזמונים לועזיים בלבוש ישראלי

17.05 גנני גנני גיטרה — על בינה הגיטרות רפי אוריאן

18.05 כוכבים ומזלות

21.05 שידור ישיר — וה־פעם: „נילחם על החו־פים" — כיבוש אדמת בריטניה במלחמת העו־לם השנית

22.05 הבו זמר

22.05 הבו זמר

23.05 אני שלך ואת שלי

✱ גלי צה"ל ✱

יום ד' — 9.10

✱ רשת א' ✱

08.10 קונצרט בוקר — קלארק: תרועת־חצוצ־רה; צ'ייקובסקי: „אגם הברבורים", מערכה רא־שונה; צ'ייקובסקי: „אגם הברבורים", מערכה ש־ניה וראשית המערכה ה־שלישית; צ'ייקובסקי: „אגם הברבורים", סוף מערכה שלישית ומערכה רביעית; דבוז'אק: סקר־צו קפריצ'וזו, אופוס 66

12.05 רסיטל — שרה פוכ־סון־היימן (פסנתר) — היידן: סונטה מס. 13 ב־פה־מג'ור; פולנק: תמי־שה אמפרומפטו; צ'אר־לס אייבז: סונטה בשלו־שה עמודים; ג'ואן פרנקס־ויליאמס: שלו־שה מיניאטורות

13.05 קונצרט צהרים מו־צארט: קונצ'רטו ברה־מג'ור לפסנתר ולתזמו־רת, ק. 537 („ההכת־רה"); צ'ייקובסקי: „פ־רנצ'סקה דא רימיני", פנטסיה לתזמורת על־פי דנטה

14.10 לאם ולילד

15.05 רדיודע

16.11 בין קודש לחול

17.10 תזמורות כלי־נשיפה זה הגיע מניו־זילנד ת־רומת רדיו וולינגטון ל־מבצע הרדיופוני „יורו־ברס"

17.40 החידון המוסיקלי

18.05 על אנשים וספרים

18.30 מועדון שעון הזהב

19.25 קלאסי וקל

20.05 נגינה בצוותא (סטר־או) — הקלטות מפסטי־בל ברגן 1974 עם הרבי־עיה הדנית (כלי־קשת), ויקטוריה פוסטניקובה ו־גנאדי רוז'ז'סטבנסקי (פסנתר 4־ידיים) וראנ־סמבל „אמאטי" מברלין; טדאוש ברד: „משחק", לרביעיית כלי־קשת; גריג: 1) מחול נורבגי, מתוך אופוס 35 (לפסנ־תר 4־ידיים); 2) רבי־עיה בסול־מינור, לכלי־קשת, אופוס 27; מנדל־סון: קונצ'רטו ברה־מי־נור וכלי־קשת

22.05 תכנית דת

23.05 הקונצרט שלי

✱ רשת ב' ✱

13.05 בחצי היום

14.10 כאן אהוד מנור

16.11 משירי המסך הגדול

17.10 מה הקשר — שעשו־עון נושא פרסים באמ־צעות הטלפון

18.05 לאור הזכרונות

21.05 אני חדש בארץ

21.30 פינת הג'אז

22.05 עד חצות בירושלים

00.10 לילה של כוכבים

✱ גלי צה"ל ✱

יום ה' — 10.10

✱ רשת א' ✱

08.10 מיגוון אמנים — עם האמנים רודולף פירקו־שני, הזמרת ויקטוריה דה לוס אנחלס, נגן ה־בסון ג'ורג' צוקרמן, [illegible], הכנר דוד אויסטרך, הזמר טיטו גו־בי [illegible] של לונדון

10.05 צלילי אופרה — דליב: ליקט מתוך „לאק־מה"

11.05 נגינה בצוותא — עם סולני הפילהרמוניה של ברלין — מיצירות: קי־וואנץ, ק.פ.ע. באך, ראי־ציגר, י.ס. באך; ויואל־די

11.15 שידורים לתלמידים בבתיה"ס היסודיים

12.15 שידורים לתלמידים

12.35 רסיטל — עם בני טלוחין (טרומבון), ויולאו מרכוס (פסנתר), — סן־סנס: קאבאטינה; סרוצ'־קי: סונטינה; הינדמית: סונטה

13.05 קונצרט צהרים של החידון המוסיקלי — מי־צירות ברהמס: סונטה במי־במול מג'ור לויולה ופסנתר, אופוס 120 מס. 2; רביעיית מס. 3 בדו־מינור לפסנתר וכלי־קשת, אופוס 60

14.10 לאם ולילד

15.05 רדיודע

16.11 התזמורת הסימפונית ירושלים — רשות־השי־דור — המנצח: לוקאס פוס, מאראתון וינאי;

18.05 סיפורדיו — „ערב טוב יקירתי"

18.30 על עבודה ועובדים

19.25 קלאסי וקל

20.05 כאן אולפן 1 — מג־זין לענייני מוסיקה

21.00 צלילים חדשים — וורנר היידר: „אדישן" ללהקה קמרית; דמטרי טרצאקיס: „טרנסקריפ־ציות טלגרפיות", לתז־מורת; ג'יירג'י ליגטי: קונצ'רטו לצ'לו ולתזמו־רות; קלאוס הובר: „טנ־ברה", לתזמורת; הנס־יואכים הספוס: „פוינט" ללהקה קמרית

22.05 מגזין למשפחה

23.05 האהובה בת־האלמ־וות

✱ רשת ב' ✱

13.05 בחצי היום

14.10 לי ולך — שיר וברכה

16.11 דרכון לזמר

17.10 רדיו־עשרה

18.05 כשהיסמין פורח

21.05 סיפורו של תיק

22.05 שוב יוצא הזמר

23.05 בינינו לבין עצמנו

✱ גלי צה"ל ✱

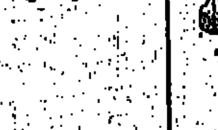

טלוויזיה

יום ב' — 7.10

15 חגי לי — לסוכות
18. ספורט
19. זרקור
19. חידון רמדאן
19 חדשות
20 מדרשים לחג
20 חדשות
2. חמישה מי יודע — [ח]ידות ידע בתורה של [תל]מידי בתי ספר תיכו־נים
2' אולפן נורד

יום ג' — 8.10

18.32 כות אוריר
19.00 למשפחה
19.20 חידון רמדאן
19.30 חדשות
20.00 שישו ושמחו בשמ־חת תורה
20.30 מבט לחדשות
21.00 סרט קולנוע: „השו־טר אזולאי"
22.30 חדשות

יום ד' — 9.10

17.32 משפחת פרטרידג'
18.00 סרטים מצויירים
18.32 לנוער
19.05 כרטיס ביקור
19.20 חידון רמדאן
19.30 חדשות
20.00 האומנות והפרופסור
20.30 סרט קולנוע: „המש־כונאי"
22.40 חדשות

יום ה' — 10.10

17.32 קרקס
17.40 סרטים מצויירים
18.45 על סדר היום
19.20 חידון רמדאן
19.30 חדשות
20.00 כל־בו טק
20.30 מבט לחדשות
21.00 הוואי חמש אפס
21.50 ניקוי ראש
22.30 משחק השבוע
22.55 חדשות

7.

— 'כבוד ... סגל ... עלי־

יום ג' — 8.10

אין שידורים

יום ד' — 9.10

16.00 בגשם הראשון — מ־סיפורי שפת הנחל
16.13 הלן קלר — מאבקה הדרמטי של ילדה נכה ומורתה להתפתחות וה־בנה
16.40 תכונות טכנולוגיות — על תכונות החומר
16.57 כריסטופר קולומבוס — על האיש שגילה את אמריקה

יום ה' — 10.10

16.00 אנגלית לכיתה י' — מתח, דרמה ודקדוק
16.24 אברונים ופעילות ב־תא — ביולוגיה ט־י' — על דרך פעולתו של התא בגופנו
16.45 מדבר ואדם — מל־חמת האדם בשממה
17.00 טלנוער — המגזין השבועי לבני הנעורים

(... עמוד 3)

ג.גדה.

ני שמשתאה כיום נוכח הסירוב המוחלט של אוכלוסיית השטחים לשתף פעולה עם חוסיין בשטחים, יתפלא לראות בדיוק את התופעה ההפוכה משיחזור חוסין לשלוט בגדה

...שת. השאלה, אם עובדה פוליטית זו ...הטעם הטוב של הליכי המשטר הד־ ...אינה מעניינת של ישראל וגם לא ...אניני המשטר הדמוקראטי.

...זא לטעול לחיזוק כוחו של המלך ...יך הפוליטי של העולם הערבי. ...מי שיטען, כי אנו פועלים יחד ...הראקציוניים" ולא עם כוחות

...שמדינות „סוציאליסטיות" כמו ...ריה רואות בפייצל ת„מתקדם" אחד המנהיגים הבולטים והמכובדים בעולם הערבי — יש לנו לגיטימציה ערבית ודיינו בכך, כדי להמשיך ולתמוך בממלכה ההאשמית כנגד כל אתגר מדיני אחר שינסה להשמידה.

מחירן של נעליים צהובות

(סוף מעמוד 17)

הבהמה העומדת להיות מוקרבת על מזבח הזהב והכסף.

כל זה יפה ובימתי. האפשרויות רבות. מדוע אם כן משעממת כל כך. רדודה כל־כך. הצגתו של „הקאמרי" של שנת 1974, כאשר עוד זכורה היטב התצגת המרשימה של אותו מחזה ב„הבימה" בשנת 1959 ?

גם הפעם הבמאי הוא יוסף מילוא. אורנה פורת, שטוב לראותה חוזרת אל הבימה לאחר העדרות ממושכת, בונה דמות שיש בה מן הכפור הריגשי הרדוש, ומן התערובת הנכונה של „גראנד־דאם" וולגאריות. יוסף גרבר מגלם בצורה מרשימה, מלאת פרטי־תנועה מצויינים, את תפקידו של המורה. לכאורה הכל בסדר. ובכל זאת הכל בשאר רחוק, בלתי חשוב, מנוכר, והמחזה נמשך כאורך הגלות.

אם זכרוני אינו מטעני, היתה ההצגה בתיאטרון „הבימה" הצגה צבעונית מאוד, משוחקת בקצב של קו־מדיה. אל תוך הצחוק חדרה האימה. זו מתות המחזה בעיני. בביצוע החדש יש מאמץ „להיות מצחיקים", אך, כידוע, מי שמתאמץ לשעשע נעשה נודניק...

התפאורה של אלי סיני נוסעת ועולה ויורדת, אבל גילן שלו עצובה באמת, אפרורית, לא שווייצרית כלל. זה יוצר לדעתי אווירה לא־נכונה למחזה, אם כי היא גאמנה, כביכול, לתיאור העובדות שבעלילה.

הבימוי הוא חסר דמיון. פרט לסצינה בה מנסה איל להימלט, סצינה המתחילה בגשם והכל אוחזים בידיהם מטריות, וזו סצינה מרשימה מאוד, יש עמידות נדושות והשתקנים „נואמים".

הרצח הריטואלי שלאחר ה„משפט" אינו מעוצב כלל. אין בו לא מן האכזריות שברצח קולקטיבי, המזכה את הרוצחים מאשמה, ולא מן האימה של הוצאה להורג בדם קר. אפילו הערותיו „המקצועיות" של ראש המשטרה (אלברט כהן) אינן פוגעות באווירת „התרבותית" של הטכס כפי שהתכוון המחבר, אלא מנסות לעשות מהן בדיחות.

דירנמאט סיים את מחזהו במין אפותיאוזה, סיום חגיגי שהוא אולי פארודיה על טראגדיה יוונית או סיום המוני של הזיון סוציאליסטי. מילוא מצא כאן אמצעי אירוני נפלא בכך שהשמיע במקום הטקסט של דירנמאט את ה„אודה לחופש" מן התשיעית של בטהובן, כשמעל יורד גשם של שטרות כסף. ושוב, לפני 15 שנה היתה שם אורגיה שלמה של גשם־נדבות, ואילו הפעם אין זה אלא „קוניץ", כדוגמת האורות הצבעוניים שמילוא אוהב לסיים בהם את הצגותיו.

אברהם בן־יוסף הוא שחקן שיש בו מידה של אצילות בכל תפקידיו. הפעם דוגמה אריסטוקראטיות אלגנטית זו בדמותו. הוא אינו עכבר במלכודת, אלא גיבור של מגמה וזה אבסורד אפילו במחזה זה העוסק באבסורדים.

ואם הזדקן המחזה מאז כתיבתו, או שמא אנחנו הזדקנו ? על כל פנים אין בבימויו של מילוא מבריק ה־המצאות שהיה תמיד מסימני החבר שלה. המחזה ראוי בהחלט לראות שניה ושלישית. אבל ההצגה הנוכחית אינה מגיעה לרמת כתיבתו של דירנמאט.

שנה טובה לכל בית ישראל